

НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК ТАДЖИКИСТАНА
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ, АРХЕОЛОГИИ И ЭТНОГРАФИИ имени
А. ДОНИША
ЦЕНТРАЛЬНАЯ НАУЧНАЯ БИБЛИОТЕКА имени И. ГАНДИ
НАНТ

Материалы к биобиблиографии
ученых Таджикистана Вып. 118

АБУЛХАЕВ
РАКИБ АБУЛХАЕВИЧ
(Второе издание, переработанное)

Душанбе
2023

УДК 012+929+(09)
ББК 63.3 (2 рус+тадж) 74.263.1
А-32

Ответственный редактор:
кандидат исторических наук, *доцент*
Гафуров Абдулло Мутиллоевич.

Рецензенты:
доктор исторических наук, профессор
Хотамов Намоз Басарович,

Составители библиографии:

Щербакова Н.Г. **Суфизода Ш., Олимова. Ш.,**

Козизода Ш.

Библиографический редактор:
Бердизода Ё.

Абулхаев Ракиб Абулхаевич [Текст]: Биобиблиография / Сост.: Н. Г. Щербакова, Ш. Суфизода, Ш. Олимова, Ш. Козизода; Отв. ред. А. М. Гафуров; Библиогр. ред.: Ё. Бердизода; Рец.: Н. Б. Хотамов. – Душанбе, 2023. – 146 с.

ISBN 978-99975-76-95-5

ОТ РЕДАКТОРА

Предлагаемая книга включает в себя вступительную статью, биобиблиографический указатель и статьи, посвященные научной, педагогической и общественной деятельности доктора исторических наук, профессора, главного научного сотрудника Института истории, археологии и этнографии Национальной академии наук Таджикистана, Деятеля науки и техники Республики Таджикистан Абулхаева Ракиба Абулхаевича.

Биобиблиография включает основные даты жизни и деятельности Абулхаева Р. А., список опубликованных работ, отредактированных и составленных ученым, а также литературу о нем. В отдельные списки выделены диссертации, разработанные под его руководством и его выступления на защитах диссертаций в качестве официального оппонента.

Материал расположен в хронологическом порядке. В пределах года по алфавиту помещены вначале описания книг, затем статьи из сборников и журналов, далее следуют газетные статьи и рецензии, написанные Абулхаевым. Р.А. Рецензии на работы ученого идут вслед за описанием рецензируемой работы также в хронологическом порядке.

Биобиблиография снабжена следующим вспомогательным аппаратом: алфавитным указателем работ ученого, работ, отредактированных и составленных им, а также именованным указателем.

Далее следует статья, в которой характеризуется научно-педагогическая и общественная деятельность Абулхаева Р. А.

ПРЕДИСЛОВИЕ

Начало научному изучению истории таджикского народа было положено еще в конце XIX - начала XX вв. Оно окончательно сформировалось в процессе становления и развития советской историографии, как ее составная часть. С обретением государственной независимости начинается совершенно новый этап в развитии таджикской исторической науки. Отечественные историки, несмотря на трудности и недостатки первого десятилетия периода независимости, упорно работали над изучением разных этапов истории таджикского народа.

В результате плодотворного изыскания научного коллектива Института истории, археологии и этнографии им. А. Дониша НАН Таджикистана, наряду с многочисленными монографическими исследованиями, в этот период были изданы фундаментальные коллективные труды, как «История таджикского народа» в шести томах, «Этногенез и этническая история таджикского народа» в двух томах и «Таджики» из серии «Народы и культуры».

Бесспорно, в ряду ведущих деятелей исторической науки Таджикистана стоит доктор исторических наук, профессор, Заслуженный деятель науки и техники Таджикистана, главный научный сотрудник отдела новейшей истории Института истории, археологии и этнографии имени А. Дониша Национальной академии наук Таджикистана - Абулхаев Р.А

Вклад профессора Абулхаева Р.А. велик в разработке многих страниц новейшей истории республики. Будучи старшим научным сотрудником и заведующим отделом новейшей истории Института истории, археологии и этногра-

фии им. А.Дониша НАНТ, он принимал активное участие и руководил подготовкой и изданием таких фундаментальных работ, как «История культурного строительства в Таджикистане» в двух томах, «История таджикского народа», 5 и 6 тома, других работ. Его труды остаются актуальными и востребованными и в наши дни.

Направления научных изысканий профессора Абулхаева Р.А. довольно широкая. Ознакомление с его научными исследованиями показывает, что основными направлениями его деятельности являются вопросы установления и упрочения Советской власти в Таджикистане; история развития народно-хозяйственного комплекса Таджикистана в годы советской власти, вопросы миграции в Советское время и в условиях государственной независимости. Следует также отметить такие его фундаментальные работы по новейшему периоду истории таджикского народа как: «Развитие ирригации и освоение новых земель в Таджикистане», «Исторический опыт ирригационного строительства и освоения новых земель в Таджикистане (1961 – 1985 гг.)», «Ирано-таджикские сотрудничества в конце XX-начале XXI вв.» и др. Также исследователь в своих трудах затрагивает вопросы культурного строительства и народного образования. Профессор Абулхаев Р. А. является автором более 250 научных, научно-популярных и методических работ по данным проблемам.

Профессор Абулхаев Р.А. на протяжении всей своей деятельности успешно сочетает научную и педагогическую работу. Многие годы он преподавал в ТГУ им. В.И. Ленина, ТГПУ им. С. Айни и в Институте искусств им. М.Турсунзода. В 1988-1998 заведовал отделом новейшей истории, Института истории, археологии и этнографии им. А. Дониша, 1998-

2008 г. возглавлял кафедру всеобщей истории Российско-Таджикского (Славянского) университета (РТСУ) и до сегодняшнего дня является профессором этой кафедры.

Устод, Абулхаев Р.А. обладая широкой эрудицией и исключительным трудолюбием, столь же успешно изучает закономерности развития новейшей истории и культуры Таджикистана, ведет активную общественную работу.

На рубеже своего 85-летия ученый, все также, постоянно в движении и всегда в поиске новых идей, находится в расцвете творческих сил.

Поздравляя видного ученого, профессора Абулхаева Р.А с 85-летним юбилеем, мы желаем ему долгих лет плодотворной работы на благо исторической науки независимого Таджикистана.

**УБАЙДУЛЛО Н.К.,
д.и.н., профессор**

ПРЕДАННЫЙ НАУКЕ

Среди учёных-историков Таджикистана третьего поколения Абулхаев Р. А. занимает особое место. На протяжении около 60 лет своей работы в сфере науки и образования, он доказал, что является одним из ярких служителей отечественной исторической науки, внес весомый вклад в развитие новейшей истории Таджикистана.

Абулхаев Р.А. родился 10 февраля 1938 г. в селе Урметан Айнинского района Согдийской области, где получил начальное образование. Затем, судьба привела будущего ученого в Пенджикентское педагогическое училище, которое к тому времени снискало репутацию передового учебного заведения по подготовке среднего звена педагогических кадров. Именно здесь Абулхаев Р.А. постигает профессиональные навыки и знакомство с ведением исследовательской работы, а также открывает для себя путь в большую науку. Стремление к знанию в 1956 году привело будущего ученого на историко-филологический факультет Таджикского государственного университета им. В.И. Ленина.

Окончив с отличием в 1961 году университет, Абулхаев Р.А. поступает на работу в Институт истории, археологии и этнографии АН Таджикской ССР. Навыки, полученные в студенческие годы у таких именитых учителей, как З.Ш. Раджабов, М.С. Андреев, А.А. Семенов, М. Иркаев, М.Р. Шукуров, Д.Е.Хайтун, А.М. Бенедиктов, Т.Р. Каримов, Х.М. Саидмуродов, М.Б. Бабаханов и других, вскоре дали о себе знать. К тому же, заботы и своевременные наставления устода Зарифа Шарифовича Раджабова, стажировка в Институте истории АН СССР дали возможность окунуться в большую науку.

Вскоре Абулхаеву Р.А. удалось завершить исследование одной из малоизученных научных проблем того периода – установление и упрочение Советской власти в верховьях Зерафшана. Ученый в 1970 году успешно защитил кандидатскую диссертацию на тему «Упрочение Советской власти в верховьях Зерафшана (1918-1923 гг.)». В ней ученый на основе, достоверных архивных материалов, почерпнутых из архивохранилищ Душанбе, Ленинабада, Самарканда, Ташкента и Москвы, объективно анализировал вопросы социально – экономического положения региона накануне Великой Октябрьской социалистической революции, процесс установления Советской власти и выступления контрреволюции в верховьях Зерафшана. В работе научно освещены вопросы усиления борьбы народа против контрреволюционных сил и разгром матчинского басмачества, первые мероприятия Советской власти по улучшению социально-экономического положения этих горных районов республики. Не случайно, когда спустя два года, данное исследование было издано в качестве отдельной монографии, она получила достойную оценку со стороны специалистов.

Данная проблема оставалась в поле зрения ученого и на протяжении последующих лет, о чем свидетельствует публикация серии книг и статей, в частности, «Субхи Зарафшон», «Новь Зеравшанской долины», «Исёни контрреволюциони дар Мастчоҳ» (Контрреволюционное восстание в Матче) и др., в которых ученый глубже раскрывает неосвещенные аспекты данной проблемы.

Параллельно с разработкой проблемы установления Советской власти в республике Абулхаев Р.А. принимает активное участие в исследовании истории культурного строитель-

ства в республике. В работах «Развитие народного образования в Таджикистане», «Чароги маърифат» на основе материалов периодической печати, партийных документов и архивных источников освещены основные периоды развития народного образования и развития культурно-просветительских учреждений в республике и их значение в социально-политическом переустройстве и росту самосознания народа. В указанных работах подробно освещены становление и развитие народного образования, деятельность Красных чайхан, работа библиотек, музеев, клубов, дворцов культуры, народных театров и довольно убедительно определяется их вклад в развитие культуры республики.

В 60-80-е годы советское правительство и коммунистическая партия большое внимание уделяли вопросам интернационализма и дружбы народов. Именно дружба между народами Советского Союза была залогом успехов в культурном и социально-экономическом развитии страны. Они ярко проявились в жизни нашей республики. За эти годы в Таджикистане была создана современная промышленная инфраструктура, появились множество заводов и фабрик, была построена Нурекская ГЭС. Все это не могло не привлекать пристального внимания ученых – историков, в том числе и Абулхаева Р. А. Статьи ученого «Военно-политическая помощь народов СССР трудящимся Таджикистана в годы гражданской войны», «Строительство Большого Гиссарского канала», «Стройка дружбы в годы войны», «Торжество ленинских идей дружбы народов», «Плоды дружбы», «Символ нерушимой дружбы», «Нерушимое братство» и ряд других посвящены реальному освещению созидательной силы дружбы таджикского, русского и узбекского народов, их совмест-

ному героическому труду, вкладу в развитие народного хозяйства Таджикистана.

Невиданные успехи Таджикистана в деле аграрных преобразований были достигнуты благодаря развитию ирригации и освоению новых земель. Развитие этой отрасли народного хозяйства способствовало открытию сотен тысяч гектаров новых земель, появлению десятка новых дехканских хозяйств и районов, развитию хлопководства и укреплению экономики республики. Разумеется, данные проблемы не могли оставаться в не поле зрения ученого, зорко следившего за этими трудовыми достижениями республики.

В 1988 году вышла книга Абулхаева Р.А. «Развитие ирригации и освоение новых земель в Таджикистане». В ней, впервые дается комплексный анализ процесса освоения и орошения новых земель, переселения дехканских хозяйств из горных районов на целину, показан героический труд переселенцев. Особое внимание уделено результатам этих компаний, материальному и духовному обновлению жизни народа, росту аграрного отряда рабочего класса в Таджикистане в 20-50 гг. XX в.

Другая крупная работа Абулхаева Р.А. в этом направлении «Исторический опыт ирригационного строительства и освоение новых земель в Таджикистане (1961-1985 гг.)», изданная в 1991 г., по сути, является логическим продолжением предыдущей книги. В ней на основе требований времени, всесторонне были исследованы такие важные вопросы аграрного сектора, как исторический опыт ирригационного строительства, освоение новых земель, внутри республиканское переселение хозяйств из горных районов, их положительные стороны и недочеты. Освещена роль машинного орошения

для решения водохозяйственных проблем, рассмотрены вопросы рационального использования орошаемых земель, подготовка и повышение квалификации кадров в 60-80 гг., которых следует считать новым этапом в развитии ирригации Таджикистана.

Не случайно эти две вышеназванные монографии легли в основу докторской диссертации Абулхаева Р.А., успешно защищенной им в 1992 г.

Третим, важным направлением научных изысканий ученого стала проблема миграции в Таджикистане в XX веке. С конца 90-х годов прошлого века, одно за другим, появляются статьи профессора Абулхаева Р.А. «Беженцы 20-х – начала 30-х годов», «Муҳоҷират ба хотири миллат» [Переселения во имя нации], «Б. Гафуров: идея и политика внутреннего переселения в Таджикистане», «Н. Махсум и переселение таджикских крестьян», «Решение проблемы беженцев и вынужденных переселенцев Таджикистана " 90-х годах XX века» и др. Эти статьи стали основой трилогии ученого под общим названием «Миграция в Таджикистане в XX веке». В изданных книгах «История переселения в Таджикистане (1924-1941 гг.)», «История переселения в Таджикистане (1946-1960 гг.)» и «История переселения в Таджикистане (1960 – 2000 гг.)» освещается процесс вынужденной миграции части таджикского населения республики в Афганистане в 20-30 гг. XX в., внутриреспубликанское переселение в 20-60-е годы, драматизм вынужденной внешней миграции, успехи и просчеты внутреннего переселения. В подготовленной к изданию третьей части трилогии рассматривается данная проблема в рамках 1960-90-х годов. Ученый одним из первых уделяет внимание вынужденной миграции населения рес-

публики в годы гражданской войны начала 90-х годов XX начало – XXI в. и их возвращения на родину.

Круг научных изысканий Абулхаева Р.А. не ограничивается этими проблемами. Многочисленные статьи ученого посвящены различным вопросам новейшей истории: развитие науки и культуры, деятельность видных политических и государственных лидеров, прославленных ученых. Его перу принадлежат многочисленные учебно-методические пособия. По этой проблеме им написана монография: «Из истории трудовых мигрантов Таджикистана в конце XX начало – XXI вв». (Душанбе, 2017 г.). В 2018 и в 2020 годы учёный выпустил монографии на темы: «Ирано-таджикское сотрудничество в конце XX начало – XXI вв.» Также им выпущена монография «Из истории таджикских беженцев XX в.» (на таджикском языке) Душанбе, 2018 г.

В последние годы ученый выпустил серию своих статей под названием «Актуальные вопросы современной истории Таджикистана в семи томах, в которых поместил свои статьи по актуальным проблемам истории Таджикистана, написанных в разные годы.

Профессор Абулхаев Р.А. является членом редколлегии шеститомной «Истории таджикского народа» и автором отдельных разделов 5 и 6 томов. Также является активным участником многих международных, республиканских конференций и симпозиумов, на которых он не только выступает с докладами по различным актуальным вопросам новейшей истории Таджикистана, но и, является членом оргкомитетов, выполняя большую работу по подготовке и проведению этих мероприятий.

Профессор Абулхаев Р.А. успешно сочетает научную и

педагогическую работу. В 1988-1998 заведовал отделом новейшей истории, Института истории, археологии и этнографии им. А. Дониша, С 2001 2009 годы он является зав. кафедрой Всеобщей истории Российско-Таджикского (Славянского) университета. Прилагает максимум усилий для совершенствования учебного процесса, разработки учебных пособий и развития науки данного престижного вуза.

Заслуги ученого и педагога Абулхаева Р.А. по достоинству оценены. Он удостоен почетным званием «Деятель науки и техники Республики Таджикистан», медалями «Ветеран труда», «50 лет плодотворной деятельности в Национальной академии наук Таджикистана» и «10-лет РТСУ», многочисленными почетными грамотами.

Несмотря на достижение им почетного возраста – 85 лет, ученый проявляет завидную работоспособность. Многогранная и плодотворная деятельность Абулхаева Р.А., по-прежнему, направлена на изучение различных аспектов новейшей истории родного Таджикистана, на популяризацию достижений исторической науки, сохраняя высокую творческую активность, пользуется огромным уважением, всегда открыт для общения, ведет большую научно-организационную и общественную работу, с присущей ему энергией трудится на благо отечества.

Друзья, коллеги, ученики и многочисленная аудитория его читателей, поздравляя Абулхаева Р. А. с юбилеем, желают ему крепкого здоровья, покорения новых вершин науки.

***член-корреспондент НАНТ, Х.ПИРУМШОЕВ,
член-корреспондент НАНТ, А. ШАРИФЗОДА,
канд. ист. наук, доцент А.ГАФУРОВ***

ҚАВҲАРИ ИЛМ ВОЛОГАВҲАР АСТ

1. Дар бари кӯхистон

Мо 8 бародару 1 нафар хоҳар дар яке аз деҳаҳои зебою хушманзараи ноҳияи Заҳматобод (ҳоло ноҳияи Айнӣ) ба дунё омада калон шудем. Ин деҳа аз 8 гузар иборат буда, дар ҳар як гузар масҷид ҳаст. Гузаре, ки мо дар он ба воя расидем, Ҳусниён ном дорад. Масҷиди дар ҳудуди ин гузар бударо масҷиди «Қумъа» меноманд. Пештар ҳама сокинони деҳа ба ин ҷо омада намоз мехонданд. Масҷиди «Қумъа» дар ҷойи хушманзара ҷойгир шудааст. Аз байни он як чашмаи обаш зулол мегузарад. Оби ин чашма дар фасли сарди зимистон гарм меояду дар фасли гармои тобистон обаш мисли ях хунук аст. Мо бачаҳои гузар ҳамеша аз ин чашма барои хонаҳоямон об мекашондем. Умри тифлию ҷавонии банда ва бародарам Абдурақиб дар ҳамин гузари деҳа гузашт. Аз ин рӯ ҳамаи хотираҳои тифлию наврасӣ ва ҷавониамонро наметавонам ин ҷо ба пуррагӣ баён созам. Бинобар ин мехоҳам чанд лаҳзаи ёддоштҳои хешро дар ин навиштаҷотам зикр намоям.

Нағз дар хотир дорам, ки пеш аз сар шудани Қанги Бузурги Ватанӣ аз оилаи мо бародарам Салоҳиддин ва писарҳои аммаамон Ҳочимуроду Қўрамууродро ба аскарӣ гирифтанд. Модарам аз ҳама зиёдтар ба ҳоли акаи Қўрамуурод чашм дӯхта хунг-хунг мегирист. Сабаби ин қадар нолиш қардани модарам дар ҳаққи акаи Қўрамуурод он буд, ки баъди бармаҳал вафот қардани аммаамон модарам Қўрамууроди аз модар 8-моҳа сағир мондаро калон қардаст. Бародари қалониамон Абдуқайюмро бошад, соли 1939 аз омӯзишгоҳи омӯзгории шаҳри Панҷакент ба хизмати аскарӣ фиристодаанд. Акаамон Қалолиддин, ки дар деҳаи Майдони ноҳияи Обигарм, ки

имрӯз бо ибтикори Асосгузори Сулҳу Ваҳдат, Пешвои Миллат, Президенти Ҷумҳури Мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба корзори ҳарбу зарби сохтмони бузургтарини аср - стансияи электрикии Норад табдил ёфтааст, директори мактаб шуда кор мекард, баробари сар шудани Ҷанги Бузурги Ватанӣ ба шаҳри Душанбе омада, ихтиёран ариза навишта, баҳри хифзи Ватан ба набард рафт. Бинобар он мо дар деҳа 4 нафар бародарони хурдсол монда будем. Қиблагоҳамон Муллоабулхай бештар ба кори деҳқонию чорводорӣ машғул мешуд.

Соли 1945 буд. Камина дар мавзеи Харбодом молҳои хусусиамонро бонӣ мекардам. Офтоб акнун аз қуллаҳои осмонбуси кӯҳҳо қоматашро рост карда нурпошӣ мекард, ки бародарам Абдурақиб ва духтари хешамон Бибиазиз Мирзоева ба наздам омада маро ба мактаби деҳа бурданд. Дар синфи якум муаллим Мустафоқул Яҳёев дарс мегуфт. Ин омӯзгори хушхату босавод маро нағз қабул карда, ба ман як дафтару як қалам дода, бурда дар назди бародарам Абдурақиб дар як парта шинонд. Ба назар чунин менамуд, ки мо бародарон мисли дугоникҳо Ҳасану Ҳусейн бошем. Ҳамин тавр, 5 сол мо дар як синф бо бародарам Абдурақиб хондем.

Соли 1946 буд. Фасли тирамоҳ буд. Ҳамон сол сармуҳосиби колхозамон хеши наздики оилаамон Каром Қодиров патефон харида овард. Онро дар рӯи кати дар мобайни боғ буда гузошт. Патефон бо овози баланд ашула мехонд. Мо баҷаҳои гузар он ҷо омада, аз болои девор истода, овози патефонро гӯш мекардем. Ҳама дар ҳайрат будем, ки одам дар даруни ин патефон чи хел мехонад...

Баъди чанд муддат рӯз аз нисф гузашта буд, ки мо аз мактаб омада таом хурдем. Дар ҳамин айёми рӯз падару модарамон мисли парранда зуд аз ҷойҳояшон хеста ба сӯи кӯча

давиданд. Ин ҳолатро дида мо бародарон ҳам аз паси волидайнамон давида ба кӯча баромадем. Ҳамин ки ба боғи Абдулло наздик шудем, дар рӯ ба рӯямон акаам Ҷалолиддин бо хонумашон Мария Ивановна, ки ҳомила буд, омаданд. Модарам онҳоро дида чанд лаҳза беҳуш шуд. Занҳои гузар дар ин лаҳза об оварда, ба рӯяш пошида, ба ҳуш дароварданд. Акаам Ҷалолиддин, ки дар тан либосҳои низомӣ дошту сари синаи ӯ пур аз ордену медалҳои ҷангӣ буд, ману бародарам Абдуракибро ба оғӯш гирифт. Дар ин лаҳза қиблагоҳамон ба акаам назар афканда чунин гуфт:

Писарам, Ҷалолиддин, он писарбачаи ором истода низ додарагон аст. Азбаски додарамон Муҳиддин баъди ба ҷанг рафтани акаамон таваллуд шуда буд, бинобар он акаамон Ҷалолиддин ӯро нашинохтанд. Баъди шинос кардани падарамон додарчаамон Муҳиддинро акаамон гарм ба оғӯш кашиданд.

Он рӯз ҳавлиамон ба тӯйхона табдил ёфт. Волидайнамон барои истиқболи меҳмонони акаамон як барраи сурхи фарбеҳу як серкаи ҳафтсоларо бонӣ карда буданд, ин чорвоҳоро дар ҳамон рӯз кушта, хешу таборон ва меҳмононро зиёфат доданд.

Падарам дар чунин лаҳзаҳои хурсандибахш бо як меҳрубонӣ акаамон Ҷалолиддинро аз хурсандӣ ба оғӯш кашида, чунин гуфт:

Омадӣ, ҷону дилу дида нисорат бодо,

Чун будӣ мӯниси ҷон, хоб ҳаром аст имшаб...

2. Насиҳати падар

Ёд дорӣ додарам! Қиблагоҳамон моро як рӯз ба суфаи дар зери дарахти қошифӣ буда, ки он ҷо ҳамеша нишаста мавҷи дарёи Зарафшонро тамошо мекард, даъват карда, чу-

нин гуфта буд:

– Писархоям, шумо маро гӯш кунед! Он рӯзе, ки мо акои калониатон Абдуқайюмо ба аскарӣ гусел карда будем, вай аз ман хошиш карда чунин гуфта буд:

– Дадаҷон, аз Шумо як илтимос дорам! Агар аз ҷанг сиҳату саломат баргардам, додархоямо имкон медиҳам, ки бихонанд. Агар барнагардам, хошиши фарзандиам аз Шумо ҳамин аст, ки имкон фароҳам оваред, ки додарчаҳоям хонда, соҳиби маълумоту касби дилхоҳашон шаванд.

Афсӯс, ки акаамон Абдуқайюм аз ҷанг барнагашт. Ӯ дар дар стансияи роҳи оҳани шаҳри Донецк дар яке аз задухурдҳои зидди гитлерчиё қаҳрамонона аз тири аду ҳалок шуд. Бинобар ин падарамон хошиши ӯро ба ҷо оварда, моро ба хондан фиристонд.

Соли 1950 буд. Банда ба Омӯзишгоҳи омӯзгории шаҳри Панҷакент рафта дохил шудам. Баъди ду сол ту ҳам ба ин таълимгоҳи машҳури водӣ омада дохил шудӣ. Аммо баъди чанд моҳи таҳсил ба ҷисми ҷавонат дарди домана часпид. Ту барои табобат ба деҳа ба назди волидайнамон рафтӣ. Чанд моҳ он ҷо туро табобат карданд. ҳамсабақҳоят имтиҳон супурда хонданро идома доданд. Ту боши бо ҳамон ҷисми аз дард лоғар шудаат боз азми хондан карда, ба омӯзишгоҳ омади. Баъзе муаллимони кӯтоҳандеш бовар надоштанд, ки ту имтиҳон супурда, аз онҳо баҳо мегириӣ.

Ин фикри онҳо хом баромад. Ту бо азми қавӣ ба ҳар як имтиҳон тайёри дида, ба пурсишҳои муаллимон посух дода, онҳоро қоил кардӣ. Ҳатто аз омӯзгори саҳтири фанни математика Одина Ҷабборов баҳои «аъло» гирифтӣ. Ин муаллим ба назди директори омӯзишгоҳ Қутбиддин Раззоқов даромада, хошиш кард, ки чунин шогирди боистеъдодро дастгирӣ

намояд. Ин хоҳиши устод ичро гардиду ту хонданро идома додӣ ва соли 1956 ба гирифтани дипломи сурх ноил гаштӣ. Ҳамон сол бо ин дипломи сурх ба шаҳри Душанбе омади. Ман пеш аз омаданат аз ҷамъоварии ғалла аз вилояти Чимкенти Ҷумҳурии Қазоқистон баргашта будам. Ту мехости ҳуччатҳоятро ба факултаи филологияи Донишгоҳи давлатии миллии Тоҷикистон биспори. Ман ба ин розӣ нашудам ва ба ту фаҳмондам, ки дар оила мо 4 нафар бародарон филолог ҳастем. Хоҳиш кардам, ки ҳуччатҳоятро ба факултаи таърихи ин донишгоҳ бисупор. Ту хоҳиши маро қабул кардӣ. Он лаҳза ту, ки бисёр шеър медонистӣ, ин мисраъҳои шоирро зери лаб замзама намудӣ, ки фармудааст:

Касеро гӯ дар ин гетӣ хирадманд,

Ки дил дар нуқта дорад, гӯш бар панд...

Бародарам, бояд дар хотир дошта бошӣ, ки мову ту баъди супурдани имтиҳонҳо ба истироҳати тобистона баромада ба назди падару модарамон рафтем. Падар ҳолу аҳвали ману туро дида, хеле хушхол шуду ба насихатгӯӣ сар кард. Аз ҷумла, ба ту рӯ оварда чунин гуфтанд (азбаски Абдуракиб номи бобоямро гирифта буд, дадаам ба ӯ додо-гӯён мурочиат мекард):

Додо, Шумо қобилияти хуб доред. Аз Шумо олими нағз мебарояд. Ман, ҳамчун падар насихат мекунам, ки то ба қуллаҳои баланди илм расидан бихонед.

Ҳамин насихати қиблагӯҳамонро ба гӯш гирифта, дар донишгоҳ нағз мехондӣ. Ба хотир дорам, ки дар давоми 5 соли хонишат дар донишгоҳ сардори гурӯҳ будӣ. Ҳамчунин хангоми дар курсҳои болоӣ хонданат туро директори Пажӯҳишгоҳи таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи А. Дониши Академияи илмҳои ҷумҳурӣ, академик За-

риф Шарифович Рачабов ба кор қабул карда буданд. Баъди хатми донишгоҳ ту дар он ҷо ба кор мондӣ. Ин охири соли 1960, ки ҳоло дар курси панҷ мехонди. Дар ин муддат баъзе бахилон диданд, ки ту чавони ояндадор ҳастӣ, мехостанд, ки туро аз Пажӯҳишгоҳ дур кунанд. Ту боақлӣ карда, ба назди камина, ки дар Нашриёти давлатии Тоҷикистон (ҳоло нашриёти «Адиб») кор мекардам, омадӣ. Он рӯз ман туро бо чеҳраи ниҳоят ғамнок дидаму аз ту суол кардам, ки чи гап шуд? Ту андаке хоксорӣ кардию сукутро пеш гирифтӣ. Баъд бо як дили шикаста ба рӯям назар афкандию чунин гуфтӣ:

Ман аз пажӯҳишгоҳ аз кор рафта, ба ягон деҳаи дурдаст меравам муаллим шуда кор мекунам. Ин алами дилатро пай бурдаму туро бо ин мисраъҳои шоир ором кардам, ки चुни-нанд:

*Нишоти орзумандон зи сабр аст,
Гули боғи тараб хандон зи сабр аст,
Ба сабр аз корҳо берун равад банд,
Шавад най шаккару шаккар шавад қанд.*

– Охир, гуфти бо ин моҳона на хона гирифтаи метавонаму на оиладор шудан.

Мо, – гуфтам, – бародар, насихати падари бузургворро шунидаем. Насиб бошад, оиладор ҳам мешавию соҳиби фарзанд ҳам хоҳиши шуд. Хона ҳам мегири, зеро бузургон фармудаанд, ки «Пирӯзӣ аз иттифоқ ба миён меояд». Дар ин бора акамон Шарофиддин туро дастгирӣ кард. Соҳиби кулба шудӣ...

Дар ин байн чанд сол гузашту туро ба шаҳри Москва ба такмили ихтисос аз тарафи корхонаат фиристонданд. Ростӣ гап дар ин муддат хавотир шуда, ба ту тез-тез нома менавиштам, ки мабодо саломатиат туро ғам надихад. Ту маро бо

нома дилпур мекардӣ, вале ба ин номаҳо бовариям намеомад. Ту инро пай бурдию як сурати дар назди яке аз қасрҳои азими шаҳри Маскав гирифтаатро ба ман равон кардӣ. Аксатро дидаму бовари ҳосил кардам, ки обу ҳавои форами ин шаҳри зебо ба ту мувофиқ омадааст...

Бо хурсандӣ мактуби ҷавобӣ навишта, дар охири он чунин суҳанони нависандаи бузурги рус Лев Толстойро овардам, ки фармудааст: «Ҳаёти инсон танҳо аз он иборат аст, ки ҳар сол, моҳ, рӯзашон беҳтару хубтар сомон мегирад. Инсонҳо ҳар қадар ки нақӯтару хубтар шаванд, он қадар онҳо ба якдигар алоқамандӣ пайдо мекунад. Аммо онон ҳар қадар ки ба ҳамдигар наздик шуданд, он қадар рӯзгорашон хуштару беҳтар мегардад».

Ту аз шаҳри Маскав баргаштию ба духтари муаллими номдор Ҳасан Хусейнов, ки солҳои сол дар мактаби деҳаи Амондараи шаҳри Панҷакент ва дар мактаби деҳаамон то ба нафақа баромадан муаллим шуда кор кардааст, оиладор шуди. Оилаат Гулҷеҳраро ба шаҳри Душанбе оварда хононди, соҳиби маълумоти олий гардонди. Вай то рӯзҳои вопасин муаллима шуда дар шаҳри Душанбе кор кард.

Ҳар гаҳ, ки ба хонаат меравам, бо чашми сар мебинам, ки ту нишаста китоб менависӣ. Ҳамсарат бошад, бо меҳрубонӣ ба наздат чойники чойро оварда, меҳрубонӣ мекунад. Ин лаҳзаро дида, шоду масрур мешаваму ҳамона чунин суҳанони аллома Абуалӣ ибни Сино ба хотирам меомад, ки гуфтааст:

– Зани шоиста ва нақӯ шарики мард аст, дар мулкаш ва қайми ўст дар молаш ва ҷонишини вай аст, дар хонааш ва амини вай аст дар парваришу тарбияи фарзандонаш.

Имрӯз шуқр аз он мекунам, ки ту додарам, падари 5

нафар фарзанду 18 нафар набераҳо ва 4 нафар абераҳои дӯстрӯяк ҳастӣ.

Дӯстию муҳаббати туро бо ҳамсарат бо чашми сар тез – тез медидаму ҳамоно ин мисраъҳои шоирро ба хотир меовардам, ки фармудааст:

*Дӯстие, ки чу субҳи навбаҳор,
Ҷовидон монад ба олам бегубор.
Кухна гардад ҳар қадар бисёртар,
Он қадар нав гардаду пойдортар...*

Соли 1970 буд. Донишгоҳи давлатии миллии Тоҷикистон пур аз ҳешу таборҳоямон ва устодону ҳамсабақҳоят буд. Он рӯз ту дар ин донишгоҳи азизат дифои рисолаи илмӣ кардӣ, ҳама барои табрикат омада буданд.

Роҳбари илмиат Константин Петрович Марсаков хини суханрониаш ба кори ту баҳои баланд дод. Аз ин рӯ Ҷимояи рисолаи илмиат бомуваффақият гузашт. Ту роҳбарони илмию устодони донишгоҳ, ҳамсабақҳою ҳешу таборҳоро ба як пиёла чой ба чойхонаи «Роҳат» даъват кардӣ. Ҷамъомад дар ошонаи дуҷоми ин чойхонаи зебо баргузор гардид. Барандаи ин нишастии хурсандӣ доктори илми таърих, профессор Максуд Раҳматуллоевич Шукуров буд. Ҷофизии хушовозу булбули тоҷик Ҷӯрабек Муродов сурудхонӣ мекард. Нағз дар ёд дорам, ки устод Максуд Раҳматуллоевич нисбати кори илмиат бо некӣ сухан ронданду гуфт: Инсонро на барои рутбаву дороияш, балки мувофиқи кораш эҳтиром бояд намуд. Ҷар қадар, ки кор беш судовар бошад, он қадар эҳтироми инсон баланд шавад ва ба қавли шоир бигуем:

*Он, ки аз кори ҳалоли худ саре дорад баланд,
Дар ду дунё бар сари сабзаш намеояд газанд...*

3. Ба сӯи илми пурбаҳо

Инсон бояд ҳамеша баробари ҳаёт қадам занад. Ту бародарам, аз рӯи ин гуфтаҳо амал карда, пайваста заҳмат мекашӣ. Барои навиштани рисолаи докторӣ шабу рӯз меҳнат карда, оқибат ба мақсади худ ноил гаштӣ. Соли 1992 ҳарчанд дар ҷумҳурӣ нотинҷӣ буд, ту рисолаи докторӣ ҷимоя карда, ба гирифтани унвони докторӣ илми таърих мушарраф шудӣ. Ба китобхонаи хусусиам назар меафканаму дар қатори китобҳои адибони бузурги ҷаҳон, асарҳои шоирону олимони намӯёни ҷумҳуриамон китобҳои туро, ки «Барқароркунии ҳокимияти шӯравӣ дар минтақаҳои болооби Зарафшон», «Обёрикунӣ ва истифодаи заминҳои тоза дар Тоҷикистон», «Эҳёи маданияи Тоҷикистон», «Субҳи Зарафшон», «Таҷрибаи таърихии сохтмони ирригатсионӣ ва истифодаи заминҳои нав дар Тоҷикистон», «Таърихи муҳочират дар Тоҷикистон» ва ғайраро варақгардон мехонаму хурсанд мешавам ва ба ту аҳсан мегӯям, ки бо вучуди серкор буданат, вақт ҷудо карда, ин қадар китобҳоро нашр кардӣ. Имрӯз корҳои илмӣ-оммавиат ба 300 адад расидааст, ки аксари онҳо дар рӯзномаву маҷалла ва китобҳо ҷоп шуда, дастраси хонандагон гардидаанд.

Бидуни навиштани ин қадар маводҳои илмӣ ту чанд сол дар кафедраи таърихи Ҳизб ва Иқтисоди Сиёсии Донишгоҳи хунараҳои зебои Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода ҳаққи устодӣ доштӣ. Дар ин ҷо ҳам нисбат ба ҳампешаву шогирдонат муносибати нек кардӣ. Аз рӯи панду ҳикматҳои бузургонии адабиётмадон қору амал намудӣ. Ту хуб медонистӣ, ки шоири бузург Фирдавсии Тусӣ фармудааст:

*Ба гетӣ ду чиз аст ҷовид бас,
Дигар ҳарчи бошад, намонад ба кас:*

*Сухан гуфтани нагзу гуфтори нек,
Нагардад куҳан то ҷаҳонаст нек.*

Хислати неки одамдӯстиро ту аз падару модарамон омӯхтӣ. Ҳар насиҳати онҳоро ба гӯш гирифта, дар кору дар ҳаёти ҳаррузаат аз рӯи насиҳати онҳо амал кардӣ. Ҳақ ба чониби шоири машҳури доғистонӣ Расул Ғамзатов ҳаст, ки дар «Доғистони ман» ном китобаш ин тавр навиштааст:

– Одамдӯстӣ аз падару модари худро ҳурмат кардан сар мешавад. Қадом падару модаре, ки волидаини худро ҳурмат карда бошад, фарзандонаш ўро низ ҳурмат мекунад. Инро банда ҳамеша ба хуби эҳсос мекунам, ки фарзандонат Ховару Фирдавс, Хусрав ва духтарҳоят Шамсияю Шохина туро ҳурмату эҳтиром менамоянд. Писари шоират Ховар ҳар гаҳ, ки шеърӣ нав эҷод мекунад, ту хонандаи аввалини шеърӣ нави ў ҳастӣ. Аз ин рӯ, ба ту додарам орзуи нек карда, аз номи шоир мегуям, ки

*Тоҷи сари қабилаву оли падар ту бош,
К-аз ту сараш ба тоҷи бузургӣ муқаллал аст...*

4. Гули сабати аҳли илму хирад

Ту ҳар рӯз баробари дамидани субҳи пурнур аз хона баромада ба чониби Донишгоҳи славянии Русияю Тоҷикистон меой. Кӯшиш ба харҷ медиҳӣ, ки шогирдонат аз машғулиятҳоят бештару хубтар баҳравар шаванд. Барои гузаронидани як мавзӯи нав ту даҳҳо адабиётҳои даркориро кироат карда, баъд ба донишгоҳ меой. Мо бародарон, вақто ки рафтору гуфтору кирдори туро мешунавему бо чашми сар мебинем, аз он шукр мекунем, ки Худои бузург ба мо чунин бародари инсондӯсту илмдӯст ва хоксорро додааст... Алалхусус, ҳангоме, ки ҳаёти тифливу наврасӣ ва ҷавонию имрӯзаи худро пеши назар меоварем, солҳои вазнину пурдахшати Ҷанги Бузурги

ватаниро, ки бо ҳам аз сар гузаронидем, бо камоли мамнунӣ акнун гуфта метавонем, ки:

Ба ҳам дидем мо як пораи нон,

Ба ҳам будем мо чун ҷонаки ҷон.

Ҳар фарде, ки дар ҳаёт бештар ба душворӣ дучор шудаасту ба мушкилиҳо тоқат карда, барои иҷрои мақсади дар назди хеш гузаштааш чидду ҷаҳд менамояд, бегуфтугӯ ба муроди дили худ мерасад. Инро ҳангоме, ки ту китоби нав нашршудаатро ба банда бо соядаст тақдим кардӣ, аз забонат ин мисраъхоро шунида шоду масрур шудам ва он мисраъҳои шоир чунинанд:

Шукри Худо, ки ҳарчи талаб кардам аз Худо,

Бар мунтаҳои ҳиммати худ комрон шудам.

Бародарам, бародари ба ҷону дилам баробарам! Ёд дорӣ ба қарибӣ ба наздат омадам. Ту серкор буди ҳатто вақти сӯхбати тӯлонӣ кардан наёфта, зуд ба назди шогирдонат рафтӣ. Ин рафторат хуб аст. Ту дар давоми бештар аз 40 соли корат, ана ҳамин хел нисбат ба кор масъулиятро ба гардан гирифта меоӣ. Дар ҳақиқат нисбат ба касби омӯзгорӣ фидои будани тӯро он рӯз хубтар пай бурдаму ҳамон ин суханони Президенти кишварамон, Ҷаноби Олӣ Эмомалӣ Раҳмон ба хотирам омаданд, ки фармудаанд:

– Мо бо зиёиёни кишвар ва баҳусус омӯзгорони воқеӣ, ки як қисми муҳими зиёиёнро ташкил медиҳанд ва барои таълиму тарбияи фарзандони миллатамон фидокорона кӯшишу ғайрат доранд, аҳсан меғӯем ва бо номи чунин омӯзгорон ифтихор мекунем.

Имруз бародарам, пешравии корҳои илмиву омӯзгориятро дида хурсанд мешавам, Ҳамеша эҳсос менамоям, ки тӯро дар байни олимони соҳаи таърих чун гули сари сабати аҳли

илму маърифат шинохтаанд. Ин пешравиро ту на бо ёриву дастгирии «амаку тағо» ба даст овардӣ. Аз ин рӯ шоири ширинсухани тоҷик Носири Хисрав гуфтааст, ки:

*Қадру баҳои мард на аз ҷисми фарбеҳ аст,
Балки қадри мардум аз сухани илми пурбаҳост.*

Ту бародарам, ҳоло ҳам бо тамоми ҳастиат ва қобилияти худододат ба халқу Ватан хизмат карда истодаӣ. Нағз дар хотир дор, ки имрӯз дасти касеро бо неқӣ бигирӣ, фардо каси дигар дасти туро бо навозиш мегирад. Ба қавли шоир бигуем:

*Ҳар ки бо меҳру вафо бар халқ хизмат мекунад,
Номи худро сархати девони миллат мекунад.*

Шукр аз он мекунам, ки номи ту бародарам, дар бисёр китобҳои калонҳаҷм навишта шудааст. Аз ин рӯ ба ту тани сихату хотири чамъ орзу карда, аз Худо металабам, ки ба синни қиблагоҳамон, ки қариб 100 сол умр дида буданд, бирасӣ. Дар фуруварди андешаҳоям боз меҳоҳам бо чунин мисраъҳои шоир фикрамро ба поён расонам, ки гуфтааст:

*Ҳамеаш Худоям ниғаҳдор бод!
Ба рӯҳи ниёиш мададгор бод!..*

**Ҷамоли АБДУЛҲАЙ,
Корманди шоистаи Тоҷикистон**

ШАҲБОЗИ МАЙДОНИ ИЛМ

*Шарафи одамӣ чу аз илм аст,
Ҳар кӣ доност, бандаи уям.*

Амир Хусрави Дехлавӣ шарафи инсониро на дар молу зар, балки дар илму хунар дидааст. Ӯ на мафтунӣ аблаҳи дунёпараст, балки бандаи инсонӣ соҳибназар шудааст.

Воқеан ҳам, аз ибтидои ҷаҳон то ба имрӯз сарватмандоне кам нагузаштаанд. Ҳоло миқдори онҳо дар курраи арз хеле зиёд аст. Вале як нафарашон ҳам дар назди аҳли фазл эътиборе надорад. Ин тоифа худхоҳи худпарастанд, инсонҳои зиндадаргурро ба ёд меоваранд. Бинобар ин номи дороёни гетиро касе бо ифтихор ба забони нагирифтааст ва нахоҳад гирифт.

Аҳли фазлу аҳли ақл дар таърих одамони нексиришту покниҳоду олиҳимматро дар симои Ҳотами Тойи саховатпеша, башардӯст, меҳмоннавоз, чашмсер, халқпарвар, бечорапараст офаридаанд, ки то ба имрӯз мояи ифтихор ва вирди забони мардумони олам аст.

Дар симои Қоруни бекафанрафта ва ҳарису хасис чеҳраи воқеии ҳаромхурони оламо қаламдод карданд, ки ин тоифа ба ҷуз танаффури аҳли дил, кинаю қудратӣ аҳли заҳмат, чизи дигареро сазовор набудаанд ва нахоҳанд буд.

Ҳазрати бузургвор Амир Хусрави Дехлавӣ обрӯю нуфузи зиёде дошт. Имрӯз ҳам макбараи ӯ зиёратгоҳи хирадмандони ҷаҳон гардидааст. Агар ҳазрати Хусрав майли дунёпарастӣ медошт, соҳиби зару зевари *ҳангуфт* ва қасрҳои бошукӯҳ мешуд. Вале баробари фавташ ин «комёбихояш» низ мемурад. Шояд аз ҳамин сабаб бошад, ки ӯ ба зарпарастӣ қудратӣ фаровоне дошт. Исботаш ин мисраъҳост:

*Чу илму фазл халос асту молу зар банд аст,
Халос дораму дар банди зар нахоҳам шуд.
Агар насиби Харон аст дар ҷаҳон зару мол,
Ман аз барои зару мол хар нахоҳам шуд.*

Рақиби Абулҳай шояд бо ҳамин андешаҳо имрӯз ба кути лоямуге қаноат ҳосил кардааст. Ё бо камоли майл дар баҳри беканори фарҳангу маърифат киштии илмро ноҳудой мекунад. Ба назари аҳли фазл ин марди ориф молики бузургтарин ҷавҳари дунёст, ки илм ном дорад.

Хувайдост, ки ҳама соҳиби ин ганҷ шуда наметавонанд. Зеро ин ганҷ фақату фақат ба ивази меҳнати пурмашақат, талошу муборизаҳои пайваста, бедорхобиҳои мудовим, даст кашидан аз бисёр лаззатҳои дунё даст дода метавонад.

Рости гап, дар ин ҷода ҳаваскорони шӯҳратпараст ҳам кам нестанд, ки соҳиби унвонҳои баланд гардидаанд, бо номашон китобҳо навишта шудаанд. Лекин, мутаасифона, онҳо олим нестанд, мардумфиреб, шухратхоҳ мебошанд. Ин гуна одамон қаблан ҳам буданд, лекин имрӯз дар шароити иқтисоди бозорӣ, ки илм ҳам ба пештахтаи тичорат баромадааст, бозори эшон равнақ пайдо кардааст.

Ба ин гуна пулдори шухратпараст олимону шоирон, журналистону қаламдастони муфлисгаштаи зори як пора нон рисолаҳои илмии номзадӣ, докторӣ, асарҳои ёддоштӣ, ҷангномаҳо навишта, аз ин бемағзон «мутафаккир», «сиёсатмадор», «донишманди мумтоз», «номзаду доктори фанҳои мухталиф» ва ғайра ва ҳоказо месозанд.

Оё мо ҳаққу ҳуқуқи маънавии қаламдастони дар асари беадолатиҳои иҷтимоӣ муфлису хонабардӯшгаштаро сарза-

нишу маломат кардан дорем?

– Ҳаргиз! Ин бечорагон чораи дигаре надоранд ва ин корро фақат ба хотири начотбахшии хонадонашон аз бебаргӣ мекунад. Ин соҳибдилон дигар худро ба бозор мувофиқ карда, ё рӯ ба Ҳинд оварда наметавонанд:

Рӯ ба Ҳинд овардани соҳибдилон аз баҳри чист?

Рӯзгор оинаро муҳтоҷи хокистар кунад.

Дунёи олими ҳақиқӣ, олами дигар мебошад. Ин оламро паёмбари илм Карл Маркс бисёр хуб тасвир кардааст. Ӯ гуфта буд, ки дар илм роҳи росту фароҳ вучуд надорад, ба куллаҳои дурахшони он танҳо касе расида метавонад, ки аз пайраҳои санглоҳаш натарсида гаваккашон барояд.

Рақиб Абулҳаев дар чодаи илм, бе ягон муболиға, аз ҷумлаи ҳамон раҳпаймоҳоест, ки Маркси воқеъбин гуфтааст. Зиндаганомаи ӯ ин гуфтаҳои моро ба кулӣ тасдиқ менамояд...

Камина ин сарсупурдаи роҳи илм, марди орифу соҳибназар, оқилу одилро аз соли 1953, аз замони дар Омӯзишгоҳи омӯзгории ш. Панҷакент таҳсил карданаш, мешиносам. Он солҳо дар омӯзишгоҳ бо ибтиқори сарвари он Кутбиддин Раззоқов, ки инсони начиб, чаҳондидаю донишандӯхта, мубтакиру илмдӯст буда, миёни донишҷӯён озмуни «Кӣ бештар меҳонад ва кӣ бештар медонад» ташкил карда буд, ки шавқи муҳассилинро ба илмомӯзӣ то ҳадде меафзуд. Дар ин озмун ҷавонписари хушпайкари чехрахандон ва шукуфталаб Рақиб Абулҳаев ғаълона ширкат меварзид, дар баҳсу мунозираҳои гарму ҷӯшон, санҷишҳо, пурсишу посухҳо аксар вақт ғолиб меомад ва ба ин вачҳ миёни донишҷӯён обрӯю эътибори ба-

ланд дошт.

Он солҳо меъёри асосии фарқияти донишчӯён бо аъло-хонӣ ва ахлоқи поку ҳамидашон муайян карда мешуд. Вай аз кадом гӯшаи Тоҷикистон аст, фарзанди кист ва кадом миллат аст, ягон нақше надошт. Он солҳо бехтарин хатмкардагонро барои идомаи таҳсил ба мактабҳои олии роҳхат медоданд. Ҳамин гуна роҳхат Рақиб Абулҳаево низ насиб гардид. Ӯ соли 1956 Омӯзишгоҳи омӯзгории ш. Панҷакентро бо дипломи аъло хатм намуда, ҳуҷҷатҳои худро ба шӯъбаи таърихи факултаи таъриху филологияи Донишгоҳи давлатии миллии Тоҷикистон супорид ва дар ин ришта таҳсилро идома дод.

Камина ҳам баъди як соли хатми Рақиб Абулҳаев таҳсилро дар омӯзишгоҳ анҷом бахшида, соли 1957 дар ҳамон шӯъба, факулта ва донишгоҳе, ки ӯ таҳсил мекард, ба ҳайси донишҷу фаъолият доштам. Табиист, ки Рақиб ва камина дар маҳфили доимоамалкунандаи таърихшиносон иштирок мекардем. Рақибро ман дар ин ҷо низ ба ҳамон паймонае, ки дар омӯзишгоҳ дошт, дар тақопу, ҷустуҷӯ, фаъл ва мубориз ме-дидам...

Доктори илмҳои таърих, профессор, арбоби шоистаи илму техникаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳакиқи соҳибқалам, омӯзгори соҳибсухан, дӯсти мушфиқу вафодор, инсони оқилу комил, марди дурандешу садоқатпеша, маҳбубу ғамхор Рақиб Абулҳаев 85 сол муқаддам, 10 феввали соли 1938 дар деҳаи бузургу сарсабзи Урметани ноҳияи Айнӣ дар оилаи маъруфттарин домуллои водии Зарафшон, хатмкардаи мадрасаи Олии Бухоро Муллоабулҳай ба олами вучуд омад. Ӯ дар ҳамин деҳа соҳиби маълумоти ибтидоӣ ва миёнаи нопура гардид ва чихати идомаи таҳсил соли 1952 ба Омӯзишгоҳи омӯзгории ш. Панҷакент дохил шуд. Баъди аъло хатм кардани

омӯзишгоҳ ДДМ Тоҷикистон ўро ба оғӯш кашид. Рақиб до-нишгоҳро ҳам аъло хатм кард. Ҳамин аълохонӣ ўро ба Па-жухишгоҳи таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии Ака-демиям илмҳои Тоҷикистон ба номи Аҳмади Дониш овард ва то ба имрӯз пажухиши илмӣ ӯ идома дораду интиҳо не. Дар пажухишгоҳ Рақиб Абулҳаево муяссар гардид, ки фаъолияти илмиашро аз «сохтмони» таҳдоби илм оғоз намояд. Ӯ дар инчо ба ҳайси лаборант дар бахши чомаъаи шӯравӣ пазируфт-та шуд ва дар ин мақом се сол адои вазифа кард. Баъд чиҳати идомаи таҳсил, барои боз ҳам пухтатар шудан, пурратар, му-камалтар омӯхтани асосҳои улуми таърих, шӯбаи фанҳои чамъиятии АУ ҚТ ва садорати пажухишгоҳ, ки роҳбарии он-ро академик Раҷабов Зариф ба ўҳда дошт, Рақиб Абулҳаево ба ихтиёри Пажухишгоҳи таърихи Академиям илмҳои ИҶШС ба ҳайси коромӯз фиристод.

Ду соли зиндагӣ дар Маскав, шиносӣ, нишасту бархост бо олимони забардасти таърихшинос, дидани осорхонаҳои Маскаву Ленинград, зиёратгоҳҳои таърихӣ, амокини инқилобӣ, кор дар бойгонҳои ҳизбӣ, давлатӣ ва бойгонии Қувваҳои Мусаллаҳи ИҶШС, омӯзиши сарчашмаҳои таърихи муборизаи халқи тоҷик барои барқарор ва пойдор кардани Ҳокимияти Шӯравӣ, саркуб намудани ҳаракатҳои босмачи-гарӣ, эъмори чомаъаи нави сотсиалистӣ, бунёди колхозҳою совхозҳо ва ғайра дар олами таърих барои Рақиб Абулҳаеви чавон як ҷаҳони нави рангин кушуданд ва сатҳи маърифати ўро дар ин бахш ба маротиб афзуданд.

Соли 1965 муҳлати коромӯзии Рақиб Абулҳаев анҷом ёфт. Ӯ бо як ҷаҳон таассурот ба Душанбе баргашт ва то соли 1966 дар пажухишгоҳи барояш азиз ба сифати ходими хурди илмӣ адои вазифа намуд. Он замон дар назди Пажухишгоҳи

таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии АИ Тоҷикистон аспирантура фаъолият дошт, ки онро беҳтарин олимони таърихшиносии кишвар хатм карда, соҳиби унвонҳои баланд шудаанд. Рақиб Абулҳаев ҳам соли 1966 ба ҳамин аспирантура дохил шуда, баъди хатми он аз соли 1969 то июни соли 1971 боз дар ҳамин пажуҳишгоҳ ходими хурди илмӣ шуда кор кард. Аз моҳи июни соли 1971 ӯ вазифаи *ходими* калони илмиро ба дӯш дошт. Аз августи соли 1976 дар Донишгоҳи санъати тоҷик ба номи Мирзо Турсунзода фаъолияти омӯзгории Рақиб Абулҳаев оғоз гардид. Дар ин чо ӯ то соли 1979 дар мақоми дотсент адои вазифа намуд ва аз соли 1979 боз барои идомаи кори илмӣ ба пажуҳишгоҳи камолбахшидааш баргашта, то соли 1988 ба ҳайси ходими калони илмӣ кору фаъолият кард.

Соли 1988 маъмурияти пажуҳишгоҳ ба Рақиб Абулҳаев, чун олими пухтарасида ва баркамол, мақоми хеле бомасъулият – мудирии шӯбаи таърихи навтарини халқи тоҷикро бовар кард. Ин натавонӣ боварӣ, балки масъулияти калон ҳам буд. Домани корҳои тадқиқотии Рақиб Абулҳаев густариш ёфт. Акнун вай на танҳо асару мақола менавишт, балки чун ташкилотчии илм фаъолият мекард, бо олимони саруқор мегирифт, конференсияҳои илмӣ барпо менамуд, проблемаҳои доғи рӯзро мавриди гуфтушунид қарор медод, рисолаи номзадӣ докториро муҳокима мекард, онҳоро ба шӯроҳои илмӣ паҷуҳишгоҳ барои Ҷимоя пешбарӣ менамуд, аз нигоҳи сифат масъулиятро ба дӯш мегирифт, мавзӯҳои тасдиқ мекард, ки обнарасидаю бикр ва сазовори тадқиқ бошанд ва ғайра.

Вазифаи басо душвор ва ифтихорӣ барои шӯба саривақт тайёр кардани китоби дастаҷамъии таърихи шашчилдаи халқи

точик буд. Олими нуктасанҷ Рақиб Абулҳаев дар ин чода ҳам комёб гардид ва боварии маъмурияти пажухишгохро сад дар сад ба чо овард. Дар ин мақом ӯ то соли 1999 қору фаъолият кард ва аз маъмурият борҳо хоҳиш намуд, ки ӯро аз ин вазифа сабукдӯш намояд, то имкони тавҳам сохтани кори илмиро бо фаъолияти омузгорӣ пайдо кунад.

Аз соли 1998 ин қониб Рақиб Абулҳаевич дар До-нишгоҳи навтаъсиси славянии Русияю Тоҷикистон дар ибтидо ба ҳайси профессори кафедраи таърихи ватанӣ ва муносибатҳои байналмиллалӣ ва аз соли 2001 ба ҳайси мудирӣ ка-федрои таърихи умумӣ ифои вазифа менамояд.

Инсони нексиришт ва поку беолоиш ҳар кучое ки бошад, ба зудӣ соҳиби эътибор ва обрӯ мегардад. Профессор Абулҳаев ҳам ба ҳамин мартаба расидааст. Ӯро дар До-нишгоҳи славянӣ ҳам ҳама хурду бузург, устоду донишҷӯ из-зату эҳтиром мекунад. Ӯ дар ин чо ба зудӣ соҳиби неъматӣ бузург-обурӯӣ шудааст. Ба ин неъмат комёб шудан хоси ча-вонмардон аст. Донишманди бориқбин Рақиб Абулҳаев ба қадри ин ганҷи бебаҳо хуб мерасад. Ӯ ин панди Соибро ҳамеша чун овеза дар гӯш дорад, ки гуфтааст:

*Обест обурӯӣ, ки н-ояд ба ҷӯӣ боз,
Аз ташинагӣ бимиру марез оби рӯӣ хеш.*

Олими сермахсул Рақиб Абулҳаев роҷеъ ба тамоми марҳалаҳои таърихи даврони шӯравии тоҷик асару мақолаҳои қолиби илмӣ навиштааст. Масалан, «Ёрии иқтисодӣ ва мада-нии халқҳои шӯравӣ ба заҳматқашони Тоҷикистон дар солҳои чанги ҳамватанӣ», «Ёрии ҳарбӣ – сиёсии халқҳои ИҚШС ба заҳматқашони Тоҷикистон дар солҳои чанги шаҳрвандӣ»,

«Мачрои ҳаёти нав», «Рушди таҳсилоти ҳамагонӣ дар Тоҷикистон (с.1917 – 1941)», «Субҳи Зарафшон», «Шукуфоии кишвари ҳамоғӯши абрҳо», «Дар оилаи ягона», «Рамзи дӯстии шикастнопазир», «Эҳёи фарҳангии Тоҷикистон» ва ғайра ба ҷумлаи онҳо шомиланд.

Умуман ба чакидаҳои қалами ҳақиқатбаёни ин олими суханвар қариб 350 китобу мақолаҳои тадқиқотии ҷолиб мутаалиқанд. Лекин ӯ фаъолияти бештар аз 60 – солаи илмии худро асосан ба инъикоси шаш баҳши бисёр ҳам муҳими таърихи даврони шӯравии халқи тоҷик, таҳлилу таркиб ва ҳаллу фасли проблемаҳои он бахшидааст.

Баҳши аввал – таърихи ҷанги ҳамватанӣ дар Тоҷикистон ва як силсилаи масоили ба ин алоқаманд.

Баҳши дуюм – муҳочирати дохилии кишоварзӣ ва бисёр проблемаҳои марбути он.

Баҳши сеюм – обёрии манотиқи мухталифи Тоҷикистон ва натиҷаи тағиротҳои иҷтимоӣ ва иқтисодии дар асари он ба амал омада.

Баҳши чаҳорум – таърихи фирориёни тоҷик дар қарни XX.

Баҳши панҷум – аз таърихи муҳочирони меҳнатии тоҷик дар охири қарни XX – аввали қарни XXI.

Баҳши шашум – ҳамкориҳои Эрон ва Тоҷикистон дар охири қарни XX ва ибтидои қарни XXI.

Вале қабл аз инъикоси баҳши аввал, меҳодам хонандаи азизро бо орзуҳои ширини таърихнигор ва муҳаққиқи мӯшикофи оянда, ин марди чавҳаршинос ошно созам.

Инак, Рақибӣ наврас аз нимаи дуюми солҳои 40-уми қарни XX аз ҳикоятҳои падари азизаш домулло Абулхай, ки аз мардони хеле фозил буд, дар бораи ҷангҳои босмаҷиён бо

аскарони сурх дар водии Зарафшон – хусусан дар деҳаҳои Ёрӣ, Вота, Ёвон, Урметан ва ғайра бисёр шунида буд. Ин ривоятҳои аҷоибу ғароибро ба ӯ ришсафедони Урметан ва мардуми рустоҳои дигар низ гушзад карда буданд. Чанги сахтгарини босмачиён бо аскарони сурх хусусан дар деҳаҳои Вотаю Ёвон ба амал омада буд. Ровиён нақл мекунанд, ки дастаи «ватанхоҳони» Ҳомидбек баъди ҳар як пирӯзӣ ҳангоми аз байни аҳолии ин ва ё он деҳа гузаштани худ ин таронаро бо садои баланд суруда мегузаштаанд:

*Мо аскарӣ Ҳомидбек,
Бар суроғи Балчибек.
Балчибека гум кардем,
Дар Урметан дарёфтем.
Дар пушти асп партофта,
Ҳамчу бузгола тохтем.*

Аз рӯи гуфти сокинони видии Зарафшон Ҳомидбек бо чавонмардӣ, ҷасорат, ҷаққонӣ, зиракӣ ва мерганиаш мардумро мафтун сохта будааст. Мардум бо ифтихор ёдовар мешудаанд, кӣ:

*Ҳомид набуд бало буд,
Сардори аскаро буд.
Дар ғирудори душман,
Бешотараш раво буд.*

Таронаҳои мазкур ва қурбониҳои аз ҳарду тараф ба амал омада аз он шаҳодат медиҳанд, ки барпо намудани Ҳокимияти Шӯравӣ дар болооби Зарафшон ба осонӣ муяссар нагар-

дидааст. Пушида нест, ки баъзе таърихнигорон воқеахоро обуранг дода чунон тасвир мекарданд, ки гӯё ҳама аз ҳадафҳои Инқилоби Октябр ва Ҳокимияти Шӯравӣ огоҳ ва барпокунандагони онро бо шӯру майли тамом дастгирӣ мекарда бошанд. Тадқиқоти дар ин бахш бурдаи муҳаққиқ Рақиб Абулҳаев бошад, баръакс, на ба обуранг, балки инъикоси воқеият така менамояд.

Рақиб Абулҳаев вақте, ки ба камол расид ва хунари таърихнигориро пешаи якумраи хеш қарор дод, аввалин иқдоми ӯ амалӣ сохтани орзуи давраи бачагиаш, яъне ба қалам овардани ҷанги ҳамватанӣ дар қисмати сарғаҳи водии Зарафшон гардид. Ҳам орзуи даврони бачагӣ, ҳам нақалу ривоятҳои дилангези мардумони деҳоти Айниву Панҷакент ва Мастҷоҳ ва ҳам эҳсоси баланди дӯст доштани диёр муҳаққиқи оянда Рақиб Абулҳаевро ба омӯзиши ин масъалаи бисе душвор ва дар адабиёти таърихӣ бисёр ҳам сатҳӣ инъикосёфта водор сохт. Воқеан ҳам, инъикоси ҷанги ҳамватанӣ дар болооби водии Зарафшон дар ҳалқаи умумии ин мавзӯё яке аз ҳалқаҳои заифтарин буд. Ба он хотир ҳалқаи заифтарин ҳисоб мерафт, ки тадқиқоти мазкур аз маводи бойгонӣ дида бештар ба хотираҳои даҳҳо иштирокчиёни бевоситаи он, ба ёддоштҳои одамоне, ки ин ҳодисаҳо воқеахоро бо чашмони сар дидаанд, ниёзи бештар дошт. Худи нақл аз забони иштирокчиёни ҳаракатҳои зидди босмачиёни Мастҷоҳ истифодаи асноди шахсии эшон шаҳодат аз он медиҳад, ки муҳаққиқ то ҳадди имкон аз хотироти онҳо мустафид гардидааст. Солҳое, ки Рақиб Абулҳаев ба ҷамъоварии матолиби тадқиқотӣ шуғл меварзид, дари бисёр бойғониҳо ба рӯи муҳаққиқон баста буданд, ба дидану ҷамъоварӣ қардани ҳама гуна хуччат иҷозат дода намешуд.

Тадқиқоти бунёдие, ки Рақиб Абулҳаев анҷом бахшида, дар баробари ҷамъоварии ҳуҷҷатҳои зиёди бойғониҳо, ҳамчунин дар натиҷаи савораю пиёда тай кардани садҳо километр масофа, дидану сӯҳбат кардан бо дахҳо иштирокчиёни мубориза ва бисёр шоҳидони воқеаҳои таърихӣ даст дод. Ин тадқиқот соли 1972 дар ҳаҷми 10 ҷузъи ҷопӣ бо номи «Пойдор сохтани Ҳокимияти Шӯравӣ дар сарғаҳи Зарафшон (солҳои 1918-1923)», ба таъъ расид.

Рақиб Абулҳаев фақат бо инъикоси воқеаҳои мухорибавӣ ва муборизаҳои сиёсии дар сарғаҳи Зарафшон ба амалномада, ки такагоҳи зиддиинқилоб, манбаъи фитнаву иғво гардида буданд, иктифо накарда, маводи фаровони дар тӯли моҳҳо, солҳо аз бойғониҳои ҳизбию давлатии воқеъ дар Самарқанду Тошканд, Душанбею Москва ва Хучанд гирд овардаашро барои пурратар инъикос кардани охириин такагоҳи зидди инқилоб, рушани андохтан ба паҳлӯҳои гуногун ва решаҳои дуру наздики он истифода бурда, дар ҳаҷми хурдтар якҷанд китобҳо навишта ва онҳоро интишор сохт, ки чунин ном доранд: «Мубориза барои Ҳокимияти Шӯравӣ дар сарғаҳи Зарафшон (тирамоҳи соли 1918-тобистони соли 1919)», «Аз таърихи сарқуб шудани босмачигарӣ дар Осиёи Миёна», «Торумори манбаъи зидди инқилоб ва мустаҳкам кардани Ҳокимияти Шӯравӣ дар болооби Зарафшон (тирамоҳи соли 1922 – баҳори 1923)», «Аз таърихи иштироки заҳматкашони Самарқанд дар мубориза барои пойдор гардидани Ҳокимияти Шӯравӣ дар сарғаҳи Зарафшон», «Ерии ҳарбӣ-сиёсии халқҳои ИҶШС ба заҳматкашони Тоҷикистон дар солҳои ҷанги ватанӣ» ва ғайра.

Ба ҳамин тариқ, олими нуқтасанҷ – Рақиб Абулҳаев бо тадқиқотҳои ҷолибу муқаммалӣ хеш на танҳо он холигии дар

таърихи чанги ҳамватании Тоҷикистон вучуддоштаро аз байн бурд, балки ба бисёр пахлуҳои торику печидаи он равшани андохт ва як силсила гирехҳоро кушод.

Бахши дуҷуми тадқиқотҳои илмии Арбоби илму техникаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, профессор Рақиб Абулҳаевро дар амалияи зиндагӣ татбиқ кардани сиёсати бузурги давлатии муҳочирати дохилии кишвар ташкил медиҳад.

Роҷеъ ба ин сиёсат дар адабиёти таърихии замони муосир силсилаасару мақолаҳои ҷолиби илмӣ-оммавӣ ва публитсистӣ нашр гардидаанд. Оиди мавзӯи мазкур якҷанд рисолаҳои илмии номзадӣ ва докторӣ ҳам Ҳимоя карда шудаанд. Андешаҳои муҳаққиқону муаллифони ва муқарризони ин дастовардҳо дар хусуси ба водихои зарҳези доманфарох муҳочир кардани деҳқонони кӯҳистонии безамину камзамини ба як пора нон зор мухталифанд. Баъзе олимони ин тадбирро баъди ғалабаи Инқилоби Кабири Сотсиалистии Октябр ва барпо гардидани Ҳокимияти Шӯравӣ на танҳо иқдоми нек, балки чун мӯъҷизаи бахти тоҷик арзёби кардаанд, баъзеи дигар аз субҳи бозсозӣ «дида равшани» карда, аз сиёсати «ошкорбаёнӣ» илҳом гирифта, ин сиёсати давлати Ҳизби Коммунистиро, ки гӯё ҳадафаш танҳо таракқи додани пахтакорӣ бошад, чун фоҷиаи мардуми кӯҳистон ба қалам додаанд...

Профессор Рақиб Абулҳаев бошад, алорағми ин идда таърихнигорон, сарфи назар аз тамоми нуқсу иллатҳояш, сиёсати муҳочиргардонии дохилии кишоварзиро комилан дурӯст, оқилона, сиёсати барои миллати тоҷик бахтовар ҳисобидааст. Ба андешаи ин муҳаққиқи бориқбин аҷнабиёни муштзур, ки рамаи зиёди гусфандон ва галаи аспон доштанд, дар тули асрҳо тоҷики бедавлат ва бе пушту паноҳро аз во-

дихои зернисор ба оғӯши кӯҳсор супорида, заминҳои эшонро ба чарогоҳи чорпоёни хеш табдил дода будаанд. Ба шарофати ҳамин сиёсати оқилонаю одилонаи аграрии Ҳизби Коммунистӣ тоҷики бумӣ баъди садсолаҳои тӯлонӣ имконият пайдо кард, ки заминҳои бобоии хешро дубора соҳиб шавад, эҳе кунанд ва зарҳез гардонад. Рақиб Абулхаеви дурназар дар сиёсати муҳочиргардонии дохилии кишоварзӣ ва аз оғӯши кӯҳҳои осмонбус ба ҳамвориҳо оварда соҳибмаскан кардани тоҷик ҳадаи худовандӣ, ҳам ба бару ҳам қад паҳншавии тоҷик, ба маротиб афзудани ҳаياتи микдорӣ ва сифатии ин миллат, рушди иқтисодиёту фарҳанги кишвар ва шукуфоии Тоҷикистони азизро дидааст.

Муҳаққиқ татбиқи амалии муҳочирати кишоварзиро дар Тоҷикистон яке аз манбаъҳои муҳимтарини ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ, хотима гузоштан ба бекорӣ, раҳой бахшидан аз ҷақру бечорагӣ, ба тамаддун расонидани инсонии меҳнаткаши қарнҳо дар торикию чаҳолат ғӯтаваргардида ҳисобидааст.

Дар асарҳои олим: «Аз навоҳии кӯҳистони Тоҷикистон ба водиҳо кӯчонидани хонагҳои деҳқонон», «Таърихи муҳочират ва сокиншавӣ дар Тоҷикистон (солҳои 1924 – 1941)», «Б.Ғ.Ғафуров: сиёсати дохилии кишоварзӣ дар Тоҷикистон», «Нусратулло Маҳсум ва муҳочирати дохилии деҳқонони тоҷик», «Сиёсати муҳочирати дохилӣ аз назари академик Бобочон Ғафуров», «Дар бораи муҳочирати яғнобиҳо: асоснокӣ ва матлубият», «Ҷойгузорӣ ва бо кор таъмин намудани муҳочирон дар панҷсолаҳои баъдичангӣ (дар асоси матолиби ҶШС Тоҷикистон)», «Болоравии кишоварзӣ дар давраи анҷоми сотсиализм» ва ғайра тамоми паҳлуҳо, муваффақияту қомебиҳо, нуқсу иллатҳо, бурду ботҳо, қамия қостихо бо далелу бурҳонҳои қаноатбахш, бо

факту рақамҳои ҷолиб баррасӣ ва таҳлил карда шудаанд.

Профессор Рақиб Абулҳаев дар нигоштаҳои ба аҳамияти ин сиёсати Ҷамоати муҳими сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, сиёсати сарнавиштсози Миллату Давлати тозаҷоди тоҷик дахл карда, бо камоли боварӣ менависад, ки муҳочирати дохилӣ на танҳо тараққиёти босуръати пахтакориро, ки барои Ҳокимияти Шӯравӣ аҳамияти стратегӣ ва истиқлолхоҳӣ дошт таъмин кард, балки дар амри суръат бахшидани ғаллакорӣ, чорводорӣ, боғпарварӣ, пиллапарварӣ ва соири зироатҳои хоҷагии қишлоқ, таъмин кардани саноати наваҷид бо ашёи хоми зарурӣ нақши бебадал бозид. Таҳқиқотчи ба ин баҳои хеш иқтифо накарда, нақши соҳаҳои муҳочирони кишоварзии дар соҳтмони роҳҳои рафту омад, колхозу совхозҳо, мактабу кӯдакитонҳо, техникуму хунаристонҳо, дар бунёди деҳоту қасаботи замонавӣ, шаҳру шаҳраҳо, марокити навоҳию вилоят, дар эҷоди қасрҳои маданият, клубу кинотеатрҳо, боғҳои истироҳатӣ, беморитону дармонгоҳҳо, мучтамаҳои агросаноатӣ, бунёд кардани системаҳои иншоотӣ-обёрӣ, ташкили навоҳию вилояти ҷадид ва ғайра бо далелҳои муътамад нишон медиҳад.

Дар нигоришоти ба муҳочирати дохилии кишоварзӣ бахшидаи муаллиф мазмуну мундариҷаи ин сиёсат, ҳуқуқу вазифаҳо, имтиёзоти муҳочирон, ёрии моддию молиявӣ давлат ба эшон чиҳати беҳбуд соҳтани аҳволи зиндагӣ, харидорӣ кардани молу паҳш намудани қитъаҳои замин ва як силсила масъалаҳои дигар ҷаззобу ҷолиб ба қалам дода шудаанд.

Аввалин муҳочирати дохилии кишоварзӣ дар ҶМШС Тоҷикитон соли 1926 бо роҳбарии бевоситаи фарзанди сарсупурдаи Миллат, роҳбари кулли онвақтаи Тоҷикитон – Нусратулло Маҳсум сурат гирифта буд. Моҳи марти соли 1927

бо қарори Кумитаи Иҷроияи Марказӣ (КИМ) ва Шӯрои Комиссарони Халқи ҶМШС Тоҷикистон барои танзим бахшидани муҳочирати кишоварзии кишвар ва дар асоси нақша пеш бурдани он, Кумитаи муҳочират ташкил ва низомномаи он тасдиқ шуда буд. Дар ҳайати ин Кумита намоёндагони Комиссариатаи Халқии зироат (КХЗ) ва Комиссарати Халқии қорҳои дохилӣ (КХҚД) ва як силсилаи идороти муассисоти дигар шомил буданд. Кумита дар тамоми маҳаллаҳои мамлакат мувофиқи вазифаҳои нави ҳаёт пешгузошта фаъолият мекард, сохторашро тағйир тақмил мебуд ва вазифаҳои ҳизбу давлатро дар сатҳи баланд иҷро менамуд.

Дар асарҳои олими шинохта – Рақиб Абулҳаев татбиқи амалии сиёсати кишоварзӣ дар тамоми минтақаҳои Тоҷикистон ва махсусан дар водии Вахш, Мастҷоҳи Нав ва Зафаробод муқаммал инъикос гардидаанд. Агар ин китобҳоро якҷоя ва баҳавсала ҷарағза занед, ҳулосаҳои зайл ба назар мерасанд:

1. Ба андешаи Рақиб Абулҳаев сиёсати сарнавиштсозии муҳочирати кишоварзӣ бо талоши пайгириҳои Ҳукумати Тоҷикистон ва дастгирии доимии моддию молиявӣ ва кадрӣ техникаи Ҳукумати Иттифок амалӣ карда шуд.
2. Сиёсати мазкур имкон дод, ки мардуми қашшоқу беамини кӯҳистон ба ҳамвориҳои доманфарох кӯчонида шаванд, ҳар як хонаводаи деҳқон бо қитъаи муайяни замин таъмин ва барномаи аграрии ҷумҳурӣ ҳаллу фасл карда шавад.
3. Бе татбиқи амалии сиёсати дохилии кишоварзӣ, қувваҳои истеҳсолии мамлакатро мутаносиб тақсим карда, таваққуфи бомайлони кишоварзиро таъмин намудан, ба пешравии хоҷагии қишлоқ муваффақ шудан ва барои саноати навабунёд ашъи хоми зарурӣ фароҳам овардан муяссар наме-

гардид.

4. Муҳочирати дохилии кишоварзиро профессор Ракиб Абулхаев яке аз муҳимтарин омилҳои дар Тоҷикистон бо суръат барпо гардидани хоҷагиҳои дастаҷамъӣ (колхозҳо) ва давлатӣ (совхозҳо) меҳисобад. Бе ин тадбири муҳим, мегӯяд ӯ, тараққиёти кишоварзӣ, махсусан пахтакорӣ, тараққии бо-суръати саноат, мустақкам шудани пойгоҳи моддӣ – техни-кии хоҷагии қишлоқ имконнопазир мебуд.

5. Таҷрибаи таърихии сохтмони сотсиализм дар Тоҷики-стон мудалал нишон дод, ки, менависад муҳаққиқи муҳочи-рати кишоварзӣ амри тасодуф нест, балки ҳодисаи қонунии замони сотсиализм аст. Маҳз табиати башардӯстии низоми сотсиалистӣ онро ба арсаи вучуд меоварад, зеро ҳадафи ум-датарини ин ҷомеа ҳамвора баланд бардоштани сатҳи рӯзгори мардуми заҳматкаш, дараҷаи некӯаҳволии эшон, ба онҳо муҳайё сохтани тамоми хушиҳои ҳаёт, бархурдории деҳқонон аз нозу неъматҳои зиндагӣ, тадричан боло бурдани сатҳи маънавиёти мардуми деҳот ва аз байн бурдани тафовут миёни шаҳру қишлоқ мебошад.

6. Ба андешаи донишманд дар асари муҳочирати дохилии кишвар сокинони баландкӯҳи асрҳо аз ҳаёти фарҳангӣ ва манбаъҳои тамаддун дур монда, бо дастони пурэҷозии худ қасрҳои фарҳанг, клубу кинотеатрҳо, макотибу кӯдакистонҳо, техникуму хунаристонҳо, шифохонаҳо ва дармонгоҳҳо, до-нишгоҳҳои олий, марказҳои истироҳатӣ, кироатхонаҳо ва ғайра сохтаанд. Ба шарофати ҳамин бунёдкорҳои эшон аз байни деҳқонон артиши зиёиёни нусратбахш: омӯзгорон, олимон, зироатшиносон, байторҳо, табибон, муҳандисон, ме-ханизаторон, қаҳрамонони меҳнат сабзида ба камол расида-анд.

Перомуни ин масъала андешаҳои муфид баён карда, олими чавҳаршинос Рақиб Абулҳаев ба хулосаи кулл меояд, ки калиди ҳалли сиёсати аграрӣ дар кишоварзӣ будааст.

Ин хулосаҳо аз он шаҳодат медиҳанд, ки дар баҳши дуҷуми таърихнигории хеш ҳам, олими мӯшикоф, муҳаққи борикназар Рақиб Абулҳаев воқеияти ҳаёти деҳқонони тоҷикро дар асри ХХ ҷолибу ҷозиб, ҳақиқатнигорона, бе ягон гуна обуранг ба қалам додаст.

Баҳши сеюми тадқиқотҳои бунёдии профессор Рақиб Абулҳаевро эҷоди иншооти бузурги обёрикунӣ, сохтмони пойгоҳҳои насосӣ, заминкушоӣҳо, тахту ҳамвор ва киштбоб кардан ва бо муҳочирони дохилии кишоварз маскун намудани заминҳои асрҳои аср ташналабу бекорхобида, бунёди колхозу совхозҳои нав, деҳоту қасаботи ҷадид, таъсиси ноҳияҳои тоза ба тоза ва як силсила масоили дигар ташкил медиҳанд.

Қас асарҳои илмии дар ин баҳш навиштаи олими нодиракор Рақиб Абулҳаевро хонда аз кӯҳзод, кӯҳсорӣ буданаш ифтихор накарда наметавонад. Ӯ ҳазорон шукри офаридагори оламу одамро мекунад, ки ватанаш кӯҳистон аст.

Чанде пеш, маҳз дар Тоҷикистон, дар Душанбеи боғшаҳри нозанин Форуми байналмиллалӣ оби тоза барпо гардид. Ин иқдом ҳаргиз тасодуфӣ нест, балки ҳодисаи комилан қонунист. Дар қаламрави Тоҷикистон қариб 1000 дарёи бузург ва хурду миёна бо обҳои мусаффоӣ хеш шабу рӯз ҷоринанд, ки аз ҳамин кӯҳсорони сарсафеду бошукӯҳи мо ибтидо мегиранд. Дар пирияхҳое, ки чун саллаҳои сафед сару рӯйи кӯҳистони тоҷикро бо муҳаббати ҷовидонӣ печонида гирифтаанд, дар хутуби 1,2 ҳазор километри мукааб об захира гардидааст, ки он қариб 60% ҳаҷми пасандозҳои баркию оби Осиеи Марказиро ташкил медиҳад. Нерӯи иқтисодии он –

яъне ҳамон қисмате, ки имкони мавриди истифода қарор гирифтаганд, ба 85 миллион КВТ соат мерасад. Дар Тоҷикистони соҳибистиколи мо шаршарапойгоҳҳои барқии бешумор сохта, истифодаи нерӯи барқро бо тамоми шаклҳои ҳамаҷониба, ҳам барои кишоварзӣ, ҳам барои корхонаҳои саноатӣ ва идороти муассисоти ҷумҳурӣ бе пул карда, боқимондашро барои даҳҳо мамлакатҳои бузурги ҷаҳон фурӯхта метавонем.

Мувофиқи пешбиниҳои мутахассисон танҳо дар дарёҳои Панҷу Вахш 21 пойгоҳи барқи обӣ сохтан мумкин аст. Магар сарвати худодод аз ин зиёдтар мешавад? Аксарияти кулли обҳои Тоҷикистон мусаффо, зулол ва ҷонбахшанд. Худо аз ин зиёдтар ба мо боз чӣ диҳад? Об – рушноӣ; об – сарчашмаи солимии вучуди инсон; об – манбаи ҳаёту зиндагонист. Бе об на зироат ҳаст, на боғу бӯстонҳост, на ягон гуна ғизо. Об – сарчашмаи тамоми маводи ғизоист. Об – сарчашмаи тамоми фару зебоист. Бехуда аввал об баъд ободӣ, ё кӯтоҳак обу ободӣ нагуфтаанд...

Агар замини зарҳези кишвари азизи мо соли 1980 танҳо аз зироати пахта аз ҳар як гектар замин ба ҳисоби миёна 32,8 сентнер ҳосил ва дар маҷмӯъ 1 миллиону 107 ҳазор тонна «тилои сафед» дода бошад, решаиин аввалан дар об аст. Пас, чаро мо бо ин Ватани ганҷофарин ифтихор намекунем, ҳар қатраи оби нӯшофарини онро, ҳар ваҷаб хоки зарфишони онро, ҳар як пора санги гавҳаррези онро муқаддас, ҷонбахш, рӯҳпарвар наҳисобем, онро зиёратгоҳ ва хонақоҳи хеш қарор надихем, барои ҳифзу ҳимояи он то охири қатраи хунамон начангем ва дар ин роҳи муқаддас сарбаландона шаҳид нагардем! Пас чаро Ватан дошта дар ҷустуҷӯи қути лоямуте аз хонаву дар, зану фарзанд, меҳани бихиштосоямон ҷудо шуда, дар ғурбату ға-

рибӣ марди кори миллатҳои дигари дунё шавем, бо музди но-
чиз ватани эшонро ободу зебо кунем, бори таҳқиру маломати
онҳо кашем? Чаро? Чаро?!

Рақиб Абулҳаев фақат барои унвони илмӣ гирифтаан китоб
нанашиштаанд. Дар дили пуртуғёни эшон ҳам ифтихори
миллӣ, номуси ватандорӣ, муҳаббат ба ин кишвари худододӣ,
ишқи миллат гулгулаафкан аст. Ӯ меҳоҳад, ки миллаташ сер-
мутолиа, расида, босавод ва баркамол бошад, аз дороии сар-
вати рӯйизаминию зеризаминии Ватанаш боҳабар бошад, би-
донад, дар мамлакате умр ба сармебарад, ки оқилона истифо-
да бурдани танҳо обаш наслҳои имрӯзу отии онро гулпӯшу
ҷовидонӣ хушбахт мегардонанд.

Ҳамин мазмуну муҳтаво, ҳамин матолибро – Шумо, хо-
нандагони арҷманд, дар асарҳои профессори муҳтарам Рақиб
Абулҳаевич пайдо карда метавонед. Он асарҳо чунин ном до-
ранд: «Соҳтмони канали калони Ҳисор», «Татбиқи ғояҳои ле-
нинии обёрӣ дар Тоҷикистон», «Замини бӯзи водии За-
рафшон», «Рушди обёрӣ ва истифодаи заминҳои нав дар
Тоҷикистон (солҳои 1946 – 1960)», «Гузариш ба системаи нави
обёрӣ дар Тоҷикистон», «Обёрӣ ва баҳрабардорӣ аз заминҳои
нав дар солҳои ҷанг», «Таҷрибаи таърихӣ соҳтмони иншооти
обёрикунӣ ва баҳрабардорӣ аз заминҳои нави Тоҷикистон
(солҳои 1961 – 1985)», ва ғайра. Дар ин асарҳо, ки маҷмӯаи 44
ҷузъи чопиро ташкил медиҳанд, масъалаҳои болотар номбурда
ҳамачониба инъикос ёфтаанд.

Мусаллам аст, ки дар байни ҳамаи ин маҷмӯаҳо китоби
«Таҷрибаи таърихӣ соҳтмони иншооти обёрикунӣ ва баҳра-
бардорӣ аз заминҳои нави Тоҷикистон»-и муҳаққиқ, ҳам бо
ҳаҷми (20,6 ҷузъи чопи) масъалагӯзорӣ, ҳам бо доираи хро-
нологии эҳтивоӣ матолиб, ҳам бо мундариҷоту мӯҳтаво ва

ҳам бо таҳлилу хулосабарориҳои илмии хеш ба кулӣ фарк мекунад. Бидуни шакку тардид метавон гуфт, ки ин асар аз камолоти маънавии олим, аз дониши фаровон ва маҳорати баланди қаламдастии ӯ, аз нодиракории у шаҳодат медиҳад.

Пӯшида нест, ки ба масъалаи бунёди иншооти обёрикунӣ ва нақшш онҳо дар пешрафти кишоварзии Тоҷикистон бисёр муҳаққиқон, рисолаанигорон, журналистон, нависандагон даст зада, аз диди маърифати хеш ин мавзӯро арзёбӣ кардаанд. Дар ин мавзӯ рисолаҳои номзадию доктории Ҷимоякарда ва асарҳои ба таърисида низ ҳастанд. Вале ягонтои онҳоро мо асари бунёди номида наметавонем. Наметавонем ба он маънӣ, ки он олимон ва он муаллифон як ё ду-се панҷсола ва ё ин, ки як паҳлуи ин мавзӯро таҳқиқ кардаанду бас. Аксари куллашон як ё ду бойгонӣ, як ё ду маҷаллаю рӯзномаро истифода бурдаанду бас. Аммо дар ҳақи профессор Рақиб Абулҳаев ин иддаоро карда наметавонем. Захираҳои бойгонии ӯ аз матолиби бойгонии ИҶШС, бойгонии хизбию давлатии ҷумҳуриявӣ, вилоятӣ, вазоратҳо, аз сӯҳбатҳо бо бунёдкорони каналҳо, иншооти обёрикунӣ ва ғайра лаболаб мебошад. Ҷамзамон ин муҳаққиқ то ҳадди имкон аз матбуоти давр мустафид гардидааст. Илова бар ин асари мазкур тамоми паҳлуҳои масъалаи бунёди иншооти обёрикунӣ, заминкушоишҳо, тахту ҳамвор ва киштбоб кардани заминҳои бикру бойир, маскун гардонидани муҳочирони кишоварзӣ, бо қитъаҳои наздиҳавлигӣ ва бо қор таъмин кардани онҳо ва масоили дигарро бо далелу бурҳон, факту рақамҳои ҷолиб аз соли 1961 то соли 1985 пурра ва ҳамаҷафа инъикос менамояд.

Агар боби аввали асари пешинааш «Рушди обёрӣ ва истифодаи заминҳои нав дар Тоҷикистон (солҳои 1946 – 1960)»-

ро ба назар гирем, доираи хронологии тадқиқоти профессор Абулҳаев амалан аз давраи пеш аз Инқилоби Октябр то соли 1985-ро дар бар мегирад.

Ба андешаи муҳаққиқ сохтмони иншооти обёрику-нандаи солҳои 1961 – 1985 нисбатан ба иншооти солҳои 20-30 ва 40-50-уми асри ХХ меҳнатгалаб, серхарҷ ва аз нигоҳи тех-никӣ мураккаб буданд. Сохтмони иншооти пешини обёрику-нанда бештар ҷанбаи халқӣ доштанд, бо иштироки фаёлонаи омма – деҳқонони колхозӣ, коргарони корхонаҳои саноатӣ, комсомолону ҷавонон, шахриён бунёд карда мешуданд. Онҳоро сохтмонҳои халқӣ мегуфтанд. Ба ҷумлаи ин гуна ин-шоот каналҳои калони Фарғона, Ҳисор ва ғайра шомил ме-бошанд.

Ин иншоотҳо асосан дар ҳамвориҳо бунёд карда меша-ванд ва аз наҳрҳои аслии каналҳою ҷўйборҳои хурд канда, бо ҷараёни табиӣ об заминҳои лабташноро обшор мекарданд. То ибтидои солҳои 60-уми асри ХХ захираи заминҳои ҳамвор адо шуд, акнун лозим меомад, ки минбаъд заминҳои дома-накӯҳҳо, талу теппаҳо обшор карда шаванд. Ба бахти тоҷикон дар ибтидои солҳои 60-уми қарни ХХ бар асари прогресси илму техника хеле пешравиҳо ба амал омаданд. Дар Тоҷики-стон дар тайи ин муддат тавлиди нерӯи барқ ба маротиб афзуд ва барои обёрии мошинӣ шароити мусоид фароҳам овард. Масалан, агар соли 1965 дар ҷумҳурӣ 1,6 миллиард КВт соат нерӯи барқ ҳосил шуда бошад, дар соли 1985 вай ба 13,6 миллиард КВт соат расид. Ба андозаи афзоиши нерӯи барқ дар Тоҷикистон эҷоди пойгоҳҳои насосӣ ва миқдори за-минҳои обёришаванда низ зиёд гардид.

Масалан, агар соли 1959 дар ҷумҳурӣ 30 пойгоҳи насоси дорои 107 агрегат мавҷуд ва онҳо маҷмуан 30,6 ҳазор гектар

заминро обёрӣ мекарда бошанд, пас соли 1966 миқдорашон ба 223 адади дорои 458 агрегат расида, майдонҳои обшорку-нандашон 74,1 га – ро ташкил доданд.

Бо ёрии насосҳои пурқуввати барқии обии дарёи Сир то 335метр баландии домани кӯҳ кашида шуда, баъд ба каналҳо чорӣ мегардид. Соли 1985 Идораи обёрикунии вилояти Ленинобод 128 пойгоҳи насосӣ ва 1,5 ҳазор ҷоҳи об дошт, ки онҳо 163 ҳазор гектар заминҳоро обёрӣ менамуданд. Ин миқдори 75% умумии заминҳои дар вилоят обёришавандаро ташкил меод.

Дар солҳои 70-80-уми асри гузашта, ба андешаи муҳаққиқ обёрии мошинӣ дар шароити ҷумҳурӣ воситаи муҳими тараққиёти минбаъдаи кишоварзӣ ба ҳисоб мерафт.

Соли 1985 майдони обёрии мошинӣ дар ҷумҳурӣ ба 240 ҳазор гектар расид. Пойгоҳҳои насосие, ки ин миқдор заминро обёрӣ мекард, дар давоми як сол қариб 2 миллиард КВТ соат нерӯи барқро фурӯ мебурданд.

Дар таҷрибаи ҷаҳонӣ бори аввал дар Тоҷикистон пойгоҳҳои насоси шинокунанда сохта шуданд, ки онҳо марҳала ва хусусиятҳои хоси худро доштанд. Муаллифи асар батафсил он марҳала ва хосиятҳоро инъикос карда, бо ҳарорат дар хусуси ин пойгоҳҳо навиштаанд. Рости гап кас онро хонда ҳам ҳаловат мебарад ва ҳам ифтихор мекунад.

Дар асари бунёдии олим, ки қаблан ёдовар шудем, сохтмони обанборҳои «Барқи тоҷик», Норак, Роғун ва ғайра, ки боиси комёбиҳои бузурги кишоварзӣ шудаанду минбаъд ҳам хоҳанд шуд, ииншооти бузурги обёрикунии дашти Мирзочули тоҷик, Дилварзин, Ёвону Обикик, Данғара, Бешкент, Ашти Калон, Тошрабат, Гароутӣ, Фархору Чубек, Хочабоқирғон, Сомғор, Каттасой, обанбори Муъминобод, ка-

налҳои Марғедад, Роҳатӣ ва даҳҳои дигар чун зиндагиномаи ашхоси маъруф мукаммалу муфассал навишта шудаанд.

Хулосаи калом, аз мадди назари ин таърихнигори соҳибхунар ягон минтақаи Тоҷикистон берун намондааст. Ба тарзи дигар ин гуфтаҳоро ифода намоем, профессор Рақиб Абулҳаев амалан харитаи бунёдкориҳои иригационии кишварро бо шарҳу эзоҳоташ хеле моҳирона қаламдод кардааст, ки як нуктаи иншоотӣ ҳам аз мадди назараш берун намондааст. Аз ҷониби дигар, асарҳои ба сохтмони иншооти обёрикунӣ бахшидаи ӯ аҳамияти бузурги этнографӣ ҳам доранд. Зеро солҳо турнаосо мегузаранд, баъди таваллуди чандин насл мардуми баъзе манотиқи кӯҳистони ба ин сарзамин муҳоҷиршуда фаромуш мекунанд, ки решаашон аз кучост. Онҳо ба ёрии онҳо китобҳои донишманд Рақиб Абулҳаев омада шаҳодат медиҳанд, ки решаи шумо аз фалон гӯшаи Тоҷикистон аст. Маҳз дар фалон солҳо, фалон мардум омада, ба ғурқати ёру диёр тоқат карда, ин заминҳои бедолу дарахт ва синабирёнро ба воҳаи сарсабзу хуррам ва минтақаи биҳиштосо табдил дода буданд, ки имрӯз дар он Шумо давру даврон ронда истодаед. ҳамин тавр, таърих ёде аз гузашта будааст.

Дар асарҳои бахши сеюми фаъолияти таърихии хеш профессор Рақиб Абулҳаев масъалаҳои дар тӯли солҳои 1946 – 1985 тайёр кардани мутахассисон, миробон, техникҳои обёрикунӣ, инженерон; бо техникаи гуногуни зарурӣ: булдозерҳо, тракторҳо, мошинҳои боркашонӣ одамкшонӣ, механизмҳои каналу ҷӯйборкани, роҳсозӣ, панелсозӣ ва ғайра таъмин кардани сохтмони иншооти обёрикунанда, нақши роҳбарияти онҳо, вазорату идороти марбута ва ғайраро бо факту рақамҳои ҷолиб давра ба давра, дар ҳудуди хроноло-

гияи мавзӯъ возеҳу равшан инъикос кардааст.

Хулосаҳои муҳаққиқ мантиқӣ буда, хонандаро зина ба зина боло бурда, бо тараққиёт ва пешрафти системаи обёрии кишвар ошно месозад. Ӯ нақш, ғайзу баракат ва шарофати обёриро дар амри комилан сарсабзу зебо кардани кишвари офтобиамон, дар пайдоиши садҳо колхозҳои савхозҳои нав ба нав, фаровон гардонидани нозу неъматҳои кишоварзӣ, дар гуворо сохтани ҳаёти иҷтимоии мардум, дар пайдоиши чандин пойгоҳҳои барқии обӣ, шахру шаҳракҳо, навоҳии ҷадид ва ғайра дидааст.

Арбоби илму техникаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои таърих, профессор Рақиб Абулҳаев фарди бисёр начиб, покниҳод, баномус, шикастанафс, дар рафиқию рафокат содиқ, якрӯю якнавоҷ. Ӯ шогирдони зиёде тайёр кардааст, ки дар илм пайрави мактаби устои хеш ҳастанд, дар донишгоҳҳои ҷумҳурӣ бомуваффақият касби илмӣ, омӯзгориро пеш бурда истодаанд. Шогирдони зиёди Рақиб Абулҳаев ҳамчунин дар арсаҳои муҳталифи хочагии халқи мамлакат ифои вазифа менамоянд. Онҳо сарфи назар аз серкорияшон гоҳ-гоҳе ба Пажӯҳишгоҳи таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии АИ Ҷумҳурии Тоҷикистон, гоҳ-гоҳе ба кафедраи Таърихи умумии Донишгоҳи славянии Русияю Тоҷикистон, ки устои саҳттиру серталаб, вале азизу меҳрубонашон профессор Рақиб Абулҳаев мудирӣ он мебошад, омада аҳвол мебаранд ва ӯро бардаму офият ва хушу хуррам, дар даст қаламу машғули кор дида, бо ифтихор баромада мебаранд...

Чанде баъд боз як асари бунёдӣ ӯ бахшида ба масоили муҳочирати дохилии кишоварзӣ, ки феълан дар дасти ҷоп аст, ба табъ хоҳад расид.

Донишманди борикбин Рақиб Абулҳаев имрӯз 85-умин

баҳори умри хешро дар чӯшу хурӯши камолоти маънавӣ, бо тани солим, дар оғӯши аҳли хонаводаю наберагон, дар ҳалқаи дӯстону бародарон, рафикону ҳамкасбон, устодону шогирдон истиқбол менамояд. Мо, ҳамагон, ба ин марди зақӣ, олими мӯшикоф, донишманди мумтоз, рафиқи дарёдил, инсони хайрандеш сарсабзии арчаҳои кӯҳистон, чӯшу хурӯши дарёи Зарафшон, сарбаландии қуллаҳои осмонбуси Тоҷикистон, меҳри оташфишони офтоби ватанро таманно дорем.

*Ҳасанбой ДҶУСТЗОДА,
номзади илмҳои таърих, дотсент*

БА ПАДАРАМ

*Чун аз харитаи рухи айёмдидаат
Омӯхтам падар
Чуғрофиёи олами одам шинохтан.
Бо ҳамгинон шудам.*

*Эҳсос кардам,
Тамкини уқёнуси чашмони хастаат
Қатъи масофа кардани пурпечиши маро
Чун рӯдборҳо,
К-аз хатти фосили баду некам гузаштааст
Ба худ кашидаанд,
Ман меҳрубон шудам.*

*Дар лаҳви хотирам
Эҷози нуқтаҳот,
Чун нуқтаи харита, ки танҳо ба як рақам
Бар шона бори кишвари якпора мекашанд,
Ҳамчун катибаанд.
З-он нуқтадон шудам.*

*Он лаҳза, к-аз саҳифаи рӯям назораат
Мечуст ёдгори шабеҳи шубоби ҳеи,
Андешаам ба самти нигоҳат равона шуд.
Дар авҷи изтироб,
Дидам, ки бо қаноати лабҳои бастаат
Нури фараҳ зи равзани чашмони хастаат
Фавора мезанад.
Ман бо чунин кифояти андешаву нигоҳ
Ҳамдостон шудам.*

Ховари АБУЛҲАЙ

ОСНОВНЫЕ ДАТЫ ЖИЗНИ И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ Р.А. АБУЛХАЕВА

Абулхаев Ракиб Абулхаевич родился 10 февраля 1938 года в кишлаке Урметан Захматабадского (ныне Айнинского) района Ленинабадской (ныне Согдийской) области Таджикской ССР.

1945 – 1952 Учился в семилетней школе № 2 им. М. Горького в кишлаке Урметан Айнинского района.

1952 – 1956 Учился и с отличием окончил Пенджикентское педагогическое училище.

1956 – 1961 Студент отделения истории историко-филологического факультета Таджикского государственного университета им. В.И. Ленина.

1961 – 1963 Старший лаборант Института истории, археологии и этнографии им. А. Дониша АН Таджикской ССР.

1963 – 1965 Стажер-исследователь при Институте истории АН СССР в г. Москве.

1965 – 1966 Младший научный сотрудник отдела истории советского общества Института истории, археологии и этнографии АН Таджикской ССР.

1968 – Участник международной коференции, посвященной Кушанской эпохе, г. Душанбе.

1966 – 1969 Аспирант Института истории, археологии и этнографии АН Таджикской ССР.

1969 – 1971 Младший научный сотрудник отдела новейшей

- истории, археологии и этнографии АН Таджикской ССР.
- 1970 – Защитил кандидатскую диссертацию на тему «Упрочение советской власти в верховьях Зеравшана (1918 – 1923 гг.)».
- 1972 – Участник международной конференции СЭВ в городе Москве.
- 1971–1976 Старший научный сотрудник отдела истории советского общества Института, истории, археологии и этнографии АН Таджикской ССР.
- 1975 – Присвоено звание старший научный сотрудник по специальности история СССР. МНС № 091136. Москва 30 мая 1975 г.
- 1975 – Участник Всесоюзной конференции в Институте истории АН СССР в г. Москва, посвященной 30 – летию Победы над фашизмом.
- 1976 – 1979 Доцент кафедры истории КПСС и политэкономии Таджикского государственного института искусств им. М. Турсунзаде.
- 1976 – Награжден почетной грамотой ЦК ЛКСМ Таджикистана.
- 1977 – Награжден грамотой правления Общество «Знания» Таджикской ССР.
- 1977 – Участник научно-практической конференции, посвященной истории комсомольско-молодежных организаций Таджикской ССР.

- 1979 – 1988 Старший научный сотрудник отдела истории советского общества Института истории, археологии и этнографии им. А. Дониша АН Таджикской ССР.
- 1985 – Награжден медалью «Ветеран труда».
- 1987– Автор многочисленных статей для энциклопедии «Великая Октябрьская Социалистическая Революция. – Душанбе: главная научная редакция Таджикской советской энциклопедии. – 1987. – 864 с.
- 1988 – 1998 Заведующий отделом новейшей истории Института истории, археологии и этнографии им. А. Дониша АН Таджикской ССР. Член Ученого совета Института.
- 1988 – 2002 Член Диссертационного совета по защите докторских диссертаций при Институте истории, археологии и этнографии им. А. Дониша АН РТ.
- 1992 – Защитил докторскую диссертацию на тему: «Исторический опыт ирригационного строительства и освоения новых земель в Таджикистане (1946 – 1985 гг.)»
- 1993 – Высшая Аттестационная Комиссия при Совете Министров Российской Федерации присвоила Абулхаеву Р.А. ученую степень доктора исторических наук.
- 1993 – 2007 Член Диссертационного совета по защите докторских диссертаций при Таджикском государственном университете.

- 1994 – Участник мероприятий, посвященных 70 летию образования Таджикской АССР.
- 1995 – Организатор и участник республиканской научно – практической конференции, посвященной 50 летию Победы над фашистской Германией и ответственный за издание материалов конференции.
- 1998 – 1999 Доцент кафедры социально-гуманитарных дисциплин Российско – Таджикского (славянского) университета (РТСУ).
- 1998 – Организатор и участник Республиканской научно-практической конференции, посвященной 100 летию со дня рождения видного государственного деятеля М. Шогадоева.
- 1999 – Участник Республиканской научно-практической конференции, посвященной 1100 летию образования государства Саманидов и 90 летию со дня рождения академика АН СССР Б. Г. Гафурова.
- 1999 – Указом Президента РТ присвоено почетное звание «Деятель науки и техники Таджикистана».
- 1999 – 2000 Профессор кафедры истории и международных отношений Российско – Таджикского (славянского) университета (РТСУ).
- 1999 – 2022 Участник научных конференций «Славянские чтения» в РТСУ.

- 2002 – 2009 Зав. кафедрой Всеобщей истории Российско – Таджикского (славянского) университета (РТСУ).
- 2003 – Организатор и участник Республиканской научно-практической конференции по проблеме «Средний Восток в конце XX – начале XXI вв.».
- 2001 – Участник научно-практической конференции, посвященной 120 летию со дня рождения видного государственного деятеля Нусратулло Махсума (Лутфуллаева).
- 2002 – Участник международного симпозиума «Роль Истаравшана (Ура – тюбе) в истории цивилизации народов Центральной Азии» (г. Душанбе).
- 2003 – Участник и организатор Республиканской научно-практической конференции «Джаббор Расулов – выдающийся государственный и общественный деятель» (г. Душанбе).
- 2004 – Участник Международной научной конференции «Историческая наука постсоветской Центральной Азии: проблемы и перспективы» (г.Ташкент).
- 2004 – Участник Международной научной конференции «Безопасность в центральноазиатском регионе: опыт и практика в решении этнополитических конфликтов» (г. Душанбе).
- 2005 – Участник Международной научной конференции, посвященной 60 летию Великой Победы:

«Великая Отечественная война: уроки истории и современность» (г. Душанбе).

- 2006 – Награжден медалью «10 лет РТСУ».
- 2007 – Организатор и участник научно-практической конференции «Первая русская революция и пробуждение народов Азии» (г. Душанбе).
- 2008 – Отличник народного образования Республики Таджикистана.
- 2010 – Выступил с докладом «Состояние науки Таджикистана в годы Великой Отечественной войны» на Республиканской научной конференции, посвященной 65-летию Победы советского народа в ВОВ 1941-1945 гг.; АН РТ.
- 2013 – Выступление с докладом «Ирано-таджикское сотрудничество в области просвещения в конце XX-начало XXI вв.» на республиканской научной конференции: «Взаимоотношения стран Центральной Азии и Исламской Республики Иран: состояние и перспективы». 11 декабря 2013 г.; Российско-Таджикский (славянский) университет, факультет ИМО, кафедра всеобщей истории. Участник международной конференции «Вклад академика Семенова А.А. в изучение истории и культуры таджикского народа», посвященной 140-летию со дня рождения выдающегося исследователя истории и культуры народов Центральной Азии А.А. Семенова; Институт истории, археологии и этнографии им. А. Дониша АН РТ, Французский институт исследований Центральной Азии (IFEAS), Российский Центр науки и культуры. – Душанбе, 2013. – 13 декабря.

- 2015 – «Разгром японской Квантунской армии (август 1945 год)»: Доклад на республиканской научно-практической конференции «Страны Востока в период второй мировой войны», (РТСУ, 20 октября 2015 г.).
- 2017 – «Конституция – судьба независимой нации»: Доклад на научной конференции, посвященной 23-й годовщине принятия Конституции Республики Таджикистан. – 3 ноября.
- 2017 – Выступление с докладом «Народные движения в районах верховья Зеравшана накануне Великой Октябрьской социалистической революции» на межвузовской научной конференции, посвященной 100-летию победы Великой Октябрьской социалистической революции на тему: «Народные движения в районах верховьев Зеравшана накануне Великой Октябрьской социалистической революции», 27 октября 2017 года, РТСУ.
- 2018 – Заместитель председателя диссертационного совета при Институте истории, археологии и этнографии АН РТ.
- 2021 – Выступление с докладом на международном научном симпозиуме «Таджикистан на пути истории: независимость, достижения и перспективы» на тему «Лидер нации и опыт возвращения беженцев на родину», в честь 30-летия независимости Республики Таджикистан, 6 сентября 2021 г. НАНТ.
- 2021– Доклад на тему: «Вклад В.А. Антоненко в развитии отечественной истории» на

международной научной конференции «Роль Национальной академии наук Таджикистана в развитии таджикского общества», в честь 30-летия независимости Республики Таджикистан и 70-летие Национальной академии наук Таджикистана, 31 мая 2021 года.

- 2021 – Доклад на тему: «Вклад К.П. Марсакова в изучение истории Советского Таджикистана» на Республиканской научно-практической конференции ТГПУ им. С.Айни, (10 июня).
- 2021– Награжден медалью «50 - лет плодотворной деятельности в Национальной академии наук Таджикистана».
- 2022 – Выступление на республиканской научно-теоретической конференции, посвященной 25-летию Народного Единства, 18 июня 2022 года, ТГПУ им. С. Айни.

ОПУБЛИКОВАННЫЕ РАБОТЫ Р. А. АБУЛХАЕВА

1962

1. Воқеаи фаромушнаванда: (пагоҳ ба муҳорибаи Бородино 150 сол пур мешавад) = [Завтра исполняется 150 лет Бородинской битве] [Матн] / Р. Абулхаев, Х. Дустов // Маориф ва маданият. – 1962. – 6 сентябр.
2. Фарзанди вафодори халки франсуз = [Верный сын французского народа: к 75 летию Пьера Семара] [Матн] / Р. Абулхаев, Х. Бокиев // Тоҷикистони Советӣ. – 1962. – 16 феврал.
3. Ходими барҷастаи ҳаракати байналхалқии коргарӣ: 80 солагии рӯзи таваллуди Г.М.Димитров = [Выдающийся деятель международного рабочего движения: 80 лет со дня рождения Г. М. Димитрова] [Матн] / Р. Абулхаев, О. Аюбов // Камсомоли Тоҷикистон. – 1962. – 17 июн.

1963

4. Тӯҳфаи арзанда = [Ценный подарок: О подготовке к изданию «Истории таджикского народа» в 3-х томах, 5 книг] [Матн] // Комсомоли Тоҷикистон. – 1963. – 1 апрел.

1965

5. Аз миёни обу оташ = [Между водой и огнём] [Матн] // Маориф ва маданият. – 1965. – 21 сентябр.

1966

6. Борба за советскую власть в верховьев Зеравшана (осень 1918 – лето 1919 гг.) [Текст] // Изд. АН Тадж ССР. Отд. обществ. наук. – 1966. – №3. – С.10-18. – Рез. тадж.

7. Дар субҳидам = [На рассвете: Из истории комсомола Таджикистана] [Матн] // Комсомоли Тоҷикистон. – 1966. – 28 октябр.

8. Зарафшон субҳи = [Утро Зеравшана]: [Матн] (Совет Ҳокимиятининг 50 йилиги олдидан) // Совет Тоҷикистони. – 1966. – 22 феврал. – (на уз. яз.).

9. Мубориза барои Ҳокимияти Советӣ дар болооби Зарафшон = [Борьба за советскую власть в верховьях Зеравшана] [Матн] // Меҳнат. – 1966. – 15 феврал.

1967

10. Ёди муборизи зарафшонӣ = [В память о борце за Зеравшан: М. Аминов] [Матн] // Меҳнат. – 1967. – 12 август.

11. Нону намак = [Хлеб – соль: Об одном эпизоде борьбы за Советскую власть в долине Зеравшана] [Матн] // Меҳнат. – 1967. – 12 январ.

12. Роҳи пуршараф = [Славный путь: Содик Шомаҳмедов] [Матн] // Меҳнат. – 1967. – 16 сентябр.

13. Фарзанди содики халқ = [Верный сын народа: М. Аминов] [Матн] // Меҳнат. – 1967. – 8 июл.

14. Хунарпешагон дар сафар = [Артисты в пути: Гостроли ансамбля песни и пляски Гос. Филармонии Республики] [Текст] // Маориф ва маданият. – 1967. – 31 октябр.

1968

15. Аз таърихи торумор кардани босмачигарӣ дар Осиёи Миёна = [Из истории ликвидации басмачества в Средней Азии] (Ба муносибати 50-солагии Армияи Советӣ) [Матн] // Мактаби советӣ. – 1968. – №2. – С.52-54.

16. Военный комиссар: (Ветеран гражданской войны. М. В. Трипольский) [Текст] // Коммунист Таджикистана. – 1968. – 16 февраля.
17. Оташи дил = [Горячее сердце; О комсомольце 20-х годов Кудрате Барака-заде] [Матн] // Комсомоли Тоҷикистон. – 1968. – 7 феврал.
18. Шахси қавиירוда = [Человек слова: Военный комиссар М. В. Трипольский] [Матн] // Меҳнат. – 1968. – 20 феврал.
19. Шаҳиди роҳи озодӣ = [Отдавший жизнь за свободу: Командир красноармейского отряда Спурель] [Матн] // Меҳнат. – 1968. – 16 феврал.

1969

20. Муборизи диловар дар водии Зарафшон = [Верный боец из Зеравшана: Исмаи Каримов] [Матн] // Меҳнат. – 1969. – 9 апрел.
21. Разгром контрреволюционного очага в Матче и укрепление советской власти в верховьях Зеравшана (осень 1922 – весна 1923 гг.) [Текст] // Изв. АН Тадж. ССР. Отд. обществ. наук. – 1969. – №1. – С.17-25. – Рез. тадж.

1970

22. Воин, педагог, ученый: (К.П. Марсаков) [Текст] / Р. А. Абулхаев, Р. Масов // Веч. Душанбе. – 1970. – 23 феврал.
23. Ленинчии содиқ = [Верный ленинец]: Ба муносибати 85-солагии рӯзи таваллуди Михаил Василевич Фрунзе [Матн] / Ҳ.Дӯстов, Р.Абулхаев // Тоҷикистони Советӣ. – 1 феврал.

24. Упрочение Советской власти в районах верховьев Зеравшана (1918 – 1923 гг.): Автореф. дис. ... канд. ист. наук. – Душанбе, 1970. – 28 с.

25. Упрочение Советской власти в районах верховьев Зеравшана (1918 – 1923 гг.): Дис. ... канд. ист. наук. – Душанбе, 1970. – 260 с.

26. Эгар, устида утказилган йиллар = [Годы, проведенные в седле: Герой гражданской войны Михаил Вавилович Трипольский] [Матн] / Р. Абулхаев, Р. Масов // Совет Тожикистони. – 1970. – 22 февр.

1971

27. Ёди муборизони рохи саодат = [Памяти о борцах за счастье народа] [Матн] // Маориф ва маданият. – 1971. – 11 нояб.

28. Из истории участия трудящихся Самарканда в борьбе за установление и упрочение Советской власти в верховьях Зеравшана [Текст] // Изд. АН Тадж. ССР. Отд. обществ. наук. – 1971. – № 2. – С.24-32.

29. Каммуна барикадаларида [На баррикадах коммунны] / Р. Абулхаев, Р. Масов // Совет Тожикистони. – 14 март.

30. Путь в археологию: Н.Н.Негматов [Текст] / Р. Масов, Р.А.Абулхаев // Веч. Душанбе. – 1971. – 8 февр.

31. Сабаки таърих = [Уроки истории: К 100-летию Парижской коммуны] [Матн] // Маориф ва маданият. – 1971. – 18 март.

32. Таърихшинос - олим = [Ученый-историк: А. Мухторов] [Матн] // Совет Тожикистони. – 1971. – 24 авг.

33. Чароғи маърифат: Аз таърихи комсомол = [Светильник разума: Из истории комсомола] [Матн] // Комсомоли Тоҷикистон. – 1971. – 28 окт.

1972

34. Подвиг Душанбинского гарнизона [Текст] / Р.А. Абулхаев, А. Павлова // Коммунист Таджикистана. – 1972. – 22 нояб.

35. Упрочение Советской власти в районах верховьев Зеравшана (1918-1923 гг.) [Текст] / Ред. К.П. Марсаков; АН Тадж ССР. Институт истории, археологии и этнографии им. А. Дониша. – Душанбе: Дониш, 1972. – 155 с.

[Рец].: Алиҷонов М. Асарҳои нави таърихшиносон // Маориф ва маданият. – 1973. – 6 янв.; Антоненко Б., Масов Р. Страницы из прошлого // Коммунист Таджикистана. – 1973. – 8 февр.; Мухторов С. Боби тозаи таърихи кишвар // Маориф ва маданият. – 1973. – 13 март; Юсупов Ш, Бободжанов Р. Ёш олимнинг илк тадқиқоти // Совет Тоҷикистони. – 1973. – 27 май.

36. Экономическая и культурная помощь советских народов трудящимся Таджикистана в годы гражданской войны [Текст] // Таджикистан в братской семье народов СССР. – Душанбе, 1972. – С.41-49.

1974

37. Военно-политическая помощь народов СССР трудящимся Таджикистана в годы гражданской войны [Текст] // Таджикистан в братской семье народов СССР. – Душанбе, 1974. – Вып. 2. – С.29-42.

1975

38. Стройка дружбы в годы войны: (Большой Гиссарский канал) [Текст] / Р. Масов, Р.А. Абулхаев // Агитатор Таджикистана. – 1975. – №23. – С.54-56.

39. Строеительство большого Гиссарского канала (1940 – 1942 гг.) [Текст] // Советский Таджикистан в Отечественной войне (1941 – 1945 гг.). – Душанбе, 1975. – С.80-87. – Библиогр.: 32 назв.

40. Съезди таърихии партия: (Ба муносибати 70-солагии революютсияи якуми рус) = [Исторический съезд партии (к 70-летию первой русской революции)] [Матн] // Маориф ва маданият. – 1975. – 12 апр.

41. Тантанаи идеяҳои ленинии дӯстии халқҳо = [Торжество ленинских идей дружбы народов] [Матн] / С. Раҷабов, Р.Абулҳаев // Коммунисти Тоҷикистон. – 1975. – №7. – С.84-88.

1977

42. Конференсияи муфид = [Полезная конференция, посвящ. 30-летию Победы, 1-2 дек. 1975 г., Москва] [Текст] // Изд. Ан Тадж ССР. Отд. обществ, наук. – 1977. – № 1. – С.92-94.

43. Самараи дӯстӣ = [Плоды дружбы: Трудящихся Таджикистана и Узбекистана] [Матн] / Р. Абулҳаев, В. Набиев // Комсомоли Тоҷикистон, 1977. – 1 апр.

1978

44. Баъзе аз мулоҳизаҳо аз имтиҳони қабул = [Некоторые размышления о вступительном экзамене] [Матн] / Р.А. Абулҳаев, В. Набиев // Маориф ва маданият. – 1978. – 10 окт.

45. Поход за знаниями [Текст] / Р.А. Абулҳаев, В. Набиев // Комсомолец Таджикистана. – 1978. – 21 май.

46. Чараёни ҳаёти нав = [Новое русло жизни: Об участии женщин в ликвидации неграмотности] [Матн] // Занони

Тоҷикистон. – 1978. – №6. – С.14.

1979

47. Развитие народного образования в Таджикистане // История культурного строительства в Таджикистане (1917 – 1977 гг.) [Текст] / АН Тадж ССР. Ин-т истории им. А. Дониша. – Душанбе, 1979. – Т.1. – Гл.1. – С.19-74.

1980

48. Вспоминают ветераны [Текст] / Р.А. Абулхаев, А. Секретов // Коммунист Таджикистана. – 1980. – 3 сент.

1981

49. Субҳи Зарафшон = [Утро Зеравшана] [Матн] – Душанбе: Ирфон, 1981. – 56 с.

50. Съезди таърихии партия [Исторический съезд партии] К 60-летию X съезда РКП(б) [Матн] // Газетаи муаллимон. – 1981. – 14 март.

1982

51. Канал дружбы [Текст] / Л. Сечкина, Р.А. Абулхаев // Коммунист Таджикистана, 1982. – 12 сент.

52. Осуществление в Таджикистане ленинских идей орошения. В семье равных [Текст] // АН Тадж ССР. Ин-т истории, археологии и этнографии им. А. Дониша. – Душанбе, 1982. – С.90-120.

53. Рамзи дӯстии вайроннашаванда = [Символ нерушимой дружбы] [Матн] / Р. Абулхаев, А. Арбобов; Чамъияти «Дониш»-и РСС Тоҷикистон. – Душанбе, 1982. – 15 с.

1983

54. Переселение дехканских хозяйств из горных в долинные районы Таджикистана в годы послевоенной пятилетки (1945 – 1950 гг.) [Текст] // Изд. АН Тадж ССР. Отд. обществ, наук. – 1983. – №2. – С.19-25. – Рез. тадж.

1984

55. Подъем сельского хозяйства в период завершения строительства социализма. Торжества ленинской национальной политики в Таджикистане [Текст] // АН Тадж ССР. Институт истории, археологии и этнографии им. А. Дониша. – Душанбе, 1984. – С.190-207.

56. Тантанаи сиёсати миллии ленинӣ = [Торжество ленинской национальной политики] [Матн] / Р. Масов, Р Абулхаев // Тоҷикистони Советӣ. – 1984. – 4 дек.

1985

57. Борьба за ликвидацию контрреволюционных очагов в Таджикистане (весна-лето 1923 г.) [Текст] / Р. А. Абулхаев, А. Арбобов // АН Тадж ССР. Институт истории, археологии и этнографии им. А. Дониша. – Душанбе, 1985. – С.19-29.

58. Хозяйственное и трудовое устройство переселенцев в годы послевоенной пятилетки: (по материалам Таджикской ССР) [Текст] // Изд. АН Тадж. ССР. Отд. обществ, наук. – 1985. – №3. – С.18-23.

1987

59. Аминов Мирзояхъё [Матн] // Революцияи Кабири Социалистии Октябрь: Энциклопедия. – Душанбе, 1987. – С.40.

60. Аминов Муллоҳаким [Матн] // Революцияи Кабири

Социалисти Оқтябр: Энциклопедия. – Душанбе, 1987. – С.40.

61. Дар пайраҳаҳои ҷанг = [На перекрестках войны: Историк Л. Сечкина и ее научная деятельность] [Матн] / Р. Абулҳаев, С. Мухторов // Комсомоли Тоҷикистон. – 1987. – 8 май.

62. Исёни контрреволюционӣ дар Мастҷоҳ = [Контрреволюционный мятеж в Матче] [Матн] Революцияи Кабири Социалисти Оқтябр: Энциклопедия. – Душанбе: Ирфон, 1987. – С.241-242.

63. Новь Зеравшанской долины [Текст]. – Душанбе: Ирфон, 1987. – 112 с. (Дари.)

64. Табаддулоти қатъӣ = [Коренные изменения] [Матн] / Р. Масов, Р. Абулҳаев // Комсомоли Тоҷикистон. – 1987. – 29 нояб.

65. Трипольский Михаил Вавилович [Матн] // Революцияи Кабири Социалисти Оқтябр: Энциклопедия. – Душанбе: Ирфон, 1987. – С.723-724.

1988

66. Переход к новой системе орошения в Таджикистане [Текст] // Изв. АН Тадж ССР. Сер. Востоковедения, история, филология. – 1988. – №2. – С.25-30. – Рез. тадж.

67. Развитие ирригации и освоение новых земель в Таджикистане [Текст] // АН Тадж ССР. Институт истории, археологии и этнографии им. А Дониша; Отв. ред. Р.М.Масов. – Душанбе, 1988. – 286 с.

68. Становление и развитие машинного орошения в Таджикистане [Текст] // По пути Великого Октября. – Душанбе,

1988. – С.134-154. – Библиогр.: 48 назв.

69. Холбута [Матн] // Энциклопедияи Советии тоҷик. – Душанбе, 1988. – Т.8: Ховалинг-Ҷўяк. – С.9.

1989

70. Имрӯзу фардои зан = [Настоящее и будущее женщин] [Матн] // Тарбияи коммунистии ҷавонзанон. – Душанбе: Ирфон, 1988. – 96 с.

71. Номи зебо – хусни шаҳр = [Красивое имя – украшения города] [Матн] / М. Назаршоев, Р. Абулҳаев, М. Мунавваров ва диг. // Ҷавонони Тоҷикистон. – 1989. – 8 февр.

1990

72. Дилам месузад ба ҳоли наҳри Ҳисор = [Сердце болит за Гиссарский канал] [Матн] // Тоҷикистони Советӣ. – 1990. – 25 окт.

73. Об дар кузаву = [Проблемы водоснабжения районов Ура-тюбинского региона] [Матн] // Тоҷикистони Советӣ. – 1990. – 10 янв.

74. Суғди пире ҳазор дида кушод = [О вынужденном переселении ягнобцев в Зафарабад] [Матн] // Омӯзгор. – 1990. – 31 июл.

75. Ҷонсипоре дар роҳи фарҳанг = [Идущий по пути культуры: К 60-летию Мирзо Наимова] [Матн] / М. Шукуров, М. Назаршоев, Р. Абулҳаев // Тоҷикистони Советӣ. – 1990. – 25 нояб.

1991

76. Барқароршавии Ҳокимияти Шӯравӣ дар Кулоб = [Установление Советской власти в Кулябе] [Матн] // Эҳёи

Кулоб (с.1921-1991). – Кулоб, 1991. – С.3-10.

77. Исторический опыт ирригационного строительства и освоения новых земель в Таджикистане (1961 – 1985 гг.) [Текст] // АН Тадж.ССР. Институт истории, археологии и этнографии им. А Дониша; Отв. ред А.Я. Вишневский. – Душанбе: Дониш, 1991. – 336 с.

78. Муҳоҷират аз назари муаррихон = [Переселение с точки зрения историков] [Матн] / Р. Абулҳаев, А. Ғафуров // Фарҳанг. – 1991. – №7. – С.47-50.

79. О переселении ягнобцев: обоснованность и целесообразность [Текст] // Изв. АН Тадж ССР. Сер. Востоковедение, история, филология. – 1991. – №4. – С.67-73. – Рез. тадж.

80. Ҳақиқати таърих: (Босмачиҳо кихо буданд ва чӣ мақсаду маром доштанд?) = [Правда истории: (Кто такие басмачи, и что они хотели?)] [Матн] / Р. Масов, Р. Абулҳаев // Тоҷикистони Шӯравӣ. – 1991. – 6 март; Ҷавонони Тоҷикистон. – 12 март.

1992

81. Исторический опыт ирригационного строительства и освоения новых земель в Таджикистане (1946 – 1985 гг.) [Текст]: Автореф. дис. ... д-ра ист. наук. – Душанбе, 1992. – 47 с.

1994

82. Барча хунарларнинг гултожи-илм = [О становлении и развитии науки в Таджикистане] [Матн] / Халқ овози. – 1994. – 29-30 окт.

83. Вожгун намудани аморати Бухоро ва ҳимояи Душанбе аз қувваҳои зидди инқилоб = [Свержение Бухарского эмирата и защита Душанбе от контрреволюционных сил] [Текст] // Душанбе: дирӯз ва имрӯз [Душанбе: история и современность:

(Материалы посвящ. 70-летию возрождения города Душанбе)]. – Душанбе, 1994. – С.5-7.

1995

84. Масъалаи барпошавии Ҳукумати шӯро дар Помир дар асарҳои М. Назаршоев = [Вопросы установления Советской власти на Памире в трудах М. Назаршоева] [Матн] // Тез. маърузаҳои конф. Илмӣ-назариявӣ бахшида ба 65-солагии зодрузи профессор Моёншо Назаршоев. – Душанбе, 1995. – С.27-28.

85. Обёрӣ ва ба қор андохтани заминҳои нав дар шароити ҷанг = [Орошение и освоение новых земель в условиях войны] [Текст] // Материалы Респ. науч. – теорет. конф., посвящ. 50-летию победы Советской армии над фашистской Германией на тему: «Таджикистан в Великой Отечественной войне» / АН Республики Таджикистан. Институт истории, археологии и этнографии им. А. Дониш, Тадж. высш. воен. колледж им. С. Сафарова. – Душанбе, 1995. – С.84-88.

86. Сохтмони канали Калони Ҳисор дар шароити ҷанг = [Строительство Большого Гиссарского канала в условиях войны] [Матн] // Пирузии мардуми шӯравӣ дар Ҷанги Бузурги Ватанӣ = [Победа советского народа в Великой Отечественной войне]. – Душанбе, 1995. – С.3-4.

87. Фаъолияти муассисаҳои маданият-маърифатии Тоҷикистон дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ = [Деятельность культурно-просветительных учреждений Таджикистана в годы Великой Отечественной войны] [Матн] // Тез. Конф. XXVII илмию амалии муаллимони донишқадаи санъат, бахшида ба 50-солагии ғалаба дар Ҷанги Бузурги Ватанӣ. – Душанбе, 1995. – С.6-7.

1996

88. Фирориёни солҳои 20-ум ва ибтидои солҳои 30-ум =

[Беженцы 20-х – начала 30-х годов] [Матн] // «Тоҷикистон дирӯз ва имрӯз»: Материалҳои конф. илмӣ-амалӣ, бахшида ба 5-умин солгарди Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 1996. – С.6-8.

1997

89. Муҳоҷират ба хотири миллат (Сиёсати муҳоҷиргардонии дохилӣ аз назари давлатдорӣ Б.Ғ.Ғафуров) = [Миграция во имя нации: (Политика внутреннего переселения с точки зрения Б.Г. Гафурова)] [Матн] / Р.А. Абулхаев, Ҳ. Дӯстов // Иттиҳод. – 1997. – 4 авг., 30 сент., 31 окт., ноя., дек.

90. Ҳамсабақи ман = [Мой коллега] [Матн] / Р.А. Набиева, Ф.Б. Зикриёев: (Китобномаи шарҳиҳолӣ) // Донишкадаи давлатии санъати Тоҷикистон ба номи М. Турсунзода. Душанбе, 1997. – С.22-24.

1998

91. Ба адлу қарам солҳо мулк ронд: Ба истиқболи ҷашни 100-солагии фарзанди ҷонфидои миллат Мунаввар Шогадоев [Матн] / Р. Абулхаев, Ҳ. Дӯстов // Ҷунбиш. – 1998. – №7: Април.

92. Вклад академика Гафурова Б.Г. в развитие науки и культуры Таджикистана в послевоенный период [Текст] // Академик Бободжон Гафуров и изучение истории и цивилизации народов Центральной Азии. – Душанбе: Ирфон, 1998. – С.101-104.

93. М. Шогадоев-арбоби намоёни хизбӣ ва давлатӣ = [М. Шогадоев-видный партийный и государственный деятель] [Матн] // Мунаввар Шогадоев-арбоби барҷастаи давлати тоҷикон. – Душанбе, 1998. – С.14-40.

94. О находке на горе Муг [Текст] // Мероси ниёгон. –

1998. – №3. – С.20-21. – Рез. тадж., англ.

95. Политика внутреннего переселения с точки зрения академика Б.Г.Гафурова [Текст] // Тез. науч. конф., посвящ. 1100-летию государства Саманидов и 90-летию со дня рождения академика Б.Г.Гафурова / Рос.-Тадж. (Славян.) ун-т. – Душанбе, 1998. – С.4-5.

96. Саҳми академик Б.Г.Гафуров дар пешрафти илму фарҳанги солҳои баъдичангӣ = [Роль академика Б.Г.Гафурова в подъеме образования и науки в послевоенные годы] [Матн] // Ба қуллаҳои Дониш = [К вершинам знаний]. – 1998. – 25 дек.

97. Солҳои пурушӯби Душанбе: аз саҳфаи таърих = [Беспокойные годы Душанбе: Страницы истории] [Матн] // Илм ва ҳаёт. – 1998. – № 1/2. – С.17-18.

98. Таърих гувоҳ аст = [История свидетель дружбы таджикских и узбекских народов] [Матн] / Р. Абулхаев, А. Гафуров / Тоҷикистон. – 1998. – № 5. – С.9.

99. Фарзанди арзандаи халк: (Ба шарафи 100-солагии Мунаввар Шогадоев) = [Достойный сын народа: (К 100-летию Мунаввара Шогадоева)] [Матн] / Г. Савриддинова, Р. Абулхаев // Садои мардум. – 1998. – 1 апр.

1999

100. Ведущий историограф Таджикистана: Р.Масов [Текст] / Р.А. Абулхаев, Х. Дустов, А. Гафуров // Народная газета. – 1999. – 26 нояб.

101. Педагог, ученый, воспитатель: Махмуд Хакимович Маликов [Текст] / М. Наимов, Г. Майтдинова, Р.А. Абулхаев // Народная газета. – 1999. – 23 сент.

102. Садокати ӯ човидонист, хизмати ӯ қахрамонист = [Верность и служение народу-это тоже героизм: К 60-летию Рахима Масова] [Матн] / Р.А. Абулхаев, М.Н. Наимов, Ҳ. Пирумшоев, Ҳ. Дӯстов, А.Ғафуров ва диг. // Ҷунбиш. – 1999. – апр. (№7). – С.7-8.

103. Сиёсати муҳочиргардонии дохилӣ аз назари Б.Ғ.Ғафуров = [Политика внутреннего переселения с точки зрения Б.Г.Ғафурова] [Матн] / Р. Абулхаев, Ҳ. Дӯстов // Академик Бобочон Ғафуров муҳаққиқи таърих ва тамадуни мардумони Осиёи Марказӣ. – Душанбе: Ирфон, 1999. – С.448-482, (перс. С.46-48.).

104. Хаитская трагедия [Текст] // Мероси ниёгон = Наследие предков. – 1999. – № 4. – С.129-132. – Рез. англ.

105. Хотираи нек = [Светлая память: участнику гражданской войны в Таджикистане Мирбобо Аvezову] [Матн] // Нақӯкоро-ни ҷамоати Хурмӣ. – Душанбе, 1999. – С.3-5.

2000

106. Дилбастаи тоҷикону тоҷикистониён = [Любимей таджиков и таджикостанцев: Манфред Лорейц] [Матн] / М. Қосимов, М. Бобохонов, Р. Абулхаев ва диг. // Ҷарҳи гардун. – 2000. – 25 февр. (№8). – С.4.

107. Зуфунун = [Вооруженный знаниями: К 70 – летию М. Наимова] [Матн] / Р. Абулхаев, А. Ғафуров, Ҳ. Дустов // Садои мардум. – 2000. – 30 сент.

108. Обёрӣ ва аз худ намудани заминҳои нав дар солҳои ҷанг = [Орошение и освоение новых земель в годы войны] [Матн] // Тоҷикистон дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ: (Материалҳои конференсияи илмӣ-амалӣ бахшида ба 55-умин солгарди пирузии мардуми шуравӣ дар Ҷанги Бузурги Ватанӣ) / Донишгоҳи давлатии миллии Тоҷикистон. – Душанбе,

2000. – С.6-8.

109. Равшанӣ ба як саҳифаи норавшан = [Трагедия в жизни поэта: Накибхона Туграла] [Матн] // Тоҷикистон. – 2000. – № 12. – С.30-31.

110. Ҳалли масъалаи фирориён ва алокаи он ба муҳочирати дохили ҷумҳурӣ = [Решение проблемы беженцев и ее связь с переселением внутри республики]. – Душанбе, 2000. – 103 с.

2001

111. Донишманд ва омӯзгори хирадманд = [Ученый и мудрый наставник: Мансур Бабахонов] [Матн] / И. Раҳматов, Р. Абулҳаев, А. Валиев // Ҷумҳурият. – 2001. – 13 сент.

112. Кафедра всеобщей истории [Текст] // Вести. Рос.-Тадж. (Славян.) ун-та. – 2001. – №1. – С.90-93.

113. Нусратулло Махсум ва ба ватан бозгардонидани фирориён (солҳои 20 – уми асри XX) = [Нусратулло Махсум и возвращение беженцев на родину (20-е годы XX века)] [Матн] / Р. Абулҳаев, Ҳ. Дӯстов // Фидоии миллат: (Ба ифтихори 120-солагии зодрузи Нусратулло Махсум (Лутфуллоев). – Душанбе, 2001. – С.35-66.

114. Нусратулло Махсум ва ба Ватан бозгардонидани фирориён = [Нусратулло Махсум и возвращение беженцев на Родину] [Матн] / Р. Абулҳаев, Ҳ. Дӯстов // Ҷавонони Тоҷикистон. – 2001. – 13 июл.

115. Нусратулло Махсум ва муҳочирати дохилии деҳқонони тоҷик = [Нусратулло Махсум и внутреннее переселение таджикских крестьян] [Матн] / Р. Абулҳаев, Ҳ. Дӯстов // Фидоии миллат: (Ба ифтихори 120-солагии зодрузи Нусратулло Махсум (Лутфуллоев). – Душанбе. – С.78-119.

116. Трагедия в жизни поэта: (Накибхона Туграла) [Текст] // Мероси ниёгон = Наследие предков. – 2001. – №5. – С.127-132.

2002

117. Б.И.Искандаров ва таҳқиқи таърихи Тоҷикистони Шӯравӣ = [Б.И.Искандаров и исследования истории Советского Таджикистана] [Матн] / Р. Абулхаев, Ҳ. Дӯстов, А. Гафуров // Академику Б.И.Искандарову 90 лет. – Душанбе, 2002. – С.22-29.

118. Б.Г.Гафуров: идея и политика внутреннего переселения в Таджикистане [Текст] / Р.М. Масов, Р.А. Абулхаев // Зинаҳои хирад = [Ступени мудрости]. – 2002. – №2. – С.67.

119. Вклад трудящихся Российской Федерации в строительстве Явано-Обикийской оросительной системы [Текст] // Вест. Рос.-Тадж. (Славян.) ун-та. – 2002. – №1. – С.158.

120. Қаламзан = [Пишущий: К 70-летию М.Алиджанова] [Матн] / Р. Абулхаев, С. Мухторов, А. Гафуров, Т. Луғмонов ва диг. // Тоҷикистон. – 2002. – 12 сент.

121. Плодовитый ученый: (М.Алиджанов) [Текст] / Р. Абулхаев, А. Гафуров, Ҳ. Дӯстов // Азия Плюс. – 2002. – 29 авг.

122. Подготовка кадров высшей квалификации в Таджикистане 60-70 гг. XX в. [Текст] // Зинаҳои хирад = Ступени мудрости. – 2002. – №3. – С.15-26.

123. Равшанӣ ба як саҳифаи норавшан = [Уточнение одной туманной страницы истории: из жизни Накибхона Туграла Ахрори] [Матн] // Адабиёт ва санъат. – 2002. – 12 сент.

124. Решение проблемы беженцев и вынужденных переселенцев Таджикистана 90-х гг. XX в. [Текст] // Вестн. Рос.-

Тадж. (Славян.) ун-та. – 2002. – №3. – С.16-42.

125. Сохиби зехну заковат = [Интеллигент] [Матн] / Р. Абулхаев, Ҳ. Дӯстов, А. Фафуров // Академику Б.И. Искандарову 90-лет. – Душанбе, 2002. – С.46-53.

126. Установление и упрочение советской власти в Уратюбинском районе [Текст] / Р.А. Абулхаев, Ш. Джалилов // Очерки по истории Истаравшана (Ура-Тюбе). XX век. – Душанбе, 2002. – С.50-110.

127. Участие уратюбинцев в борьбе за упрочение Советской власти в верховьях Зеравшана [Текст] // Роль Истаравшана в истории цивилизации народов Центральной Азии. – Душанбе, 2002. – С.154-156.

128. Участие Уратюбинцев в освоении Голодной степи [Текст] // Очерки по истории Истаравшана (Ура-тюбе). XX век. – Душанбе, 2002. – С.110-130.

129. Эмигранты и реэмигранты Таджикистана (20-е годы XX века) [Текст] // Социализм: назария ва амалия = [Социализм: теория и практика]. – 2002. – № 1/2. – С.17-22.

2003

130. Вклад трудящихся Российской Федерации в строительстве Нурекской и Дангаринской гидротехнических сооружений [Текст] // Вестн. Рос.-Тадж. (Славян.) ун-та. – 2003. – №2. – С.34-48.

131. Проблемы возвращения таджикских беженцев 90-х гг. XX века как объект национальных интересов [Текст] // Изв. АН Респ. Таджикистан. Отд. обществ, наук. – 2003. – № 2. С.21-30. – Рез. тадж.

132. Роль ООН и других международных организаций в

решении проблемы беженцев и вынужденных переселенцев Таджикистана в 90-е годы XX вв. [Текст] // Средний Восток в конце XX-начале XXI в. – Душанбе, 2003. – С.30-50.

133. Сельское хозяйство республики в годы руководства Джаббора Расулова [Текст] // Арбоби барчастаи давлатӣ = [Выдающийся государственный деятель]. – Душанбе, 2003. – С.41-95.

134. Сельское хозяйство республики в годы руководства Джаббора Расулова [Текст] // «Чаббор Расулов-арбоби барчастаи давлатӣ ва чамбиятӣ»: Фишурдаи маърузаҳои конфронси илмии ҷумҳуриявӣ (9 июли соли 2003) = [Тез. докл. респ. науч. конф. «Джаббар Расулов-выдающийся государственный деятель» (9 июля 2003 года)]. – Душанбе, 2003. – С.18-24.

135. Таърихи муҳоҷират дар Тоҷикистон (солҳои 1924-1941) = [История переселения в Таджикистане (1924-1941 гг.) [Матн] / Муҳаррири масъул М. Н. Наимов. – Душанбе: Ирфон, 2003. – Қ.1. – 268 с.

136. Что имеем-не храним...: [Взаимоотношения России и Таджикистана] [Текст] / М. Б. Бабаханов, Х. Пирумшоев, Г. Майтдинова, Р. А. Абулхаев // Бизнес и политика. – 2003. – 6 марта.

137. Эмигранты и реэмигранты Таджикистана (20-е годы XX века) [Текст] // Мероси ниёгон = Наследие предков. – Душанбе, 2003. – № 6. – С.61-71.

2004

138. Дилбастаи тоҷикону Тоҷикистон (Дар бораи граф Мейендорф Лоренц Немец) [Матн] / М. Қосимова, М. Бобохонов, Р. Абулхаев ва диг. // Чархи гардун. – 2000. – №8

(184). – С.4.

139. История таджикского народа [Текст] / Р. Абулхаев - один из авторов Гл.4, §2; Отв. ред. А. Гафуров. – Душанбе, 2011. – Т.5: Новейшая история (1917-1941 гг.). – 751 с.

140. Проблемы беженцев и вынужденных переселенцев в Таджикистане в конце XX в. [Текст] // Безопасность в Центральноазиатском регионе: опыт и практика в решении этнографических конфликтов (материалы III международной научной конференции). – Душанбе, 2004. – С.136-146.

141. Формирование противоборствующих коалиций стран Европы (конец XIX – начало XX вв.) [Текст] // Россия и мир накануне, в ходе и после первой мировой войны. – Душанбе, 2004. – С.19-26.

2005

142. Бими чони фирориён ва истехкоми истиклол = [О беженцах в годы гражданской войны в Таджикистане в 1992-1997 гг.] [Матн] // Тоҷикистон. – 2005. – 10 ноябр.

143. Наука Таджикистана в годы Великой Отечественной войны [Текст] // Великая Отечественная война: Уроки истории и современность. [Материалы Международной конференции, посвященной 60-летию Великой победы]. – Душанбе: Из-во РТСУ, 2005. – С.53-64.

144. Роль Российской Федерации в строительстве энергогигантов в Таджикистане: история, проблемы и перспективы [Текст] // Вестник РТСУ. Научный журнал. – 2005. – № 4.(12). – С.213-227.

145. Становление науки в Таджикистане (20 – 30-е гг. XX в.) [Текст] // Вестник РТСУ. Научный журнал. – № 1(9). – Душанбе, 2005. – С.124-131.

146. Таърихи муҳоҷират дар Тоҷикистон (1946-1960). Қисми дуввум = [История переселения в Таджикистане (1946-1960 г.)]. Часть вторая [Матн] / Отв. ред. Наимов М, Н. – Душанбе: Из-во РТСУ, 2005. – 250 с.

2006

147. Вклад трудящихся советских республик в водохозяйственном строительстве и освоении новых земель в Таджикистане (30-е и пер. пол. 80-х гг. XX в.) [Текст]. – Душанбе: Из-во РТСУ, 2006. – 185 с.

148. Дӯсти олисифати мо = [Наш прекрасный друг. Посв. 60-летию со дня рождения к.и.н., доцента Валиева А.В.] [Матн] Р. Абулхаев, А. Гафуров // Минбари халқ. – 2006. – 30 декабр.

149. Исследователь, переводчик и редактор (60-летие Валиева А.В.) [Текст] / Р.А. Абулхаев, Н. Джамалова, А. Гафуров // Валиев Абдусалом Валиевич (библиографический указатель). – Душанбе: Из-во РТСУ, 2006. – С.21-32.

150. Кафедра Всеобщей истории [Текст] // РТСУ-10 лет. Энциклопедия. – Душанбе, 2006. – С.66-75.

151. Муҳоҷирони дохили чумхурӣ дар солҳои баъдичангӣ (1945-1950) = [Переселенцы послевоенных лет] [Матн] / Р. Абулхаев, Ҳ. Дустов. // Сотсиализм: назария ва амалия. – №3-4 (29-30). – Душанбе, 2006. – С.77-84.

152. Нусратулло Махсум ва муҳоҷирати дохили Тоҷикистон дар солҳои 20-ум ва ибтидои 30-уми қарни XX = [Нусратулло Махсум и внутреннее переселение 20 и начало 30-е гг. XX в. в Таджикистане] [Матн] // Муҳоҷир [Мигрант]. – 2006. – №2. – С.49-52.

2007

153. Возродить населенные пункты Ягнаба [Текст] // Бизнес и политика. – 2007. – 21 марта.

154. Нусратулло Махсум яке аз поягузорони давлати миллӣ буд = [Нусратулло Махсум - один из основателей национального государства] [Матн] / Р. Абулхаев, Ҳ. Дӯстов, А. Ғафуров // Ҷумҳурият. – 2007. – 1 ноябр.

155. Сароғози муҳоҷират = [О начале внутреннего переселения в 20-е годы XX в. в Таджикистане] [Текст] // Муҳоҷират [Мигрант] – 2007. – №3. – С.55-57.

2008

156. Революционное движение в Китае в конце XIX и начале XX в. [Текст] // Первая русская революция и пробуждение народов Азии. (Материалы научно-практической конференции, посвященной 100-летию завершения первой русской революции). – Душанбе: Из-во РТСУ, 2008. – С.51-68.

157. Таърихи муҳоҷират дар Тоҷикистон (с.1961-2000). Қисми севвум. = [История переселения в Таджикистане]. Часть третья [Матн] – Душанбе: Из-во РТСУ, 2008. – 135 с.

2009

158. Академик Бобочон Ғафуров ва масоили муҳоҷирати дохилӣ дар солҳои пас аз ҷангӣ [Матн] // 100 сол. Бобочон Ғафуров ва рушди таърихнигории миллӣ. – Душанбе, 2009. – С.121-133.

159. Академик Бобочон Ғафуров ва масоили муҳоҷирати дохилӣ дар солҳои пасазҷангӣ [Матн] // Социализм: теория и практика. – 2009. – № 1-2 (37-38). – С.94-102.

160. Вклад Б.Г.Гафурова в подготовке научных кадров в годы ВОВ [Текст] // Материалы международной научной конференции «Б.Г.Гафуров-выдающийся исследователь истории Центральной Азии». – Душанбе, 2009. – С.80-90.
161. Ирано-таджикские экономические отношения в конце XX-начале XXI вв. [Текст] // Вестник Российско - Таджикского (Славянского) университета. – 2009. – №1(23). – С.139-144.
162. Ирано-таджикские экономические отношения в конце XX-начале XXI века [Текст] // Известия Академии наук Республики Таджикистан. – 2009. – № 2.
163. Маърифат нерӯи давлат [Матн]: Таасуроти сафари Туркия. 7-14 моҳи июли соли 2009 // Омӯзгор. – 2010. – 8 январ.
164. Обутоби зиндагӣ. Бахшида ба 70-мин солгарди профессор Маҳмуд Маликов [Матн] / Р. Абулҳаев, М. Бобохонов, И.Раҳматов // Омӯзгор. – 2009. – 25 сентябр.
165. Саҳми Нусратулло Махсум дар бозгашти фирориён ба Ватан [Матн] // Мероси ниёгон (Наследия предков). – 2009. – № 12. – С.33-41.
166. Се омили пешрафти чамъият [Матн]: Хотироти сафари чумхурии Туркия. 7-14 июли соли 2009 // Минбари халқ. – 2009. – 3 сентябр.
167. Таърихи муҳочират дар Тоҷикистон (с.1924-2000) [Матн]. – Душанбе: Дониш, 2009. – 480 с.

2010

168. Илм [Матн]: Тарҷумаи мақолаи Фатхуллоҳ Гулен-«Илм» // Паёми Душанбе. – 2010. – 23 апрел.

169. Илм дар солҳои Чанги Бузурги Ватанӣ [Матн] // Мероси ниёгон (Наследие предков). – 2010. – С.22-30.

170. Илм дар солҳои Чанги Бузурги Ватанӣ ҳам рушд мекард [Матн] // Ҷумҳурият. – 2010. – № 56-57. – 8 май.

171. Фетхуллоҳ Гулен - как выдающихся просветитель современности [Текст] // Вестник Российско-Таджикского (Славянского) университета, 2010. – № 3 (29). – С.111-115.

2011

172. Вклад трудящихся РФ в водохозяйственном строительстве в Таджикистане [Текст] // Вестник РТСУ. – 2011. – № 2 (32). – С.174-179.

173. Вожгун сохтани аморати Бухоро ва оғози чараёни фирори гурезаҳои тоҷик (1920-1924) [Матн] // Зинаи ҳалқунанда дар эҳёи давлатдорӣ тоҷик. – Душанбе, 2011. – С.25-47.

174. История таджикского народа [Текст] / Р. Абулхаев - один из авторов 2, 3, и 4 разделов; Отв. ред. А. Гафуров. – Душанбе, 2011. – Т. 6: Новейшее время. 1941-2010. – 742 с.

175. Мақоми милитсияи ихтиёрии ҳалқӣ (солҳои 1918-1923) [Матн] // Қонун ва ҷомеа. – 2011. – 24 феврал.

176. Ман аз устоди худ миннатдорам (Я признателен своему учителю Бобоханову Мансур Бобоханову) [Матн] // Книга посвящена к 80-летию академику М. Бобоханову, которая называется: Кашшофи таърих (Исследователь истории). – Душанбе, 2011. – С.135-138.

177. Муҳаққиқи варзидаи иқтисод [Матн]: Бахшида ба 70-умин солгарди профессор Ҳабибов Сафиуллоҳ // Минбари халқ. – 2011. – 3 ноябр.

178. Нусратулло Махсум ва ба Ватан баргардонидани фирориён (солҳои 20-уми асри XX) [Матн] / Р. Абулҳаев, Ҳ. Дӯстов // У истоков истории: К 130-летию со дня рождения Нусратулло Махсума. – Душанбе, 2011. – С.341-373.

179. Нусратулло Махсум ва муҳочирати дохилии деҳқонони тоҷик [Матн] / Р. Абулҳаев, Ҳ. Дӯстов // У истоков истории: К 130-летию со дня рождения Нусратулло Махсума. – Душанбе, 2011. – С.385-428.

180. Орзуи падар [Матн]: Бахшида ба 70-солагии Сафиуллоҳ Ҳабибов // Ҳабибе аз билоди ҷовидон. – Душанбе, 2011. – С.37-45.

181. Устои хирадманд [Матн] / Р. Абулҳаев, Н. Ҷамолова: Бахшида ба 80-умин солгарди профессор Мансур Бобохонов // Паёми Душанбе. – 2011. – 22 июл.

182. Ҷонфидои миллат [Матн]: бахшида ба 130-солагии зодрузи Қахрамони Тоҷикистон Нусратулло Махсум // Паёми Душанбе. – 2011. – 1 июл.

2012

183. Ирано-таджикское культурное сотрудничество [Текст] // Вестник РТСУ. – 2012. – № 2 (37).

184. Омӯзгор ва марди олиҳиммат [Матн]: дар бораи омӯзгор Сайфулло Раҳмонов // Риёздоне аз рустои Урметан. – Душанбе, 2012. – С.7-25.

185. Свержение Бухарского эмирата и проблемы возвращения на родину таджикских беженцев [Текст] // Материалы

научно-практической конференции ТГПУ им. С.Айни: Сборник статей. – Душанбе, 2012. – С.24-47.

186. Таърихи муҳоҷират дар Тоҷикистон (солҳои 1917-2000) [Матн]. – Душанбе, 2012. – 492 с.

187. Эътибори марди нангу ном [Матн]: Саргузашти мударрис Абулҳайи Рақибзода / Р. Абулҳаев, Х. Абулҳай. – Душанбе, 2012. – 248 с.

2014

188. Қиссаи марзбандӣ ва нақши Нусратулло Махсум дар таъсиси давлати шӯравии халқи тоҷик [Матн] / А. Я. Вишневский, Р. Абулҳаев // Садои мардум. – 2014. – 21 июн.

189. Маорифпарвар [Матн] // Ҳикмати таҳаммул. – Душанбе: Ирфон, 2014. – С.25-29.

190. Маорифпарвари нотакрор [Матн] // Фалсафаи Гулен дар матбуоти тоҷик. – Душанбе: Ирфон, 2014. – С.145-150.

191. Нақибхон Туғрал-нахустрадаиси кумитаи обу замини Фалғар [Матн] / Р. Масов, Р. Абулҳаев // Ҷумҳурият. – 2014. – 21 феврал.

192. Нақибхон Туғрал-нахустрадаиси кумитаи обу замини Фалғар [Матн] / Р. Масов, Р. Абулҳаев // Ҷумҳурият. – 2014. – 11 феврал.

193. Ободкориҳои мардуми Мастҷох [Матн] / Р. Абулҳаев, Ш. Муллоев // Дам. – 2014. – 24 ноябр.

194. Паҳнои фаъолияти устод [Матн]: Дар бораи фаъолияти илмӣ ва педагогии доктори фанҳои иқтисодӣ, профессор, арбоби илму техника Сафиуллоҳ Ҳабибов // Омӯзгор. – 2014. – 27 июн.

195. Поэт [Текст]: Трагедия Накибхона Туграла, вынужденного вместе пера взять в руки оружия / Р. Масов, Р. Абулхаев // Народная газета. – 2014. – 22 января.

196. Саҳифае аз ободкорию мардуми Мастҷоҳ [Матн] / Ш. Муллоев, Р. Абулхаев // Озодагон. – 2014. – 15 октябр.

197. Саҳифае аз ободкорию мардуми Мастҷоҳ [Матн] // Мероси ниёгон (Наследие предков). – 2014. – №17. – С.116-125.

198. Страницы созидания через переселение [Текст]: О жизни матчинских переселенцев / Р. Абулхаев, Ш. Муллоев // Народная газета. – 2014. – 8 октября.

199. Шаҳбози илму амал [Матн]: Бахшида ба 70-умин солгарди профессор Ҳайдаршо Пирумшоев // Растагоре дар маҷри омузиши таърих. – Душанбе, 2014. – С.22-29.

2015

200. Вопросы новейшей истории таджикского народа [Текст]: Сборник избранных статей и публикаций. – Душанбе: Офсет-Империя, 2015. – Ч. 1. – 338 с.

201. Кори нек, номи нек ва умри нек [Матн]: Дар бораи Арбоби ҳизбу давлат Ёрмурод Ғиёсов // Меҳрошён. – Душанбе, 2015. – С.77-93.

202. Корнамоии фарзандони болооби Зарафшон дар набардҳои Чанги Бузурги Ватанӣ [Матн] // Тоҷикистон дар Великӯй Отечественной войны 1941-1945 гг. – Душанбе: Дошиш, 2015. – С.260-278.

203. Наука в годы Великой Отечественной войны [Текст] // Муаррих = (Историк). – 2015. – № 1. – С.15-25.

204. Наука в годы Великой Отечественной войны [Текст]:

Мачмӯаи мақолаҳо бахшида ба 70-солагии арбоби илм ва техникаи Тоҷикистон, доктори илмҳои таърих, профессор Саъдулло Абдуллоев / Р. Абулҳаев, Ш. Саъдиев // Соҳибхирад. – Хучанд: Мехроч, 2015. – С.76-84.

205. Фарҳангшиносе аз Варзи Манор / [Матн]: Мусохиба бахшида ба 95-солагии профессор Шукуров М.Р. // Радиои «Фарҳанг». – 2015. – 3 июн.

206. Фарҳангшиносе аз Варзи Манор [Матн]: Бахшида ба 90-солагии профессор Шукуров М.Р. // Соҳибхирад: маҷмӯаи мақолаҳо бахшида ба 70-солагии Арбоби илм ва техникаи Тоҷикистон, доктори илмҳои таърих, профессор Сайдулло Абдуллоев. – Хучанд: Мехроч, 2015. – С.71-76.

207. Фарҳангшиносе аз Варзи Манор [Матн]: Бахшида ба 95-солагии зодрузи профессор Шукуров М.Р. // Паёми Душанбе. – 2015. – 21 октябр.

208. Шаҳбози илму амал [Матн]: Ба 70-солагии профессор Пирумшоев Ҳайдаршо // Коммунисти Тоҷикистон. – 2015. – №1: январ.

2016

209. Вопросы новейшей истории таджикского народа [Текст]: Сборник избранных статей и публикаций. – Душанбе, 2016. – Ч. 2. – 383 с.

210. Давраҳои гуфтушуниди байни тоҷикон [Матн] // Ваҳдат-чавҳари ҳастии миллат ва омили рушди устувори кишвар. – Душанбе, 2016. – С.117-126.

211. Дар баҳри бепоёни дил [Матн]: Бахшида ба 80-умин солгарди олим Раҳматуллоев Асламшоҳ // Паёми Душанбе. – 2016. – 15 июн.

212. Ёди устоди арчманд [Матн]: Бахшида ба 110-солагии

академик Рачабов З. Ш. // Саҳми академик Рачабов З. Ш. дар рушди илму маориф ва фарҳанги халқи тоҷик. – Душанбе, 2016. – С.11-18.

213. Из истории трудовой миграции Таджикистана в конце XX-начале XXI в. [Текст]. – Душанбе, 2016. – 438 с.

214. К вопросу оттока русскоязычного населения из Таджикистана в конце 80-х начале 90-х годов XX-столетия [Текст] // Муаррих = (Историк). – 2016. – № 2(6). – С.9-15.

215. Муаррих ва омӯзгори чирадаст [Матн]: Бахшида ба 70-умин солгарди доктори илмҳои таърих, профессор Ҳотамов Н.Б. / Р. Абулхаев, А. Гафуров, З. Акрамов, М. Назаров // Паёми Душанбе. – 2016. – 28 сентябр.

216. Народные движения в районах верховьев Зерафшана накануне и в период восстания 1916 года [Текст] // Таджикистан и Россия: единство исторических судеб. Материалы научно-теоретической конференции «Центральная Азия и Россия: дружба и сотрудничество испытанное временем». – Худжанд, 2016.

217. Народные движения в районах верховьев Зерафшана накануне и в период восстания 1916 года [Текст] // Муаррих = (Историк). – 2016. – № 1 (5). – С.21-27.

218. Ризоияти миллӣ ва истикрори сулҳ дар Тоҷикистон [Матн] // Очеркҳои таърихи Тоҷикистони соҳибистиклол. – Душанбе, 2016. – С.46-127.

219. Социально-экономические причины трудовой миграции [Текст] // Муаррих = (Историк). – 2016. – № 3. – С.18-24.

220. Сӯхбат дар Дуоба [Матн] // Сад барги сабз: Мунтахаби ашъори устод Тоҳирбой Ализода, меҳрномаи дӯстону шогирдон ва пайвандон чун нишони гиромидошти хотири

устоди зиндаёд. – Душанбе, 2016. – С.14-24.

2017

221. Ирано-таджикское сотрудничество в конце XX-начале XXI вв. [Текст] / Отв. ред., Ф.М. Абдурашитов. – Душанбе: Офест-империя. – 2017. – 231 с.

222. Марде аз табори хирад [Матн]: Бахшида ба 90-ум солгарди профессор Наимов М. / З. Акрамӣ, Р. Абулҳаев, А. Гафуров // Муаррих = (Историк). – 2016. – № 3 – 4 (8). – С.144-146.

223. Марди адабро хирад фазояду хикмат [Матн]: [Бахшида ба 90-ум солгарди профессор Наимов М.Н.] / З. Акрамӣ, Р. Абулҳаев, А. Гафуров // Паёми Душанбе. – 2017. – 15 феврал.

224. Марди адабро хирад фазояду хикмат [Матн]: [Бахшида ба 90-ум солгарди профессор Наимов М.Н.] / З. Акрамӣ, Р. Абулҳаев, А. Гафуров // Чумхурият. – 2017. – 30 январ.

225. Рогун-крупнейшее гидроэнергетическое сооружение XXI века. [Текст] / З. Акрами, Р. Абулхаев, Ф. Абдурашитов, А. Гафуров // Муаррих = (Историк). – 2016. – № 3-4 (8). – С.8-15.

226. Таджикские общественные организации в регионах Российской Федерации [Текст] // Муаррих = (Историк). – 2016. – № 3-4(8). – С.59-66.

2018

227. Аз таърихи фирориёни тоҷик дар асри XX [Матн] / Р. Абулҳаев; Мух. масъул: А. Гафуров. – Душанбе. – 2018. – 243 с.

228. Вопросы новейшей истории таджикского народа

[Текст]: (Сборник избранных статей и публикаций) / Отв. ред.: М. У. Алимардонов. – Душанбе, 2018. – Ч.3. – 261 с.

2019

229. Вопросы новейшей истории таджикского народа [Текст]: (Сборник избранных статей и публикаций) / Отв. ред.: Ф. М. Абдурашитов. – Душанбе, 2019. – Ч.4. – 205 с.

230. Роль дехкан переселенцев в освоение новых земель и развитии хлопководства в Южных и Центральных районах Таджикистана [Текст] // Муаррих = (Историк). – 2019. – № 2(18). – С.15-25.

231. Роль средств массовой информации в укреплении ирано-таджикских отношений [Текст] // “Ҷаҳонишавӣ ва гуфтугӯӣ тамадунҳо дар замони муосир”: Маводи конференсия илмӣ-назариявӣ байналмилалӣ бахшида ба 28-солагии Истиклолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 25-солагии Конститутсияи ҚТ ва 22-солагии Ваҳдати миллӣ. – Бохтар, 2019.

232. Роль средств массовой информации в укреплении ирано-таджикских отношений. [Текст]: Научно-практическая конференция профессорско-преподавательского состава и студентов РТСУ Душанбе, 24 апреля 2019 сборник статей // XX111 славянские чтения. – Душанбе, 2019. – С.10-24.

2020

233. Аз гузашти рӯзгор (Ёдоштҳо) [Матн]. – Душанбе: Эр-граф, 2020. – 351 с.

234. Вклад академика Б. Гафурова в развитие науки и просвещения Таджикистана в послевоенный период [Текст] // Бободжан Гафуров – выдающийся ученый и государственный

деятель. – Душанбе: Дониш, 2020. – С.50-58.

235. Вопросы новейшей истории таджикского народа [Текст]: (Сборник избранных статей и публикаций) / Отв. ред.: Ф. М. Абдурашитов. – Душанбе, 2020. – Ч.5. – 292 с.

236. Наука в годы Великой Отечественной войны [Текст] // Муаррих = (Историк). – 2020. – № 2 (22) – С.27-36.

237. Некоторые страницы таджикско-узбекского сотрудничества в области ирригационного строительства довоенного периода [Текст] // XXIV славянские чтения: Научно-практическая конференция профессорско-преподавательского состава и студентов РТСУ. – Душанбе, 2020. – С.16-19.

2021

238. Вазъияти ҳарбӣ-сиёсии Тоҷикистон ва оғози ба Ватан баргаштани фирориён [Матн] // Тоҷикистон дар масири таърих: истиқлолият, дастовард ва дурнамо. – Душанбе, 2021. – С.393-400.

239. Ведущий историограф Таджикистана [Текст] / Р. Абулхаев, Х. Дустов, А. Гафуров // Правда истории - его кредо (посвященной к 80-летию академика Р. Масова). – Душанбе, 2021. – С.76-80.

240. Вопросы новейшей истории таджикского народа [Текст]: Сборник избранных статей и публикаций / Отв. ред.: Ф. М. Абдурашитов. – Душанбе, 2021. – Ч. 6. – 261 с.

241. Ирано-таджикское сотрудничество в области просвещения [Текст] // Славянские чтения: Научно-практическая конференция профессорско-преподавательского состава и студентов РТСУ. Сборник статей и докладов. – Душанбе, 2021. – С.41-48.

242. Ирано-таджикское сотрудничество в области просве-

щения, культуры и науки в конце XX-начале XXI вв. [Текст] – Душанбе, 2021. – 215 с.

243. Таърихи фочиабори тоҷикон (солҳои 20-уми асри XX) [Матн]: (бахшида ба 80 - солагии академик Р. Масов) Р. Абулҳаев, Н. Ҳотамов // Правда истории его кредо = [Мароми ӯ ҳақиқати таърих]. – Душанбе, 2021. – С.109-126.

2022

244. Вопросы новейшей истории Таджикского народа [Текст]: Сборник избранных статей и публикаций / Отв. ред.: Ф. М. Абдурашитов. – Душанбе, 2022. – Ч.7. – 255 с.

245. Из истории строительство Явано-Обикииикской оросительной системы [Текст] // Муаррих = (Историк). – 2022. – №3(31). – С.13-21.

246. Муҳочирати меҳнатӣ [Матн] // Ваҳдати миллӣ-кафили субот ва рушди ҷомеаи Тоҷикистон: Бахшида ба 25- солагии Ваҳдати миллӣ. – Душанбе: ДДОТ, 2022. – С.50-65.

247. Олими нуқтасанҷ ва омӯзгори мумтоз [Матн] // Ахтари тобони илм: Мақола бахшида ба 80-умин солгарди доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, арбоби илму техникаи Тоҷикистон Сафиулло Ҳабибов. – Душанбе, 2022. – С.106-114.

248. Раванди ба Ватан баргардондани фирориён: таҷрибаи нодир [Матн] // Муаррих = (История). – 2022. – №1(29). – С.23-32.

248а. Барпо ва мустаҳкам намудани Ҳокимияти Шӯравӣ дар шимоли Тоҷикистон ва Помир (солҳои 1917-1971). – Душанбе, 2022. – 352 с.

РЕЦЕНЗИИ Р. А. АБУЛХАЕВА

1961

249. Асари нави таърихӣ = [Новый труд по истории] [Матн] // Маориф ва маданият. – 1961. – 16 декабря.
Тақриз ба кит.: З. Ш. Раджабова. Выдающийся просветитель таджикского народа – Ахмад Дониш. – Сталинабад, 1961. – 220 с.

1962

250. Асари хуби илмӣ = [Хороший научный труд] [Матн] // Маориф ва маданият. – 1962. – 15 сентябр.
Тақриз ба кит.: А. П. Бабаходжаев. Провал Английской политики в Средней Азии и на Среднем Востоке (1918-1924гг.). – М.: Изд-во Вост. лит., 1962. – 169 с.

1963

251. Асари муфид = [Интересная книга] [Матн] // Комсомоли Тоҷикистон. – 1963. – 24 май.
Тақриз ба кит.: Шарифзода Б. Барқарор шудани Ҳокимияти Советӣ дар гурӯҳи районҳои Кӯлоб. – Душанбе: Нашрдавтоҷик, 1962. – 102 с.

1966

252. Ёди муборизон = [Воспоминания борцов за советскую власть] [Матн] // Маориф ва маданият. – 1966. – 9 июня.
Тақриз ба кит.: Иркаев М. История гражданской войны в Таджикистане. – Душанбе, 1963. – 760 с.

253. [Тақриз] [Матн] // Маориф ва маданият. – 1966. – 3 ноябр.
Тақриз ба кит.: Каримов Т. Шӯриши 1916 дар Тоҷикистон – Душанбе: Ирфон, 1966. – 91 с.

1967

254. Симои дустӣ = [Лик дружбы] [Матн] // Комсомоли Тоҷикистон. – 1967. – 20 октябр.

Такриз ба кит.: Вишневский А., Дустов Х. – Дар оилаи тифок. – Душанбе: Ирфон, 1967. – 92 с.

255. Тӯҳфаи муносиб = [Достойный подарок] [Матн] / Х. Дӯстов., Р. Абулхаев // Маориф ва маданият. – 1967. – 18 июл. – Такриз ба кит.: Келдиев И. Абдулло Раҳимбоев: (Очерки ҳаёт ва фаолият). – Душанбе: Ирфон, 1967. – 236 с.

256. Фарзанди Октябр = [Сын Октября] [Матн] // Маориф ва маданият. – 1967. – 20 апрел.

Такриз ба кит.: Каримов Т., Ҳайдар Усмонов: Очерки ҳаёт ва фаолият. – Душанбе: Ирфон, 1966. – 72 с.

257. Ҳадиси тулӯи хуршед [Матн] // Комсомоли Тоҷикистон. – 1967. – 3 феврал.

Такриз ба кит.: Хайдаров Г.Х. Борьба за установление и упрочение Советской власти в Северном Таджикистане (1917 – 1923 гг.). – Душанбе: Ирфон, 1966. – 182 с.

1968

258. Ёрдамчии бовафои ташкилоти партиявии республика = [Верный помощник партийной организации республики] [Матн] / Ш. Ҷалилов, Р.А. Абулхаев // Коммунисти Тоҷикистон. – 1968. – №12. – С.73-75.

Такриз ба кит.: Исломов Ю., Козачковский В.А., Очеркҳои таърихи комсомоли Тоҷикистон. – Душанбе: Ирфон, 1967. – 222 с.

259. Интересное исследование [Текст] / Р. Масов, Р.А. Абулхаев // Коммунист Таджикистана. – 1968. – 13 июн.

Рец. на кн.: Сафаров П. Компартия Таджикистана в борьбе за подъём жизненного уровня трудящихся. – Душанбе, 1967. –

195 с.

260. Страницы истории республики [Текст] / Р. М. Масов, Р. А. Абулхаев. // Коммунист Таджикистана, 1968. – 17 октября. Рец. на кн.: Каримов Т. Победа Великой Октябрьской Социалистической Революции и решение аграрного вопроса в Таджикистане 1917 – 1921 гг.). – Душанбе: Ирфон, 1968. – Ч. I. 467 с.

261. Тақягоҳи бозътимоди партия = [Опорный доверенный партии] [Матн] // Комсомоли Тоҷикистон. – 1968. – 9 июн. Тақриз ба кит.: Исломов Ю.А., Козачковский В.А. Очеркҳои таърихи комсомоли Тоҷикистон. – Душанбе, 1967. – 222 с.

1969

262. [Такриз] [Матн] // Маориф ва маданият. – 1970. – 17 янв. Тақриз ба кит.: Қаҳҳоров А. Дар партави озодӣ. – Душанбе: Ирфон, 1969. – 180 с.

1970

263. Аз гузашти рӯзгор = [Минуя века] [Матн] // Маориф ва маданият. – 1970. – 17 сент. Тақриз ба кит.: Шукуров М.Р. История культурной жизни Таджикистана (1917 – 1941 гг.). – Душанбе, 1970. – 493 с.

264. Достони қаҳрамонӣ = [Героическая повесть] [Матн] // Маориф ва маданият, 1970. – 27 июн. Тақриз ба кит.: Павлова А.Е. Витязь Устурушаны: Повесть. – Душанбе: Ирфон, 1970. – 200 с.

265. Партави Октябр дар Бухоро [Матн] / Р. Абулхаев, Ҳ. Дӯстов // Маориф ва маданият. – 1970. – 26 март. Тақриз ба кит.: Макашов А.В. Душанбе: Ирфон, 1969. – 164 с.

1971

266. Дар чустучӯи қахрамонон = [В поисках героев] [Матн] // Тоҷикистони Советӣ. – 1971. – 18 апр.

Тақриз ба кит.: Қахрамонони Иттифоки Советӣ аз Тоҷикистон / Тартибдиҳанда Л. Сечкина. – Душанбе, 1970. – 44 с.

267. Назаре ба таърихи комсомоли Тоҷикистон = [Взгляд на историю комсомола Таджикистана] [Матн] // Маориф ва маданият. – 1971. – 4 февр.

Тақриз ба кит.: Зикриёев Ф. Баҳри ҳаёти осоишта. – Душанбе: Ирфон, 1970. – 104 с.

268. [Тақриз] // Маориф ва маданият. – 1971. – 26 июн. Тақриз ба кит.: Федоров Т. Шаҳрҳои Тоҷикистон. – Душанбе: Ирфон, 1971.

1973

269. Обу ободонӣ [Матн] // Маориф ва маданият. – 1973. – 18 янв. Рец. на кн.: Хамроев М. Деятельность Коммунистической партии по развитию ирригации в Таджикистане (1924 – 1938 гг.). – Душанбе: Дониш, 1972. – 329 с.

270. У истоков народного контроля [Текст] / Р. М. Масов, Р.А. Абулхаев // Коммунист Таджикистана. – 1973. – 1 февр. Рец. на кн.: Мулладжанова А. Из истории органов народного контроля в Таджикистане. – Душанбе: Дониш, 1972. – 151 с.

1975

271. Аз гузашти рӯзгор = [Из глубины веков] [Матн] // Маориф ва маданият. – 1975. – 6 нояб.

Тақриз ба кит.: Шукуров М.Р. Раҳматуллоев А.З. Таърихи халқи тоҷик: Курси 1 лексияҳо барои студентони донишқадаҳои олий. – Душанбе, 1975. – Қ.1. – 280 с.

272. Вахш водисининг утлиги = [Пламенные годы Вахшской долины] [Матн] / Р. М. Масов, Р.А.Абулхаев // Совет Тоҷикистони. – 1975. – 30 март.

Тақриз ба кит.: Юсупов Ш Вахшская долина накануне установления Советской власти. – Душанбе: Дониш, 1975. – 130 с.

1980

273. Занони шӯхратёр = [Прославленные женщины] [Матн] // Маориф ва маданият, 1980. – 26 апр.

Тақриз ба кит. Назарова С. Занони Осиёи Миёна дар солҳои Чанги Бузурги Ватанӣ. – Душанбе: Ирфон, 1980. – 85 с.

274. Ҳаёти маданӣ = [Культурная жизнь] [Матн] // Маориф ва маданият. – 1980. – 30 дек.

Тақриз ба кит.: Шукуров М. Культурная жизнь Таджикистана в период развитого социализма. – Душанбе: Ирфон, 1980. – 240 с.

1981

275. Баҳри ҳифзи Ватан = [Для защиты Родины] [Матн] // Тоҷикистони Советӣ. – 1981. – 20 янв.

Тақриз ба кит.: Сечкина Л.П. Доблестные сыны Таджикистана на фронтах Великой Отечественной войны. – Душанбе: Дониш, 1980. – 227 с.

1982

276. Дар оилаи ягона = [В единой семье] [Матн] / Р.А. Абулхаев, Н. Б.Ҳотамов. // Коммунисти Тоҷикистон. – 1982. – №11. – С.78-80.

277. Тақриз ба кит. Богуманова З.З. Дружба и сотрудничество Таджикистана с братскими республиками СССР в условиях развитого социализма. – Душанбе: Дониш, 1981. – 164 с.

277. Книга о крахе басмачества [Текст] / Р. Масов, Р. Абулхаев // Изд. АН Тадж ССР. Отд. обществ, наук. – 1982. – №1.

– С. 98-102.

Рец. на кн.: Зевелев А.И., Поляков Ю.А., Чугунов А.И. Басмачество: Возникновение, сущность, крах. – М.: Наука, 1981. – 244 с.

278. Расцвет заоблачного края [Текст] / Н. Б.Хотамов, Р.А. Абулхаев // Памир. – 1982. – № 6. – С.83-86.

Рец. на кн.: Очерки из истории Советского Бадахшона. – Душанбе: Ирфон, 1981. – С.384.

279. Саҳми насли ҷавон = [Вклад молодого поколения] [Матн] // Комсомоли Тоҷикистон. – 1982. – 13 октябр.

Такриз ба кит.: Зикриёев Ф. Ёрдамчи фаъоли партия. – Душанбе: Ирфон, 1982. – С.62.

1983

280. Дар васфи дӯстию бародарӣ = [Во славу дружбы народов] [Матн] / Р. М. Масов, Р.А. Абулхаев // Тоҷикистони Советӣ. – 1983. – 19 окт.

Такриз ба кит.: Наимов М. Бо роҳи ленинии дӯстӣ ва бародарӣ. – Душанбе: Ирфон, 1983. – 192 с.

281. Нерушимое братство [Текст] / Р. М. Масов, Р.А. Абулхаев // Коммунист Таджикистана. – 1983. – 4 май.

Рец. на кн.: Вишневский А.Я. Ленинская национальная политика в действии (Осуществление ленинской национальной политики в Таджикистане в годы социалистического строительства). – Душанбе: Дониш, 1982. – 246 с.

282. [Рецензия] [Текст] / Р.А. Абулхаев, Р.М. Масов // История СССР. – 1983. – №5. – С.165-166.

Рец. на кн.: История сельского хозяйства и дайханства Советского Туркменистана / Отв. рец. Ш. Ташлиев. – Ашхабад: Илым, 1979-1980. – Кн.1. (1917-1937 гг.). – 1979. – 332 с.; Кн. 2: (1938-1977 гг.). – 1980. – 310 с.

283. Таҳлили робитаҳои илмӣ [Анализ научных связей] [Матн] // Тоҷикистони Советӣ. – 1983. – 27 июл.

Тақриз ба кит. Иброҳимов М. Дар асоси интернационализи сотсиалистӣ. – Душанбе: Ирфон, 1983. – 150 с.

284. Таҷрибаи таърихи сохтмони сотсиалистӣ дар Бадахшони Советӣ = [Исторический опыт социалистического строительства в Советском Бадахшане] [Матн] / Р. М. Масов, Р. А. Абулхаев // Коммунисти Тоҷикистон. – 1983. – № 6. – С. 93-95. – Тақриз ба кит.: Назаршоев М. Исторический опыт КПСС по руководству социалистическим строительством в Горно-Бадахшанской автономной области Таджикской ССР (1917 – 1941 гг.). – Душанбе: Дониш, 1982. – С.292.

1985

285. Аз таърихи муборизаҳои инкилобӣ = [Из истории революционной борьбы] [Матн] / Р.М. Масов, Р. А. Абулхаев) Тоҷикистони Советӣ. – 1985. – 15 июн.

Тақриз ба кит.: Иноятов Х.Ш. Народы Средней Азии в борьбе против интервентов и внутренней контрреволюции. – М.: Мысль, 1984. – 463 с.

286. Дар ҷустуҷӯи сарчашмаҳо = [В поисках истоков] [Матн] / Р. А.Абулхаев, Н. Б. Ҳотамов // Садои Шарқ. – 1985. – №7. – С. 129-131.

Тақриз ба кит.: Мухторов А. Дурдонаҳои маданияти Тоҷикистон дар ганчинаҳои Ҳиндустон. – Душанбе: Ирфон, 1984. – 207 с.

287. [Рецензия] [Текст] // Изв. АН Тадж. ССР. Отд. обществ, наук. – 1985. – №2. – С. 104-105.

Рец. на кн.: Каширина Т.В. Первый Всетаджикский съезд Советов. – Душанбе: Дониш, 1984. – 46 с.

288. Чароғи маърифат = [Культурное возрождение] [Матн]

/ Р.М. Масов, Р. А. Абулхаев. – Душанбе, 1985. – 124 с.
Такризи Мухторов С. Машъали афрухта = [Зажженный светильник] // Комсомоли Тоҷикистон. – 1986. – 15 окт.

1987

289. Иқдоми нек. = [Славное начало] [Матн] / Р. Абулхаев, С. Мухторов // Комсомоли Тоҷикистон, 1987. – 10 июн.
Такриз ба кит.: Масов Р. М. , Пак Н.П. Торжество ленинской аграрной политики в Таджикистане. – Душанбе: Ирфон, 1986. – 112 с.

290. Тадкикоти муфид = [Полезное исследование] [Матн] // Комсомоли Тоҷикистон. – 1987. – 29 апр.
Такриз ба кит.: Раҳматуллоев А., Мухторов С, Мусобиқаи сотсиалистӣ дар деҳот. – Душанбе: Ирфон, 1986. – 128 с.

1988

291. Бозёфт аз гузашти рӯзгор = [Находки прошедших дней] [Матн] / Р. А. Абулхаев, Н.Б. Ҳотамов // Адабиёт ва санъат. – 1988. – 17 нояб. – С.6.
Такриз ба кит. Р. М. Масов История исторической науки и историография социалистического строительства в Таджикистане / АН Тадж ССР. Институт истории, археологии и этнографии им. А. Дониша; Отв. ред. Н.П.Пак. – Душанбе: Дошиш, 1988. – 318 с.

292. Достони чавонӣ = [Поэма молодости] [Матн] // Комсомоли Тоҷикистон. – 1988. – 27 янв.
Такриз ба кит.: Зикриёев Ф. Ба кори партия содиқ. – Душанбе: Ирфон, 1987. – С.95.

1989

293. Мадани алоқалар самараси = [Результат культурных связей] [Матн] / М. Н. Наимов, Р. А. Абулхаев // Совет Тоҷи-

кистони. – 1989. – 5 янв.

Тақриз ба кит. Боғуманова З. З. На пути культурного взаимоотношения. – Душанбе: Дониш, 1988. – 122 с.

1992

294. Сарнавишти талхи тоҷикон = [Горькая судьба таджиков] [Матн] / Н. Б. Ҳотамзода, Р. А. Абулхайзода // Садои мардум. – 1992. – 24 июн.

Тақриз ба кит.: Масов Р.М. История топорного разделения / Ред. Л. Акбарова. – Душанбе: Ирфон, 1991. – 190 с.

1997

295. Асари пурарзиш = [Ценный труд] [Текст] /Р. А. Абулхаев, А. М. Ғафуров // Садои мардум. – 1997. – 11 окт.

Тақриз ба кит.: Шарипов А. Высшее образование в Таджикистане (1971 – 1991 гг.) / Отв. ред. М. Шукуров. – Душанбе: Шарқи озод, 1995. – 108 с.

296. Асрори таърихи пинҳондошта = [Конспиративные тайны истории] [Матн] / Р. Абулхайзода, Ҳ. Дӯстзода // Минбари халқ. – 1997. – 24 июн.

Тақриз ба кит.: Р. Масов. Таърихи тоҷикон бо муҳри «комилан сиррӣ». – Душанбе: Дониш, 1997. – 192 с.

2000

297. Тоҷикистон ватани ҳар яки мост = [Таджикистан наша Родина] [Матн] / М. Маликов, Р. Абулхаев, Ҳ. Пирумшоев // Омӯзгор. – 2000. – 20 март. (№5).

Тақриз ба кит.: Бобохонов М. Таърихи тоҷикони чаҳон. – Душанбе: Маориф, 1999. – 475 с.

2003

298. Арбобзода, А. Таърихи фарҳанги халқи тоҷик [Матн]

/ А. Арбобзода; Муқарриз: Р. Абулҳаев. – Душанбе, 2003. – 267 с.

2004

299. Наимова, М. Россия и Таджикистан [Текст] / М. Наимова, А. Сатторова; Рец.: Р. Абулҳаев. – Душанбе, 2004. – 189 с.

300. Таърихи посбонони Ватан = [История защитников Родины] [Матн] / Р. Абулҳаев, С. Мухторов, А. Раҳматуллоев // Ҷумҳурият. – 2004. – 12 август.
Тақриз ба китоби С. Камолов. Дар ҳифзи марзу буми кишвар. – Душанбе, 2000.

2008

301. Гафуров, А.М. Ревкомы Таджикистана (1917-1924) [Текст] / А. М. Гафуров; Рец.: Р.А. Абулҳаев. – Душанбе: До-ниш, 2008. – 144 с.

2010

302. Мухторов, А. Дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ (1941-1945) [Матн] / А. Мухторов, А. Раҳматуллоев; Муқарриз: Р. Абулҳаев. – Душанбе, 2010. – 128 с.

303. Ҳотамов, Н. Тоҷикистон дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ ва азнавбарқароркунии баъдичангӣ (солҳои 1941-1950) [Матн] / Н. Ҳотамов; Муқарриз: Р. Абулҳаев. – Душанбе, 2010. – 80 с.

2011

304. Абдулваҳидова, Р. М. Хозияйствено - культурные и социально-экономические скотоводства у таджиков в конце XX-начале XXI-вв. [Текст] / Р. М. Абдулваҳидова; Рец.: Р. Абулҳаев. – Душанбе, 2011. – 296 с.

305. Чӯяндаи ҳақиқати таърих [Матн]: Бахшида ба 75-солагии проф. А. Саидов / Муқарриз: Р.А. Абулҳаев. – Душанбе, 2020. – 152 с.

**РАБОТЫ РЕДАКТИРОВАННЫЕ И СОСТАВЛЕННЫЕ
Р. А. АБУЛХАЕВЫМ**

306. Абдурашитов, Ф. М. Политика сельскохозяйственного переселения в Вахшскую долину и ее реализация (1960-1985 гг.) [Текст] / Ф. М. Абдурашитов; Отв. ред.: Р.А. Абулхает. – Душанбе, 2009. – 135 с.

307. Абдурашитов, Ф. Кубодиён: таърих ва тамадун = [Кабадиян: история и цивилизация] [Матн] / Ф. Абдурашитов; Муҳар.: Р. Абулҳаев. – Душанбе: Шарқи озод, 2001. – 46 с.

308. Абдурашитов, Ф. Освоение Вахшской долины [Текст] / Ф. Абдурашитов; Ред.: Р. Абулхает. – Душанбе: Шарқи озод, 1999. – 36 с.

309. Абдурашитов, Ф. М. Ташаккул ва рушди кувваҳои мусаллаҳи Тоҷикистони соҳибистиклол [Матн] / Ф. Абдурашитов; Муҳар. масъул: Р.А. Абулҳаев. – Душанбе. – 2017. – 145 с.

310. Абдурашитов, Ф.М. Фаъолияти сохторҳои қудратӣ ва низомии ҳуқуқии Тоҷикистон дар охири асри XX ва аввали асри XXI [Матн] / Ф.М. Абдурашитов; Муҳар.: Р.А. Абулҳаев. – Душанбе, 2022. – 154 с.

311. Абдурашитов, Ф. М. «Из истории внутреннего переселения в советском Таджикистане» [Текст] / Ф. М. Абдурашитов; Ред.: Р.А. Абулхает. – Душанбе, 2013. – 144 с.

312. Абдурашитов, Ф.М. «Развитие ирригации и освоение новых земель в Вахшской долине (1960-1985 гг.)» [Текст] / Ф. М. Абдурашитов; Отв. ред.: Р. Абулхаев. – Душанбе, 2009. – 157 с.
313. Абдурашитов, Ф.М. «Земельно-водная реформа в Таджикистане в конце XX начале XXI в.» [Текст] / Ф. Абдурашитов; Отв. ред.: Р.А. Абулхаев. – Душанбе, 2016. – 117 с.
314. Алиджонов М. А. Рабочий класс Таджикистана в 60-е – первой половине 80-х гг. [Текст] / М. А. Алиджонов; Под ред.: Р. Абулхаева. – Душанбе, 1999. – 210 с.
315. Алимардонов, М. «Возрождение таджикской государственности [Текст]: (Из истории событий 20-х гг. XX в)» / М. Алимардонов; Ред.: Р.А. Абулхаев. – Душанбе: Ирфон, 2014. – 111 с.
316. Валиев, А.В. История древнего мира (История античности) [Текст]: (учебное пособие для студентов исторических факультетов) / А.В. Валиев; Ред.: Р.А. Абулхаев. – Душанбе, 2021. – 287 с.
317. Великая Отечественная война: уроки истории и современность [Текст]: (Материалы международной конференции, посвященной 60-летию Великой победы) / Под ред.: Р. Абулхаева. – Душанбе: Из-во РТСУ, 2005.
318. «История таджикского народа» [Текст]: Древнейшая, древняя, средневековая новая и новейшая история / Ред. кол.: Р.А. Абулхаев и [др.]. – Душанбе, 1998-2011. – Т. 1 - 6.
319. Мунаварова, Т.З. Мукадимаи ихтисоси таърихшинос [Матн]: (Дастурамали методӣ) / Т.З. Мунаварова, С.А.

Махмудзода; Мухар.: Р.А. Абулхаев. – Душанбе, 2020. –175 с.

320. Нусратулло Махсум. Речи, доклады, статьи и материалы о его жизнедеятельности [Текст] / Сост.: Р.А. Абулхаев, Н. Б. Хотамов, Х. М. Мухаббатов. – Душанбе, 2000. – 228 с.

321. Плани машғулиятҳои семинарӣ оид ба курси таърихи КПСС барои донишҷӯёни Институти давлатии санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода [Матн] / Мурат.: Ф. Б. Зикриёев, Р. А. Абулхаев, У. Д. Закириёев, В. М. Набиев. – Душанбе, 1980. – 33 с.

322. Планы семинарских занятий по курсу истории КПСС для студентов Таджикского государственного института искусств имени М. Турсунзаде [Текст] / Сост.: Ф. Б. Зикриеев, У. Д. Закириев, Р. А. Абулхаев. – Душанбе, 1980. – 32 с.

323. Программа по дисциплине: История нового времени стран Азии и Африки (середина XVII в. – 1918г.) [Текст] / Рос. – Тадж. славян, ун-т. Каф. Всеобщ, истории; Авт. – сост.: Р. А. Абулхаев. – Душанбе, 2002. – 26 с.

324. Программа по дисциплине: История нового времени стран Европы и Америки (середины XVII в. – 1918г.) [Текст] / Рос. Тадж. Славян, ун-т. каф. Всеобщей истории; Авт. – сост.: Р.А. Абулхаев. – Душанбе, 2002. – 61 с.

325. Речи и доклады, статьи Нусратулло Махсума и материалы о его жизнедеятельности [Текст] / Ин-т истории, археологии и этнографии им. А. Дониша АН Респ. Таджикистан; Сост.: Р. А. Абулхаев, Н. Б. Хотамов, Х. М. Мухаббатов. – Душанбе: Дониш, 1997. – 235 с.

326. Средний Восток в конце XX – начале XXI вв. [Текст]: (Материалы респ. науч. - практ. конф.) / Рос. – Тадж. (Славян.ун-т.); Под ред.: Р. Абулхаева. – Душанбе, 2003. – 187 с.

327. Хотамов, Н. Свержение эмирского режима в Бухаре [Текст] / Н. Хотамов; Под ред.: Р. Абулхаева. – Душанбе: До-ниш, 1997. – 348 с.

ЛИТЕРАТУРА О ЖИЗНИ И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ Р.А. АБУЛХАЕВА

328. Абдурашитов, Ф. М. Патриарх таджикской миграциологии [Текст] / Ф. М. Абдурашитов // Муаррих = (Историк). – 2018. – № 1 (13). – С.25-29.

329. Абдурашитов, Ф. М. Патриарх таджикской миграциологии [Текст] / Ф. М. Абдурашитов // Абулхаев Ракиб Абулхаевич – 80 [лет]. Биобиблиографический указатель (К 80-летию со дня рождения д-ра исторических наук, профессора А. Р. Абулхаева). – Душанбе, 2018. – С.123-130.

330. Абулхаев Ракиб Абулхаевич – 80 [лет] [Текст]: Биобиблиографический указатель (К 80-летию со дня рождения д-ра исторических наук, профессора А. Р. Абулхаева) / Сост.: Н. Г. Щербакова; Отв. ред.: А. М. Гафуров. – Душанбе, 2018. – 159 с.

331. Абулхаев, Ч. Чавхари илм вологавхар аст [Матн] / Ч. Абулхаев // Абулхаевич – 80 [лет]. Биобиблиографический указатель (К 80-летию со дня рождения д-ра исторических наук, профессора А. Р. Абулхаева). – Душанбе, 2018. – С.147-156.

332. Абулхай, Х. Ба Падарам [Матн] / Х. Абулхай // Абулхаевич – 80 [лет]. Биобиблиографический указатель (К 80-летию со дня рождения д-ра исторических наук, профессора А. Р. Абулхаева). – Душанбе, 2018. – С.157.

333. Абулхай, Ҷ. Чавҳари илм вологавҳар аст [Матн]: Бахшида ба 70-солагии профессор Абулҳаев Ракиб / Ҷ. Абулхай // Паёми Душанбе. – 2008. – 13-20 феврал.
334. Алимов, Д. Устоди мо [Матн] / Д. Алимов // Ракиб Абулхаевич – 80 [лет]. Биобиблиографический указатель (К 80-летию со дня рождения д-ра исторических наук, профессора А. Р. Абулхаева). – Душанбе, 2018. – С.136-138.
335. Дӯстзода, Ҳ. Шаҳбози майдони илм [Матн] / Ҳ. Дӯстзода // Абулхаев Ракиб Абулхаевич – 80 [лет]. Биобиблио-графический указатель (К 80-летию со дня рождения д-ра исторических наук, профессора А. Р. Абулхаева). – Душанбе, 2018. – С.69-88.
336. Заслуженный историк, педагог и наставник [Текст] / Д. Алимов, М. Қурбонов, Х. Худойқулзода, Х. Саидов // Абулхаевич – 80 [лет]. Биобиблиографический указатель (К 80-летию со дня рождения д-ра исторических наук, профессора А. Р. Абулхаева). – Душанбе, 2018. – С.144-146.
337. Кенчаев, М. Нардбони умр [Матн] / М. Кенчаев // Абулхаев Ракиб Абулхаевич – 80 [лет]. Биобиблиографический указатель (К 80-летию со дня рождения д-ра исторических наук, профессора А. Р. Абулхаева). – Душанбе, 2018. – С.131-135.
338. Масов, Р., Мухторов С. Панди устод = [Совет устода] [Матн] / Р. Масов, С. Мухторов // Комсомоли Тоҷикистон. – 1988. – 27 апр.
339. Масов, Р.М., Акрамов, З.И. Предисловие / Р.М. Масов, З.И. Акрамов // Абулхаевич – 80 [лет]. Биобиблиографический указатель (К 80-летию со дня рождения д-ра исторических наук, профессора А. Р. Абулхаева). – Душанбе, 2018. – С.4-5.

340. Мирзоев, Н. Фотеҳи куллаҳои илм [Матн] / Н. Мирзоев // Абулхаев Ракиб Абулхаевич – 80 [лет]. Биобиблиографический указатель (К 80-летию со дня рождения д-ра исторических наук, профессора А. Р. Абулхаева). – Душанбе, 2018. – С.111-114.
341. Муҳиддинов, С., Валиев А. Ҳафтад сатри тарих бо килки ӯ навишта [Матн] / С. Муҳиддинов, А. Валиев // Абулхаев Ракиб Абулхаевич – 80 [лет]. Биобиблиографический указатель (К 80-летию со дня рождения д-ра исторических наук, профессора А. Р. Абулхаева). – Душанбе, 2018. – С.89-93.
342. Наботов, Ф., Чалилов, М. Устоди баландикболу некаҳтар [Матн] / Ф. Наботов, М. Чалилов // Абулхаевич – 80 [лет]. Биобиблиографический указатель (К 80-летию со дня рождения д-ра исторических наук, профессора А. Р. Абулхаева). – Душанбе, 2018. – С.139-143.
343. Наимов, М. Олими варзида ва мураббии накӯкор [Матн] / М. Наимов // Абулхаев Ракиб Абулхаевич – 80 [лет]. Биобиблиографический указатель (К 80-летию со дня рождения д-ра исторических наук, профессора А. Р. Абулхаева). – Душанбе, 2018. – С.94-97.
344. Пирумшоев, Х., Шарипов, А., Гафуров, А. Преданный науке [Текст] / Х. Пирумшоев, А. Шарипов, А. Гафуров // Абулхаевич – 80 [лет]. Биобиблиографический указатель (К 80-летию со дня рождения д-ра исторических наук, профессора А. Р. Абулхаева). – Душанбе, 2018. – С.11-16.
345. Раҳматов, И., Чамолова Н. Устоди илму таълим [Матн] / И. Раҳматов, Н. Чамолова // Абулхаев Ракиб Абулхаевич – 80 [лет]. Биобиблиографический указатель (К 80-летию со дня рождения д-ра исторических наук, профессора А. Р. Абулхаева). – Душанбе, 2018. – С.115-122.

346. Раҳматуллоев, А., Мухторов, С. Бо пайроҳаи падар [Матн] / А. Раҳматуллоев, С. Мухторов // Абулхаев Ракиб Абулхаевич – 80 [лет]. Биобиблиографический указатель (К 80-летию со дня рождения д-ра исторических наук, профессора А. Р. Абулхаева). – Душанбе, 2018. – С.98-102.
347. Раҳматуллоев, А., Мухторов, С. Бо пайроҳаи падар [Матн]: бахшида ба 70 – солагии профессор Абулхаев Ракиб / А. Раҳматуллоев, С. Мухторов // Ватанпарвар. – 2008. – 22 феврал.
348. Российско – Таджикскому (славянскому) университету – 10 лет // Энциклопедия РТСУ. – Душанбе: Из-во РТСУ, 2006. – С.24.
349. Ҳотамов, Н. Инсон ва олими баркамол [Матн] / Н. Ҳотамов // Абулхаев Ракиб Абулхаевич – 80 [лет]. Биобиблио-графический указатель (К 80-летию со дня рождения д-ра исторических наук, профессора А. Р. Абулхаева). – Душанбе, 2018. – С.103-110.
350. Ҳотамов, Н. Заҳмати илмро ба дӯш гирифта... = [Не-легкий труд ученого...] [Матн] / Н. Ҳотамов // Газетаи муал-лимон. – 1989. – 11 февр.
351. Ҳотамов, Н.Б. Инсон ва олими баркамол [Матн] / Н. Б. Ҳотамов // Паёми Душанбе. – 2018. – 7 феврал.
352. Abulhaev, Raqib = (Абулхаев Ракиб) [Text] // J. Bashiri. Rominent tajik figures of the tventieth centry; Editor A. Rajabov. – Minnesota. Dushanbe, 2002. – P.13.

ДИССЕРТАЦИИ, РАЗРАБОТАННЫЕ ПОД РУКОВОДСТВОМ Р. А. АБУЛХАЕВА

353. Абдурашитов, Ф.М. Исторический опыт переселенческой политики в Таджикистане (1924-1990 гг.): Дис. ... д-ра. ист. наук / Ф.М. Абдурашитов. – Душанбе, 2014. – 304 с.
354. Абдурашитов, Ф.М. Развитие ирригации и освоение новых земель в Вахшской долине (1960 - 1985 гг.): Дис. ... канд. ист. наук / Ф.М. Абдурашитов. – Душанбе, 1999. – 190 с.
355. Артиков, А.А. Миграционные процессы в Таджикистане (конце XX – начале XXI вв.): Дис. ... канд. ист. наук / А.А. Артиков. – Душанбе, 2011. – 171 с.
356. Гафуров, А.М. Деятельность революционных комитетов Таджикистана (1917-1924 гг.): Дис. ... канд. ист. наук / А.М. Гафуров. – Душанбе, 1998. – 180 с.
357. Комилов, М. Деятельность таджикских библиотек в период независимости (1991-2016 гг.): Дис. ... канд. ист. наук / М. Комилов. – Душанбе, 2022. – 204 с.
358. Курбанова, Х.Д. История ирригационного строительства и освоение новых земель в Дангаринской степи (60-е – первая половина 80-х годов XX в.): Дис. ... канд. ист. наук / Х.Д. Курбанова. – Душанбе, 1999. – 180 с.
359. Махмудзода, С.А. Социально-экономическая и политическая ситуация Таджикистана в период перестройки (1985 - 1991 гг.): Дис. ... канд. ист. наук / С.А. Махмудзода. – Душанбе, 2022. – 202 с.

ВЫСТУПЛЕНИЯ НА ЗАЩИТАХ ДИССЕРТАЦИЙ В КАЧЕСТВЕ ОФИЦИАЛЬНОГО ОППОНЕНТА

1. Абдуназаров, Х. Становление и развитие общественного живодноводчества в Таджикистане 1924-1991 гг., (Душанбе, 2009 г.).
2. Абдуназарова, М.Х. Ирригационное строительство и освоение новых земель Вахшской долины в 40-60-е годы XX века, (Душанбе, 2016 г.).
3. Абдурахмоновой Подшоҳоним Давлатамоновна Культурная жизнь Горно-Бадахшонской Автономной области в 1991-2016, (09 – января, 2020 г.).
4. Акрамов, З. Подготовка и повышение культурно – технического уровня рабочего класса Таджикистана в 60 – 80-е годы, (Душанбе, 2000 г.).
5. Ахмедов Фарух Хасанович Инъикоси таърихи халқи тоҷик дар асарҳои академик Абдуғанӣ Мирзоев, (26 майи соли 2022).
6. Баротов, М. Ю. Вклад Вахшского филиала союзного научно-исследовательского хлопкового института (союзники) в развитии хлопководства Таджикистана, (Душанбе, 2019 г.).
7. Бозоров, К.Д. Переселенческая политика Правительства Республики Таджикистан в послевоенный период и ее социально-экономическое и культурно – бытовое значение (1946 – 1965 гг.), (Душанбе, 2002 г.).
8. Гафаров, Н.У. Джадидизм в Средней Азии в конце XIX – начале XX в., (Душанбе, 2014 г.).
9. Джалилов Махмадулло Шамсуллоевич Актуальные проблемы внешней трудовой миграции из Таджикистана в

1991-2021 гг. (Исторический аспект), (8 февраля 2023 г.).

10. Исмаилов, Ш. Установление и упрочение Советской власти в Каратегине и Дарвазе (1921–1929 гг.), (Душанбе, 1973 г.).

11. Исмоилов Ёдгор Хофизович Научно-исследовательская деятельности АН СССР в Таджикистане (1924-1991 г.), (28 декабря 2019 г. в Бохтарском государственном университете им Н. Хусрава).

12. Каноатова, Г.И. Культурно-технический уровень сельских труженников Таджикистана в 60-70-е годы XX века, (Душанбе, 2009 г.).

13. Кобилов Зафарджон Зокирович Сотрудничество молодежи Таджикистана и Российской Федерации в строительство народнохозяйственных объектов и освоения новых земель (60- с начало 90-х годов XX в.), (22 октября, 2020 г.).

14. Комилов, М.Ш. Фаъолияти китобхонаҳои Тоҷикистон дар даври истиқлол (солҳои 1991-2016), (27 июни соли 2022).

15. Курбанов, Б.Р. Вклад ученых Мавераннахра и Харасана в развитие химической науки VIII – XII в., (Душанбе, 2014 г.).

16. Курбонзода, Х. Социально-экономическое и культурное развитие села в Таджикистане (50-80-е годы XX в.), (Душанбе, 2017 г.).

17. Курбонова Ширин Исмоиловна, Нақши ҳизби халқии демократии Тоҷикистон дар ҳайси иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва сиёсӣ фарҳангии Чумхӯрӣ дар солҳои 1994-2019, (22 декабри соли 2022).

18. Матвеева, Н. В. Представительство России в Бухарском эмирате и его деятельность (1886-1917 гг.), (Душанбе, 1994 г.).
19. Махмудзода С.А. Социально-экономическая и политическая ситуация Таджикистана в период перестройки (1985-1991 гг.). (30-ноября, 2022 г.).
20. Махонина, С.В. Военно-политическое сотрудничество между Республикой Таджикистан с Российской Федерацией в 1993 – 1999 годы: исторический опыт и уроки, (Душанбе, 1999 г.).
21. Махсудов Аслидин Мухабатович Ҳаёти иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва фарҳангии водии Рашти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои истиқлолият (1991-2021), (15 сентябри соли 2022).
22. Миракзода Ф. Ю. Туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: Таърих ва дурнамои рушд (солҳои 1991-2016), (2 июли соли 2020).
23. Муини Мавсума Муинзода. Участие молодёжи в процессах социально-экономического преобразования Республики Таджикистан в годы независимости (1991-2016 гг.), (26 декабря, 2019 г.).
24. Набиев, Я.Х. Текстильная промышленность Таджикистана в 60 – 80-х годах, (Душанбе, 1998 г.).
25. Набиева Мукадас Абдусаторовна Абдурахим Ходжабаев видный политический и государственный деятель Таджикистана, (25 декабря, 2019 г.).
26. Наботов Фазлиддин Сайфудинович Становление и развитие водохозяйственной системы и освоения новых земель Кулябской области Таджикистана, (03 - октября, 2018 г.).

27. Рахимзода Дилноза Мирзорахим Участие посланцев Таджикистана в партизанских отрядах и движении сопротивления в годы ВОВ, (7 июля, 2022 г.).
28. Розикзода, А. Ш. История формирования и деятельность милиции Таджикистана, (Душанбе, 2002 г.).
29. Семагулов, А.Д. Влияние афганского вооруженного противостояния на политическую и экономическую ситуацию в Средней Азии и Казахстане (2001-2009 гг.), (Душанбе, 2013 г.).
30. Собирова, К.Д. Вклад международных организаций в решение политических, социально-экономических и культурных проблем ГБАО РТ в годы независимости (1991-2011 гг.).
31. Сулаймошоев, М.М. Исторический опыт создания и развития государственных сельскохозяйственных предприятий (совхозов) в Таджикистане (1924-1946), (Душанбе, 2011 г.).
32. Хамидов, Ф.М. Аграрные преобразования в Таджикистане в 20-е годы XX века, (Душанбе, 2011 г.).
33. Хокиров А. Формирование и развитие органов милиции в северном Таджикистане (1917-1929), (Душанбе, 2019 г.).
34. Шарипов, А.А. История высшего образования Таджикистана: Опыт и проблемы (вторая половина 40-х – первая половина 90-х гг.), (Душанбе, 2000 г.).
35. Шоев Ғайратшо Атоликшоевич. Освещение вклада молодёжи Таджикистана в общественно-политическую, экономическую и культурную жизнь в средствах массовой информации (1991 – 2016 гг.), (Душанбе, 10 мая 2017 г.).

**АЛФАВИТНЫЙ УКАЗАТЕЛЬ РАБОТ Р.А. АБУЛХАЕВА
НА ТАДЖИКСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ**

Аз гузашти рӯзгор (Ёдоштҳо)	233
Аз гузашти рӯзгор	263, 271 (такриз).
Аз миёни обу оташ	5
Аз таърихи муборизаҳои инқилобӣ	285 (такриз).
Аз таърихи торумор кардани босмачигарӣ дар Осӣи Миёна	15
Аз таърихи фирориёни тоҷик дар асри XX	227
Академик Бобочон Ғафуров ва масо- или муҳочирати дохилӣ дар солҳои пас аз ҷангӣ	158, 159.
Аминов Мирзояҳё	59
Аминов Муллоҳаким	60
Асари муфид	250 (такриз).
Асари нави таърихӣ	249 (такриз).
Асари пуарарзиш	295 (такриз).
Асари хуби илмӣ	251 (такриз).
Асрори таърихи пинҳондошта	296 (такриз).

Б.И.Искандаров ва таҳқиқи таърихи Тоҷикистони Шӯравӣ	117
Ба адлу карам солҳо мулк ронд: Ба истиқболи чашни 100-солагии фарзанди ҷонфидои миллат Мунаввар Шогадоев	91
Барқароршавии Ҳокимияти Шӯравӣ дар Кулоб	76
Барпо ва мустаҳкам намудани Ҳокимияти Шӯравӣ дар шимоли Тоҷикистон ва Помир (солҳои 1917-1971)	248а.
Барча хунарларнинг гултожи-илм	82
Баҳри ҳифзи Ватан	276 (тақриз).
Баъзе аз мулоҳизаҳо аз имтиҳони қабул	44
Бими ҷони фирориён ва истехкоми истиқлол	142
Бозёфт аз гузашти рӯзгор	291 (тақриз).
Вазъияти ҳарбӣ-сиёсии Тоҷикистон ва оғози ба Ватан баргаштани фирориён	237
Вахш водисининг утлиги	272 (реҷ.).
Вожгун намудани аморати Бухоро ва ҳимояи Душанбе аз қувваҳои зидди инқилоб	83

Вожгун сохтани аморати Бухоро ва оғози чараёни фи-рори гурезаҳои тоҷик (1920-1924)	73
Воқеаи фаромушнаванди (пагоҳ ба муҳорибаи Бо-родини 150 сол пур мешавад)	1
Давраҳои гуфтушуниди байни тоҷикон	210
Дар баҳри бепоёни дил	211
Дар васфи дӯстию бародарӣ	280 (тақриз).
Дар оилаи ягона	275 (тақриз).
Дар пайраҳои ҷанг	61
Дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ (1941-1945)	302 (тақриз).
Дар субҳидам	7
Дар ҷустуҷӯи қаҳрамонон	266 (тақриз).
Дар ҷустуҷӯи сарчашмаҳо	286 (тақриз).
Дилам месузад ба ҳоли наҳри Ҳисор	72
Дилбастаи тоҷикону Тоҷикистон (Дар бораи граф Мейендорф Лоренц Немец)	138

Дилбастаи тоҷикону тоҷикистониён	106
Донишманд ва омӯзгори хирадманд	111
Достони қаҳрамонӣ	264 (тақриз).
Достони ҷавонӣ	292 (тақриз).
Дусти олисифати мо	148
Ёди муборизи зарафшонӣ	10
Ёди муборизон	252 (тақриз).
Ёди муборизони роҳи саодат	27
Ёди устои арчманд	212
Ёрдамчии бовафои ташкилоти парти- явии республика	258 (тақриз).
Занони шӯҳратёр	273 (тақриз).
Зарафшон субҳи	8
Зуфунун	107
Иқдоми нек	289 (тақриз).
Илм	168
Илм дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ	169
Илм дар солҳои Ҷанги Бузурги	

Ватанӣ ҳам рушд мекард	170
Имрӯзу фардои зан	70
Исёни контрреволюционӣ дар Мастчоҳ	2
Каммуна барикадаларида	29
Конференсияи муфид	42
Кори нек, номи нек ва умри нек	201
Корнамоии фарзандони болооби За- рафшон дар набардҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ	202
Қаламзан	120
Қиссаи марзбандӣ ва нақши Нусра- тулло Махсум дар таъсиси давлати шӯравии халқи тоҷик	188
Ленинчии содиқ	23
Мадани алоқалар самараси	293 (рец.).
М. Шогадоев-арбоби намоёни ҳизбӣ ва давлатӣ	93
Мақоми милитсияи ихтиёрии халқӣ (солҳои 1918-1923)	175
Ман аз устои худ миннатдорам	176
Маорифпарвар	189

Маорифпарвари нотакрор	190
Марде аз табори хирад	222
Марди адабро хирад фазояду ҳикмат	223, 224
Масъалаи барпошавии Ҳукумати шӯро дар Помир дар асарҳои М. Назаршоев	84
Маърифат нерӯи давлат	163
Муаррих ва омӯзгори чирадаст	215
Мубориза барои Ҳокимияти Советӣ дар болооби Зарафшон	9
Муборизи диловар дар водии Зарафшон	20
Муҳаққиқи варзидаи иқтисод	177
Муҳочират аз назари муаррихон	78
Муҳочират ба хоҳири миллат (Сиёсати муҳочиргардонии дохилӣ аз назари давлатдории Б.Ғ.Ғафуров)	89
Муҳочирати меҳнатӣ	246
Муҳочирони дохили ҷумҳурӣ дар солҳои баъдичангӣ (1945-1950)	151
Назаре ба таърихи комсомоли Тоҷикистон	267 (тақриз).

Нақибхон Туғрал-нахустрадаиси кумитайи обу замини Фалғар	191, 192
Номи зебо – ҳусни шаҳр	71
Нону намак	11
Нусратулло Махсум ва ба Ватан баргардонидани фирориён (солҳои 20-уми асри XX)	178
Нусратулло Махсум ва ба ватан бозгардонидани фирориён (солҳои 20 – уми асри XX)	113
Нусратулло Махсум ва ба Ватан бозгардонидани фирориён	114
Нусратулло Махсум ва муҳочирати дохили Тоҷикистон дар солҳои 20-ум ва ибтидои 30-уми қарни XX	152
Нусратулло Махсум ва муҳочирати дохилии деҳқонони тоҷик	179
Нусратулло Махсум ва муҳочирати дохилии деҳқонони тоҷик	115
Нусратулло Махсум яке аз поягузори давлати миллии буд	154
Об дар кузаву	73
Обёрӣ ва аз худ намудани заминҳои нав дар солҳои ҷанг	108

Обёрӣ ва ба кор андохтани заминҳои нав дар шароити ҷанг	85
Ободкориҳои мардуми Мастҷоҳ	193
Обу ободонӣ	269 (тақриз).
Обутоби зиндагӣ. Бахшида ба 70-мин солгарди профессор Маҳмуд Маликов	164
Олими нуқтасанҷ ва омӯзгори мумтоз	247
Омӯзгор ва марди олиҳиммат	184
Орзуи падар	180
Оташи дил	17
Партави Октябр дар Бухоро	265 (тақриз).
Паҳноӣ фаъолияти устод	194
Раванди ба Ватан баргардондани фирориён: таҷрибаи нодир	248
Равшанӣ ба як саҳифаи норавшан	109, 123
Ризоияти миллӣ ва истиқрори сулҳ дар Тоҷикистон	218
Рамзи дӯстии вайроннашаванда	53
Роҳи пуршараф	12

Сабақи таърих	31
Садокати ӯ ҷовидонист, хизмати ӯ қаҳрамонист	102
Самараи дӯстӣ	43
Сарнавишти талхи тоҷикон	294 (тақриз).
Сароғози муҳочират	155
Саҳифае аз ободкориҳои мардуми Мастҷоҳ	196, 197
Саҳми академик Б.Ғ.Ғафуров дар пешрафти илму фарҳанги солҳои баъдичангӣ	96
Саҳми насли ҷавон	279 (тақриз).
Саҳми Нусратулло Маҳсум дар боз- гашти фирориён ба Ватан	165
Се омили пешрафти ҷамъият	166
Сиёсати муҳочиргардонии дохилӣ аз назари Б.Ғ. Ғафуров	103
Симои дӯстӣ	254 (тақриз).
Солҳои пурушӯби Душанбе: аз саҳфаи таърих	97
Сохтмони канали Калони Ҳисор дар шароити ҷанг	86

Соҳиби зехну заковат	125
Страницы созидания через переселение	198
Субҳи Зарафшон	49
Суғди пире ҳазор дида кушод	74
Сӯҳбат дар Дуоба	220
Съезди таърихии партия [Исторический съезд партии) К 60-летию X съезда РКП(б)	50
Съезди таърихии партия: (Ба муносибати 70-солагии революютсияи якуми рус)	40
Табаддулоти қатъӣ	64
Тадқиқоти муфид	290 (тақриз).
Тақягоҳи боъътимоди партия	261 (тақриз).
[Тақриз]	253, 262, 269
Тантанаи идеяҳои ленинии дӯстии халқҳо	41
Тантанаи сиёсати миллии ленинӣ	56
Таҳлили робитаҳои илмӣ [Анализ научных связей]	283 (тақриз).

Таърибаи таърихии сохтмони сотсиалистӣ дар Бадахшони Советӣ	284 (тақриз).
Таърих гувоҳ аст	98
Таърихи муҳочират дар Тоҷикистон (1946-1960). Қисми дуввум	146
Таърихи муҳочират дар Тоҷикистон (с.1924-2000)	167
Таърихи муҳочират дар Тоҷикистон (с.1961-2000). Қисми севвум	157
Таърихи муҳочират дар Тоҷикистон (солҳои 1917-2000)	186
Таърихи муҳочират дар Тоҷикистон (солҳои 1924-1941)	135
Таърихи посбонони Ватан	300 (тақриз).
Таърихи фарҳанги халқи тоҷик	298 (тақриз).
Таърихи ғоҷиабори тоҷикон (солҳои 20-уми асри XX)	243
Таърихшинос - олим	32
Тоҷикистон ватани ҳар яки мост	297 (тақриз).
Тоҷикистон дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ ва азнавбарқароркунии баъдичангӣ (солҳои 1941-1950)	303 (тақриз).

Тӯҳфаи арзанда	4
Тӯҳфаи муносиб	255 (тақриз).
Устоди хирадманд	181
Фарзанди арзандаи халк: (Ба шарафи 100-солагии Мунаввар Шогадоев)	99
Фарзанди вафодори халқи франсуз	2
Фарзанди Октябр	256 (тақриз.)
Фарзанди содиқи халқ	13
Фарҳангшиносе аз Варзи Манор	205, 206, 207.
Фаъолияти муассисаҳои маданӣ-маърифатии Тоҷикистон дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ	87
Фетхуллах Гюлен - как выдающихся просветитель современности	171
Фирориёни солҳои 20-ум ва ибтидои солҳои 30-ум	88
Ходими барҷастаи ҳаракати байналхалқии коргарӣ: 80 солагии рӯзи таваллуди Г.М. Димитров	3
Холбута	69
Хотираи нек	105

Ҳадиси тулӯи хуршед	257 (такриз).
Ҳаёти маданӣ	274 (такриз).
Ҳақиқати таърих: (Босмачиҳо киҳо буданд ва чӣ мақсаду маром доштанд?)	80
Ҳалли масъалаи фирориён ва алоқаи он ба муҳочирати дохили ҷумҳурӣ	110
Ҳамсабақи ман	90
Ҳунарпешагон дар сафар	14
Ҷараёни ҳаёти нав	46
Ҷароғи маърифат	288 (такриз).
Ҷароғи маърифат: Аз таърихи комсомол	33
Ҷонсипоре дар роҳи фарҳанг	75
Ҷонфидои миллат	182
Ҷӯяндаи ҳақиқати таърих	305 (такриз).
Шаҳси қавиирода	18
Шаҳбози илму амал	199, 208
Шаҳиди роҳи озодӣ	19
Эгар, устида утқазилган йиллар	26

Эътибори марди нангу ном 187

НА РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Б.Г. Гафуров: идея и политика внутреннего переселения в Таджикистане 118

Борьба за ликвидацию контрреволюционных очагов в Таджикистане (весна-лето 1923 г.) 57

Борьба за советскую власть в верховьев Зеравшана (осень 1918 – лето 1919 гг.) 6

Ведущий историограф Таджикистана 239

Ведущий историограф Таджикистана: Р. Масов 100

Вклад академика Б. Гафурова в развитие науки и просвещения Таджикистана в послевоенный период 234

Вклад академика Гафурова Б.Г. в развитие науки и культуры Таджикистана в послевоенный период 92

Вклад Б.Г. Гафурова в подготовке научных кадров в годы ВОВ 160

Вклад трудящихся Российской Федерации в строительстве Нурекской и Дангаринской гидротехнических сооружений 130

Вклад трудящихся Российской Федерации в строительстве Явано-Обикиикской оросительной системы	119
Вклад трудящихся РФ в водохозяйственном строительстве в Таджикистане	172
Вклад трудящихся советских республик в водохозяйственном строительстве и освоении новых земель в Таджикистане (30-е и пер. пол. 80-х гг. XX в.)	147
Военно-политическая помощь народов СССР трудящимся Таджикистана в годы гражданской войны	37
Военный комиссар: (Ветеран гражданской войны. М. В. Трипольский)	16
Возродить населенные пункты Ягнаба	153
Воин, педагог, ученый: (К.П. Марсаков)	22
Вопросы новейшей истории таджикского народа	200, 209, 228, 229, 240, 244, 235.
Вспоминают ветераны	48
Из истории строительство Явано-Обикиикской оросительной системы	245
Из истории трудовой миграции Таджикистана в конце XX-начале XXI в.	213

Из истории участия трудящихся Самарканда в борьбе за установление и упрочение Советской власти в верховьях Зеравшана	28
Интересное исследование	259 (рец.).
Ирано-таджикские сотрудничества в конце XX-начале XXI вв.	161, 162
Ирано-таджикское сотрудничество в области просвещения, культуры и науки.	241
Ирано-таджикское культурное сотрудничество	183
Ирано-таджикское сотрудничество в конце XX-начале XXI вв.	221
Ирано-таджикское сотрудничество в области просвещения, культуры и науки в конце XX-начале XXI вв.	242
Исследователь, переводчик и редактор (60-летие Валиева А.В.)	149
Исторический опыт ирригационного строительства и освоения новых земель в Таджикистане (1961 – 1985 гг.)	77
Исторический опыт ирригационного строительства и освоения новых земель в Таджикистане (1946 – 1985 гг.)	81
История таджикского народа	139, 174

К вопросу оттока русскоязычного населения из Таджикистана в конце 80-х начале 90-х годов XX-столетия	213
Канал дружбы	51
Кафедра Всеобщей истории	149, 112
Книга о крахе басмачества	277 (рец.).
Народные движения в районах верховьев Зерафшана накануне и в период восстания 1916 года	216, 217
Наука в годы Великой Отечественной войны	203, 204, 236
Наука Таджикистана в годы Великой Отечественной войны	143
Некоторые страницы таджикско-узбекского сотрудничества в области ирригационного строительства довоенного периода	237
Нерушимое братство	281 (рец.).
Новь Зеравшанской долины	63
О находке на горе Муг	94
О переселении ягнобцев: обоснованность и целесообразность	79
Осуществление в Таджикистане ленинских идей орошения. В семье равных	52

Педагог, ученый, воспитатель: Махмуд Хакимович Маликов	101
Переселение дехканских хозяйств из горных в долинные районы Таджикистана в годы послевоенной пятилетки (1945 – 1950 гг.)	54
Переход к новой системе орошения в Таджикистане	66
Плодовитый ученый: (М. Алиджонов)	121
Подвиг Душанбинского гарнизона	34
Подготовка кадров высшей квалификации в Таджикистане 60-70 гг. XX в.	122
Подъем сельского хозяйства в период завершения строительства социализма. Торжества ленинской национальной политики в Таджикистане	55
Политика внутреннего переселения с точки зрения академика Б.Г. Гафурова	95
Поэт	195
Поход за знаниями	45
Проблемы беженцев и вынужденных переселенцев в Таджикистане в конце XX в.	140
Проблемы возвращения таджикских	

беженцев 90-х гг. XX века как объект национальных интересов	131
Путь в археологию: Н.Н. Негматов	30
Развитие ирригации и освоение новых земель в Таджикистане	67
Развитие народного образования в Таджикистане	47
Разгром контрреволюционного очага в Матче и упрочение советской власти в верховьях Зеравшана (осень 1922 – весна 1923 гг.)	21
Расцвет заоблачного края	278 (рец.).
Ревкомы Таджикистана (1917-1924)	301 (рец.).
Революционное движение в Китае в конце XIX и начале XX в.	156
[Рецензия]	282, 287
Решение проблемы беженцев и вынужденных переселенцев Таджикистана 90-х гг. XX в.	124
Рогун-крупнейшее гидроэнергетическое сооружение XXI века.	225
Роль дехкан переселенцев в освоение новых земель и развитии хлопководства в Южных и Центральных районах Таджикистана	230

Роль ООН и других международных организаций в решении проблемы беженцев и вынужденных переселенцев Таджикистана в 90-е годы XX вв.	132
Роль Российской Федерации в строительстве энергогигантов в Таджикистане: история, проблемы и перспективы	144
Роль средств массовой информации в укреплении ирано-таджикских отношений.	231, 232.
Россия и Таджикистан	299 (рец.).
Свержение Бухарского эмирата и проблемы возвращения на родину таджикских беженцев	185
Сельское хозяйство республики в годы руководства Джаббора Расулова	133, 134.
Социально-экономические причины трудовой миграции	219
Становление и развитие машинного орошения в Таджикистане	68
Становление науки в Таджикистане (20 – 30-е гг. XX в.)	145
Страницы истории республики	260 (рец.).
Строительство большого Гиссарского канала (1940 – 1942 гг.)	39

Стройка дружбы в годы войны: (Большой Гиссарский канал)	38
Таджикские общественные организации в регионах Российской Федерации	226
Трагедия в жизни поэта: (Накибхона Туграла)	116
Трипольский Михаил Вавилович	65
У истоков народного контроля	270 (рец.).
Упрочение Советской власти в районах верховьев Зеравшана (1918-1923 гг.)	24, 25, 35. (рец.).
Установление и упрочение советской власти в Уратюбинском районе	126
Участие уратюбинцев в борьбе за упрочение Советской власти в верховьев Зеравшана	127
Участие Уратюбинцев в освоении Голлодной степи	128
Формирование противоборствующих коалиций стран Европы (конец XIX – начало XX вв.)	141
Хаитская трагедия	104
Хозяйственно - культурные и социально-экономические скотоводства у таджиков в конце XX-начале XXI-вв.	304
Хозяйственное и трудовое устройство переселенцев в годы послевоенной пя-	

тилетки: (по материалам Таджикской ССР)	58
Что имеем-не храним...: [Взаимоотношения России и Таджикистана]	136
Экономическая и культурная помощь советских народов трудящимся Таджикистана в годы гражданской войны	36
Эмигранты и реэмигранты Таджикистана (20-е годы XX века)	129, 137.

АЛФАВИТНЫЙ УКАЗАТЕЛЬ РАБОТ, РЕДАКТИРОВАННЫХ И СОСТАВЛЕННЫХ УЧЕНЫМ

«Возрождение таджикской государственности	315
«Земельно-водная реформа в Таджикистане в конце XX начале XXI в.»	313
«Из истории внутреннего переселения в советском Таджикистане»	311
«Развитие ирригации и освоение новых земель в Вахшской долине (1960-1985 гг.)»	312
Великая Отечественная война: уроки истории и современность	317
История древнего мира (История античности)	316

История таджикского народа	318
Кубодиён: таърих ва тамадун	307
Муқадимаи ихтисоси таърихшинос	319
Освоение Вахшской долины	308
Плани машғулиятҳои семинари оид ба курси таърихи КПСС барои до-нишҷӯёни Институти давлатии санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода	321
Планы семинарских занятий по курсу истории КПСС для студентов Таджикского государственного института искусств имени М. Турсунзаде	322
Политика сельскохозяйственного переселения в Вахшскую долину и ее реализация (1960-1985 гг.)	306
Программа по дисциплине: История нового времени стран Азии и Африки (середина XVII в. – 1918г.)	323
Программа по дисциплине: История нового времени стран Европы и Америки (середины XVII в. – 1918г.)	324
Рабочий класс Таджикистана в 60-е – первой половине 80-х гг.	314
Речи и доклады, статьи Нусратулло Махсума и материалы о его жизнедеятельности	

тельность	325
Речи, доклады, статьи и материалы о его жизнедеятельности	320
Свержение эмирского режима в Бухаре	327
Средний Восток в конце XX – начале XXI вв.	326
Ташаккул ва рушди қувваҳои мусаллаҳи Тоҷикистони соҳибистиклол	309
Фаъолияти сохторҳои қудратӣ ва низомии ҳуқуқии Тоҷикистон дар охири асри XX ва аввали асри XXI	310

ИМЕННОЙ УКАЗАТЕЛЬ НА ТАДЖИКСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

Абдуллоев, С.	204, 206
Абдурашитов, Ф.	307, 309, 310
Абулхаев, Ҷ.	331, 333
Абулхай, Х.	187, 332
Авезов, М.	105
Акрамов, З.	215, 222, 223, 224
Алиджонов М. А.	314
Ализода, Т.	220
Алимардонова, М.	315
Алимов, Д.	334
Аминов, М.	10, 13, 59, 60
Арбобзода, А.	298 (такриз)
Арбобов, А.	53
Аюбов, О.	3
Бабаходжаев, А.П.	250 (такриз)
Бараказода, К.	17
Бобохонов, М.	106, 111, 138, 164, 176, 181, 297 (такриз)
Бокиев, Х.	2
Валиев, А.	111, 148, 316, 341
Вишневский, А.	188, 254 (такриз)
Ғафуров, А.	78, 98, 102, 107, 117, 120, 125, 148, 154, 215, 222, 223, 224, 227, 295 (такриз)
Ғафуров, Б.Г.	89, 96, 103, 158, 159
Ғиёсов, Ё.	201
Димитров, Г.М.	3
Дустов, Ҳ.	1, 23, 89, 91, 102, 103, 107, 113, 114,

	115, 117, 125, 151, 154, 178, 179, 254, 255, 265, 296, 335 (такриз)
Закриёев, У.Д.	321
Зикриёев, Ф.	90, 267, 279, 292 (такриз), 321
Иброҳимов, М.	283 (такриз)
Иноятов, Х.Ш.	285 (такриз)
Иркаев, М.	252 (такриз)
Искандаров, Б.И.	117, 125
Исломов, Ю.А.	258, 261 (такриз)
Камолов, С.	300 (такриз)
Каримов, И.	20
Каримов Т.	253, 256 (такриз)
Келдиев, И.	255 (такриз)
Кенчаев, М.	337
Козачковский, В.А.	258, 261 (такриз)
Қаххоров, А.	262 (такриз)
Қосимов, М.	106
Қосимова, М.	138
Лорейц, М.	106
Макашов, А.В.	265 (такриз)
Маликов, М.	164, 297 (такриз)
Масов, Р.	26, 29, 56, 64, 80, 102, 191, 192, 243, 272 (такриз), 280 (такриз), 284 - 286 (такриз), 289 (такриз), 291(такриз), 296(такриз), 338
Маҳмудзода, С.А.	319
Мейендорф Лоренц, Н.М.	138
Мирзоев, Н.	340
Муллоев, Ш.	193, 196

Мунавварова, Т.З.	319
Мунавваров, М.	71
Мухторов, А.	286 (тақриз), 302
Мухторов С.	32, 35 (тақриз), 61, 120, 288 – 289 (тақриз), 290 (тақриз), 300 (тақриз), 338, 346, 347
Муҳиддинов, С.	341
Набиев, В.	43, 44
Набиев, В.М.	321
Набиева, Р.А.	90
Наботов, Ф.	342
Назаров, М.	215
Назарова, С.	273 (тақриз)
Назаршоев, М.	71, 75, 84, 284 (тақриз)
Наимов, М.	75, 102, 135, 146, 222, 223, 224, 280, 293 (тақриз), 343
Накибхон Туғрал Ахрорӣ.	109, 123, 191, 192
Нусратулло Мах- сум.	113, 114, 115, 152, 154, 165, 178, 179, 182, 188
Павлова, А.Е.	264 (тақриз)
Пирумшоев, Ҳ.	102, 199, 208, 297 (тақриз)
Раҳимбоев, А.	255 (тақриз)
Раҳматов, И.	111, 164, 345
Раҳматуллоев, А.	211, 271, 290, 300, 302, 346, 347 (тақриз)
Раҳмонов, С.	184
Рачабов, З.Ш.	212, 249 (тақриз)
Рачабов, С.	41
Савриддинова, Г.	99

Саидов, А.	305 (такриз)
Саъдиев, Ш.	204
Сечкина, Л.	61, 266, 275 (такриз)
Трипольский, М.В.	18, 65
Усмонов, Х.	256 (такриз)
Фатхуллох Гулен.	168
Федоров, Т.	268 (такриз)
Хайдаров, Г.Х.	257 (такриз)
Ҳабибов, С.	177, 180, 194, 247
Ҳотамов, Н.	215, 243, 276 (такриз), 286 (такриз), 291(такриз), 294, 303, 349, 350, 351
Чалилов, М.	342
Чалилов, Ш.	258 (такриз)
Чамолова, Н.	181, 345
Шарипов, А.	295 (такриз)
Шарифзода, Б.	251 (такриз)
Шогадоев, М.	91, 93, 99
Шомахмедов, С.	12
Шукуров М.Р.	75, 205, 206, 207, 263, 271, 274, 295 (такриз)
Юсупов, Ш.	272 (такриз)

НА РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Абдулвахидова, Р. М.	304 (рец.)
Абдурашитов, Ф. М.	221, 240, 244, 306, 308, 311, 312,, 313, 328, 329, 353, 354
Акбарова, Л.	294 (рец.)
Акрами, З.	225
Акрамов, З.И.	339
Алиджонов, М.	35 (рец.), 121
Алимардонов, М.У.	228
Алимов, Д.	336
Антоненко, Б.	35 (рец.)
Арбобов, А.	57
Артиков, А.А.	355
Бабаханов, М.Б.	136
Бободжанов, Р.	35 (рец.)
Богуманова, З.З.	276, 293 (рец.)
Валиев, А.В.	149
Вишневский, А.Я.	77, 281 (рец.)
Гафуров, А.	100, 118, 121, 139, 149, 174, 225, 239, 301 (рец), 330, 344, 356
Гафуров, Б.Г.	92, 95, 160, 234
Джалилов, Ш.	126
Джамалова, Н.	149
Дустов, Х.	100, 121, 239
Закрияев, У.Д.	322
Зевелев, А.И.	277 (рец.)
Зикриеев, Ф.Б.	322
Каримов, Т.	260 (рец.)
Каширина, Т.В.	287 (рец.)

Комилов, М.	357
Курбанова, Х.Д.	358
Қурбонов, М.	336
Майтдинова, Г.	101, 136
Маликов, М.Х.	101
Марсаков К.П.	22, 35
Масов, Р.М.	22, 30, 35 (рец.), 38. 67, 100, 118, 195, 239, 259, 260 (рец.), 270 (рец.), 277 (рец.), 281 – 282 (рец.), 294 (рец.), 339
Махмудзода, С.А.	359
Мулладжанов, А.	270 (рец.)
Муллоев, Ш.	198
Мухаббатов, Х.М.	320, 325
Мухторов, С.	35, (рец.)
Набиев, В.	45
Наимов, М.	101
Наимова, М.	299 (рец.)
Накибхон Туграл	116, 195
Негматов, Н.Н.	30
Нусратулло Махсум.	320
Павлова, А.	34
Пак, Н.П.	289, 291 (рец.)
Пирумшоев, Х.	136, 344
Поляков, Ю.А.	277 (рец.)
Расулов, Дж.	133, 134
Саидов, Х.	336
Сатторова, А.	299 (рец.)
Сафаров П.	259.(рец.)
Секретов, А.	48
Сечкина, Л.	51

Ташлиев, Ш.	282 (рец.)
Трипольский, М.В.	16
Фетхуллах Гюлен.	171
Фрунзе, М.В.	23
Хамроев, М.	269.(рец.)
Хотамов, Н.Б.	278 (рец.), 320, 325, 327
Худойкулзода, Х.	336
Чугунов А.И.	277 (рец.)
Шарипов, А.	344
Щербакова, Н.Г.	330
Юсупов, Ш.	35, (рец.)
Bashiri, J.	352
Rajabov, A.	352

СОДЕРЖАНИЕ

<i>От редактора</i>	3
<i>Предисловие</i>	4
<i>Х.Пирумшоев, А. Шарифзода, А.Гафуров,</i> Преданный науке.....	7
<i>Ҷ. Абулхай</i> Чавхари илм вологавхар аст.....	14
<i>Х. Дўстзода</i> Шаҳбози майдони илм.....	26
Х. Абулхай Ба падарам.....	51
Основные даты жизни и деятельности	
Р.А. Абулхаева.....	52
Опубликованные работы Р. А. Абулхаева.....	60
Рецензии Р. А. Абулхаева.....	93
Работы отредактированные и составленные Р. А. Абулхаевым.....	103
Литература о жизни	
и деятельности Р.А. Абулхаева.....	106
Диссертации, разработанные под руководством Р. А. Абулхаева.....	110
Выступления на защитах диссертаций в каче- стве официального и неофициального оппо- нента	111
Алфавитный указатель работ Р.А. Абулхаева на таджикском и узбекском языках.....	115
Алфавитный указатель работ, отредактирован- ных и составленных ученым.....	136
Именной указатель на таджикском и узбек- ском языках.....	139

НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК ТАДЖИКИСТАНА
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ, АРХЕОЛОГИИ И ЭТНОГРАФИИ имени
А. ДОНИША
ЦЕНТРАЛЬНАЯ НАУЧНАЯ БИБЛИОТЕКА имени И. ГАНДИ
НАНТ

Материалы к библиографии
ученых Таджикистана Вып.118

Абулхаев Ракиб Абулхаевич

Ответственный редактор:
кандидат исторических наук, *доцент*
Гафуров Абдулло Мутиллоевич.

Рецензенты:
доктор исторических наук, профессор
Хотамов Намоз Басарович,

Составители библиографии:

Щербакова Н.Г. *Суфизода Ш., Олимова. Ш.,*

Козизода Ш.

Библиографический редактор:
Бердизода Ё.

Сдано в производство 00.00.2023.
Подписано к печати 00.00.2023.
Формат 60x84 1/16. Печ.л. 12.0
Тираж 200 экз.